

ULUSLARARASI SUÇLAR ve TARİH

Yıllık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi

INTERNATIONAL CRIMES and HISTORY

Annual International Law and History Journal

sayı /
issue

18
2017

Sovyet ve Sovyet Sonrası Dönemde Ahıska Türklerinin
Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar
Serhat KESKİN - Hazar Ege GÜRSOY

Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920)
According to the Documents of the British Diplomats
Nigar GOZALOVA

Forced Labor in a Socialist State: Ethnic Germans from
Kazakhstan and Central Asia in the Labor Army -1941-1957
J. Otto POHL

Kresy Wschodnie or the Partner in the Eastern Neighborhood:
Modern Polish Popular Perception of Ukraine
Roman BAIDUK

Sevr Antlaşması Hazırlık Görüşmelerinde
1915 Olayları Konusu ve Bugünkü Uluslararası
Yargı Kararlarına Göre Değerlendirilmesi
Deniz AKÇAY

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi
Tutku DİLAVER

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH INTERNATIONAL CRIMES AND HISTORY

Yıllık Uluslararası Hakemli Dergi
Annual International Peer-Reviewed Journal

2017, Sayı / Issue: 18
ISSN: 1306-9136

EDİTÖR / EDITOR

E. Büyükelçi - Ambassador (R) Alev KILIÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / MANAGING EDITOR

Dr. Turgut Kerem TUNCEL

İMTİYAZ SAHİBİ / LICENSEE

AVRASYA BİR VAKFI (1993)

Bu yayın, Avrasya Bir Vakfı adına, Avrasya İncelemeleri Merkezi tarafından hazırlanmaktadır.
This publication is edited by Center for Eurasian Studies on behalf of *Avrasya Bir Vakfı*.

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Alfabetik Sıra ile / In Alphabetic Order

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

E. Büyükelçi / Ambassador (R) Yiğit ALPOGAN
(AVİM Danışmanı)

Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadi ÇAYCI
(Başkent Üniversitesi)

Doç. Dr. Birgül DEMİRTAŞ
(TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)

E. Büyükelçi / Ambassador (R) Alev KILIÇ
(Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı)

E. Büyükelçi / Ambassador (R) Ömer Engin LÜTEM
(Avrasya İncelemeleri Merkezi Onursal Başkanı)

E. Büyükelçi / Ambassador (R) Bilal ŞİMŞİR
(Tarihçi-Yazar)

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer TURAN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER

Ali Kenan ERBULAN

YAYIN İDARE MERKEZİ / PUBLICATION OFFICE

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sokak No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23 - **Faks:** 0 (312) 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

YAYIN TÜRÜ / PUBLICATION TYPE

Yerel Süreli Yayın / Periodical

ABONE SORUMLUSU / SUBSCRIPTION OFFICE

Hülya ÖNALP
Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sokak No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

SAYFA DÜZENİ / DESIGN

Ruhi ALAGÖZ

BASKI / PRINTING

Özyurt Matbaacılık

Zübeyde Hanım Mahallesi Süzğün Cad. No: 9 İskitler / ANKARA

Tel: +90 312 384 15 36 **Faks:** +90 312 384 15 37

BASIM TARİHİ ve YERİ / PUBLICATION DATE and PLACE

9 Mart 2018, Ankara

İçindekiler / Contents

Yazarlar	4
Contributors	6
Editörün Notu	9
Editorial Note	11
Sovyet ve Sovyet Sonrası Dönemde Ahıska Türklerinin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar	13
<i>(Human Rights Violations and Discrimination Against Ahıska Turks in the Soviet and Post-Soviet Periods)</i> Serhat KESKİN - Hazar Ege GÜRSOY	
Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920) According to the Documents of the British Diplomats	47
<i>(Britanya Diplomatik Dokümanlarında Azerbaycanlı Türklere Karşı Gerçekleştirilen Katliamlar (1918-1920))</i> Nigar GOZALOVA	
Forced Labor in a Socialist State: Ethnic Germans from Kazakhstan and Central Asia in the Labor Army -1941-1957	73
<i>(Sosyalist Bir Devlette Angarya Emek: Emek Ordusundaki Kazakistan ve Orta Asyalı Etnik Almanlar - 1941-1957)</i> J. Otto POHL	
<i>Kresy Wschodnie</i> or the Partner in the Eastern Neighborhood: Modern Polish Popular Perception of Ukraine	101
<i>(Kresy Wschodnie ya da Doğudaki Ortak: Polonya'da Modern Popüler Ukrayna Algısı)</i> Roman BAIDUK	
Sevr Antlaşması Hazırlık Görüşmelerinde 1915 Olayları Konusu ve Bugünkü Uluslararası Yargı Kararlarına Göre Değerlendirilmesi	127
<i>(The Handling of the 1915 Events at Preparatory Meetings of the Treaty of Sevres and its Assesment in the Light of the Contemporary Court Rulings)</i> Deniz AKÇAY	
KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW	
Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi	165
<i>(The Crimean Ember: Anatomy of an Occupation)</i> Tutku DİLAVER	

Yazarlar

Deniz AKÇAY

1982 yılında Nancy Üniversitesi'nden Devlet Doktorası (*Doctorat d'Etat en Droit Public*) diploması alan Deniz Akçay, 1986-1988 yılları arasında BNP-AK Bankası'nda hukuk müşaviri olarak görev yapmış, 1988 yılında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi Nezdindeki Daimi Temsilciliği'nde uzman hukukçu statüsünde çalışmaya başlamıştır. 1998 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla *Ortak Hükümet Ajansı* unvanına layık görülen Deniz Akçay, 2005 yılında Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yönetim Komitesi'nin (CDDH) yardımcı başkanlığına, 2007'de de aynı Komitenin başkanlığına seçilmiştir. Deniz Akçay, 2010 yılında emekli olmuştur.

İletişim: d_akcay@yahoo.co.uk

Roman BAIDUK

Roman Baiduk, Kiev Polis Devriye Akademisi Hukuki İşler ve Uluslararası İşbirliği Bölüm Başkanı'dır. Dnipro Ulusal Üniversitesi'nden Hukuk, Avrupa Koleji'nden Avrupa Disiplinlerarası Çalışmalar yüksek lisans derecelerine sahiptir. Özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da olmak üzere Avrupa coğrafyasında uluslararası ilişkiler, demokrasi çalışmaları ve güvenlik çalışmaları akademik ilgi alanları arasındadır.

İletişim: roman.baiduk@coleurope.eu

Tutku DİLAVER

Tutku Dilaver, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2015 yılında mezun olduktan sonra, 2016 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne bağlı Kafkasya Çalışmaları Programı'nda yüksek lisans çalışmalarına başlamıştır. Avrasya İncelemeleri Merkezi'nde misafir araştırmacıdır. Çalışma alanları arasında Avrupa Birliği-Güney Kafkasya ilişkileri ve Türk-Ermeni çalışmaları bulunmaktadır.

İletişim: tdilaver@avim.org.tr

Nigar GOZALOVA

Nigar Gozalova, Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacıdır. 2006 yılında da aynı enstitüde doktora çalışmalarını tamamlamıştır. Son yayınları arasında *Mecmo Azerbaydžana v vostochnoy politike Velikobritanii v pervoy tretni XIX veka* (2017) (19. Yüzyılın İlk Üçte Birinde Büyük Britanya'nın Doğu Politikasında Azerbaycan) ve *Azərbaycanın Türk-Müsləman Əhalisinin Soyqırımı: Britaniya Kitabxanasının Arxiv Sənədlərində (1918-1920)* (2017) (Müslüman Türk Nüfusun Soyqırımı: Britanya Kütüphanesi'ndeki Arşiv Belgeleri) yer almaktadır. Nigar Gozalova'nın çalışmaları, 1918-1920 Ermeni-Azerbaycan savaşı başta olmak üzere, Güney Kafkasya tarihine odaklanmaktadır.

İletişim: nigar22@gmail.com

Yazarlar

Hazar Ege GÜRSOY

2011 yılında ODTÜ Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nda yüksek lisans çalışmalarını tamamlayan Hazar Ege Gürsoy, burada araştırma görevlisi ve ODTÜ Bölge Çalışmaları Doktora Programı'nda doktora adayıdır. 2010 yılından itibaren Güney Kafkasya'da birçok saha araştırması gerçekleştirmiş olan Hazer Ege Gürsoy'un doktora çalışması, Gürcistan'daki IDP'lerin (ülke içinde yerlerinden edilmiş kişiler) toplumsal kimlik inşası üzerine odaklanmaktadır. Gürsoy'un akademik çalışmaları, ağırlıklı olarak Gürcistan, zorunlu göç, dini ve etnik azınlıklar, kimlik ve sivil toplum konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İletişim: egursoy@metu.edu.tr

Serhat KESKİN

Serhat Keskin, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Araştırma görevlisidir. 2017 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nden yüksek lisans derecesini kazanmıştır. Serhat Keskin halen ODTÜ Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nda yüksek lisans, ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde ise doktora çalışmalarına devam etmektedir. 2015 yılından itibaren Güney Kafkasya'da birçok saha araştırması gerçekleştirmiş olan Keskin'in ilgi alanları arasında Güney Kafkasya ülkelerinde ulus inşa süreci, laiklik, azınlık hakları ve Ahıska Türkleri konuları yer almaktadır.

İletişim: serkes@metu.edu.tr

J. Otto POHL

J. Otto Pohl, Süleymaniye Amerikan Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü'nde yardımcı doçenttir. Tarih alanındaki doktora derecesini Londra Üniversitesi Oryantal ve Afrika Çalışmaları Okulu'ndan almıştır. *Ethnic Cleansing in the USSR, 1937-1949* (1999) (SSCB'de Etnik Temizlik, 1937-1949) ve *The Stalinist Penal System* (Stalinist Ceza İnfaz Sistemi) (1997) başlıklı kitapların ve çok sayıda makalenin yazarıdır.

İletişim: jonathan.otto@auis.edu.krd

Contributors

Deniz AKÇAY

After earning her Ph.D. (*Doctorat d'Etat en Droit Public*) from Nancy-Université in 1982, between 1986 and 1988 Deniz Akçay worked as the legal advisor of BNP-AK Bank. In 1988, she began working as a law expert at the Permanent Representation of the Republic of Turkey to the Council of Europe. In 1998, Deniz Akçay was granted the title *Government Joint Legal Agent* by the decree of the Council of Ministers of the Republic of Turkey. She was elected as the Vice-Chair Person of the Council of Europe Steering Committee of Human Rights and then as the Chair Person of the same committee in 2005 and 2007, respectively. Deniz Akçay retired in 2010.

Contact: d_akcay@yahoo.co.uk

Roman BAIDUK

Roman Baiduk is the Head of the Department of Legal Affairs and International Cooperation at the Academy of Patrol Police in Kyiv, Ukraine. He holds a master of law degree from Dnipro National University and a master of arts degree in European Interdisciplinary Studies from the College of Europe. His academic interests include International Relations in Europe, especially in Central and Eastern Europe, democracy studies, and security studies.

Contact: roman.baiduk@coleurope.eu

Tutku DİLAVER

Tutku Dilaver graduated from Ankara University Faculty of Political Sciences Department of International Relations in 2015. In 2016, she began pursuing her master's degree at the Caucasus Studies Program at Ankara Yıldırım Beyazıt University Department of International Relations. She is a scholar in residence at Center for Eurasian Studies. Her areas of interest include EU-South Caucasus relations and Turkish-Armenian studies.

Contact: tdilaver@avim.org.tr

Nigar GOZALOVA

Nigar Gozalova is a senior researcher at the Institute of History, Azerbaijan National Academy of Sciences. She gained her doctoral degree from the same institute in 2006. Her recent publications include *Место Азербайджана в восточной политике Великобритании в первой трети XIX века* (2017) (Azerbaijan in the Eastern Policy of Great Britain in the First Third of the 19th Century) and *Azərbaycanın Türk-Müsəlman Əhalisinin Soyqırımı: Britaniya Kitabxanasının Arxiv Sənədlərində (1918-1920)* (2017) (The Genocide of the Turkish Muslim Population: Archival Documents in the Library of Britain). Nigar Gozalova's current research focuses on the history of the South Caucasus with a special emphasis on the Armenian-Azerbaijani war of 1918-1920.

Contact: nigar22@gmail.com

Contributors

Hazar Ege GÜRSOY

Hazar Ege Gürsoy completed her master's studies at Middle East Technical University (METU) Eurasian Studies Master's Program in 2011. She is currently a research assistant at the Eurasian Studies Master's Program and a Ph.D. candidate at the Doctoral Program in Area Studies at METU. She has been conducting extensive field research in the South Caucasus since 2010. She is currently writing her dissertation on the social identity formation of Georgian IDPs. Hazar Ege Gürsoy's research interests mostly focus on Georgia, forced migration, ethnic and religious minorities, identity and civil society.

Contact: egursoy@metu.edu.tr

Serhat KESKİN

Serhat Keskin is a research assistant at the Department of Sociology at Middle East Technical University (METU). He completed his master's studies at the Department of Sociology at METU in 2017. He is currently a master's student at METU Eurasian Studies Master's Program and a Ph.D. student at METU Department of Sociology. He has been conducting extensive research in the South Caucasus since 2015. Nation-building, secularism, minority rights and Meskhetian Turks are among Serhat Keskin's research interests.

Contact: serkes@metu.edu.tr

J. Otto POHL

J. Otto Pohl is currently an assistant professor in the Social Sciences Department at the American University of Iraq, Sulaimani. He earned his Ph.D. in History from the School of Oriental and African Studies at the University of London. He is the author of the books titled *Ethnic Cleansing in the USSR, 1937-1949* (1999) and *The Stalinist Penal System* (1997), as well as numerous shorter pieces.

Contact: jonathan.otto@auis.edu.krd

Editörün Notu

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History dergisinin (UST / ICH) bu sayısı ikisi Türkçe ve üçü İngilizce toplam beş makale ve bir Türkçe kitap incelemesinden oluşmaktadır.

Serhat Keskin ve Hazar Ege Gürsoy'un Türkçe olarak kaleme aldıkları *Sovyet ve Sovyet Sonrası Dönemde Ahıska Türklerinin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar* başlıklı çalışma, bugün Gürcistan sınırları içerisinde kalan Samtshe-Cavahetya bölgesinde yaşamış olan ve 1944 yılında Sovyetler Birliği'nin güvenliğine tehdit oluşturdukları iddiasıyla Orta Asya'ya sürgün edilen Ahıska Türklerini ele almaktadır. Yazarlar bu çalışmada, Ahıska Türklerinin maruz kaldıkları hak ihlallerinin tarihsel ve hukuki boyutlarını, hem Sovyet hem de Sovyet sonrası dönemi kapsayacak şekilde incelemekte, bu kapsamda Rusya'nın, Krasnodar bölgesine yerleştirilen Ahıska Türklerine yönelik tutumunu ve Gürcistan devletinin Ahıska Türklerinin geri dönüşüne ilişkin politikalarını ayrıntılı biçimde ele almaktadırlar.

1918-1920 yıllarında Transkafkasya, bu bölgedeki Azerbaycan, Ermeni ve Gürcü ulusları arasında cereyan eden kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Öyle ki, bugün dahi bu tarihsel dönemin hafızalarda bıraktığı anıların, bu ulusların arasındaki ilişkileri etkileyen etkenler arasında olduğu görülmektedir. Nigar Gozalova'nın İngilizce olarak kaleme aldığı *Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920) According to the Documents of the British Diplomats* (Britanya Diplomatik Dokümanlarında Azerbaycanlı Türklere Karşı Gerçekleştirilen Katliamlar (1918-1920)) başlıklı makalesi, 1918-1920 yılları arasında Ermenistan Cumhuriyeti hükümetinin doğrudan desteği ile silahlı Ermeni çetelerin Azerbaycanlı Türklere karşı giriştikleri katliamların izini Britanyalı diplomatların kaleme aldıkları belgeler üzerinden sürmektedir.

SSCB'de, özellikle Stalin döneminde, tehlikeli olarak görülen kişi ve topluluklara karşı gerçekleştirilen baskı ve tasfiye politikaları günümüzde artık bilinen ve genel kabul gören tarihi olgulardır. Siyasi muhalifler ve Ahıska Türkleri, Kırım Tatarları, Çeçenler, İnguşlar, Finliler, Litvanyalılar, Estonyalılar gibi tehlikeli olarak addedilen pek çok Slav olmayan etnik grup, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında zoraki yer değiştirmeye tabi tutulmuştur. Bunların yanında, savaş esnasında pek çok Sovyet vatandaşı iradeleri dışı çalıştırılmak üzere "emek ordusu"na katılmaya zorlanmışlardır. J. Otto Pohl, *Forced Labor in a Socialist State: Ethnic Germans from Kazakhstan and Central Asia in the Labor Army -*

1941-1957 (Sosyalist Bir Devlette Angarya Emek: Emek Ordusundaki Kazakistan ve Orta Asyalı Etnik Almanlar - 1941-1957) başlıklı İngilizce makalesinde, Sovyet emek ordusunda zoraki olarak istihdam edilen Sovyet vatandaşı etnik Almanları ele almaktadır.

Çıkarlar ve tehdit algıları kadar karşılıklı algı, anlatı ve söylemler de uluslar ve devletler arasındaki ilişkileri şekillendiren etkenlerdendir. Karşılıklı algı ve söylemlerin ise önemli ölçüde geçmiş olayların farklı yorum ve temsilleri üzerinden kurulduğu veya meşrulaştırıldığı görülmektedir. Bununla ilgili olarak, ülkelerdeki hakim siyasi ideolojilerin, yorum ve temsillerin oluşmasında önemli belirleyenler olduğu da görülmektedir. Roman Baiduk, *Kresy Wschodnie or the Partner in the Eastern Neighborhood: Modern Polish Popular Perception of Ukraine* (*Kresy Wschodnie* ya da Doğudaki Ortak: Polonya'da Modern Popüler Ukrayna Algısı) başlıklı İngilizce makalesinde, çağdaş Leh toplumunun Ukrayna algısını ele almakta ve Leh toplumunun Ukrayna'ya dair algısını, Polonya'daki sağ siyasete doğru kayış bağlamında incelemektedir.

10

Son yıllarda Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından Ermenilere karşı bir soykırım gerçekleştirildiği, özellikle Batı dünyasında yoğun olarak gündeme taşınmakta olan bir iddiadır. Ne var ki, bu çerçevede üretilen savların pek çoğu, soykırımın çok açık bir şekilde belirlenmiş hukuki bir terim olduğu gerçeğini göz ardı ederek, genel anlamda 1915 olayları olarak tanımlanan olayların farklı boyutlarını anlamaya değil, bir takım yargılarda bulunmaya yönelmiştir. Bu yaklaşımın, 1915 olaylarının anlaşılmasına katkı sağlamadığı görülmektedir. Deniz Akçay, *Sevr Antlaşması Hazırlık Görüşmelerinde 1915 Olayları Konusu ve Bugünkü Uluslararası Yargı Kararlarına Göre Değerlendirilmesi* başlıklı çalışmada, 1920 yılında yapılan ve Lozan Antlaşması (1923) ile kadük olan Sevr Antlaşması'nın hazırlık görüşmelerinde 1915 olaylarının nasıl yer aldığını ve Uluslararası Adalet Divanı'nın Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni nasıl yorumladığını inceleyerek, 1915 olaylarını hukuken soykırım olarak tanımlamanın mümkün olup olmadığını irdelemektedir.

UST/ICH'nin bu sayısında son olarak, Gönül Şamilkızı'nın Rusya Federasyonu'nun 2014 yılında Ukrayna'ya bağlı Kırım'ı işgal ve yasadışı ilhakını ele aldığı *Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi* (2017) başlıklı kitabının Tutku Dilaver tarafından yapılmış incelemesi okuyuculara sunulmaktadır.

Editorial Note

The 18th issue of Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST / ICH) consists of five articles (two in Turkish and three in English), and a book review in Turkish.

Sovyet ve Sovyet Sonrası Dönemde Ahıska Türklerinin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar (Human Rights Violations and Discriminations Against Ahıska Turks in the Soviet and Post-Soviet Periods) authored by Serhat Keskin and Hazar Ege Gürsoy in Turkish addresses the Ahıska Turks that lived in the Samtskhe-Javakheti region within the borders of the present-day Georgia and were exiled to Central Asia in 1944 for allegedly posing a threat against the security of the Soviet Union. In this study, authors thoroughly analyze the historical and legal dimensions of the rights violations the Ahıska Turks were subjected to in the Soviet and post-Soviet periods. In this framework, authors carefully examine Russia's attitude towards the Ahıska Turks settled in Krasnodar and Georgia's policies regarding the return of the same group.

In 1918-1920 Transcaucasia witnessed bloody conflicts among Azerbaijanis, Armenians and Georgians. Even today, memories of these events are among the factors that influence the relations among these three nations in the region. The article titled *Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920) According to the Documents of the British Diplomats* written in English by Nigar Gozalova studies the massacres perpetrated in 1918-1920 against the Azerbaijani Turks by the armed Armenian gangs with the outright support of the government of the Armenian Republic through the documents penned by British diplomats.

In the USSR, especially during the Stalin period, policies aimed to oppress and liquidate individuals and groups who were perceived as being dangerous are presently a well-known and generally accepted historical fact. Political opponents and many non-Slavic ethnic groups such as the Ahıska/Meskhethian Turks, Crimean Tatars, Chechens, Ingushs, Finns, Lithuanians, Estonians, who were deemed dangerous, were subjected to forced relocation during and after World War II. In addition, during the war, many Soviet citizens were forced to join the "labour army" without their consent. In his article titled *Forced Labor in a Socialist State: Ethnic Germans from Kazakhstan and Central Asia*

in the *Labor Army - 1941-1957* written in English, J. Otto Pohl addresses the ethnic German Soviet citizens who were forcefully employed in the Soviet labor army.

Mutual perceptions, narratives and discourses are among the factors that affect relations between nations and states, as much as perceived interests and threats do. It is seen that mutual perceptions and discourses are shaped and justified through different interpretations and representations of past events. It is also seen that dominant political ideologies are important determinants in the formation of these interpretations and representations. In his article titled *Kresy Wschodnie or the Partner in the Eastern Neighborhood: Modern Polish Popular Perception of Ukraine* (in English), Roman Baiduk examines the perception of Ukraine in the modern Polish community within the context of the shift towards right wing politics in Poland.

In recent years, especially in the Western world, the “genocide against the Armenians” perpetrated by the Ottoman Empire and the Turkish Republic during and after World War I is a claim that is frequently brought to the public and political agenda. However, most of the arguments made in this framework ignore the fact that genocide is a clearly stated legal term, and tend to make certain judgments instead of attempting to comprehend different dimensions of the events generically labelled as the 1915 events. It is seen that this approach fails to contribute to the comprehension of the 1915 events. Deniz Akçay in her study titled *Sevr Antlaşması Hazırlık Görüşmelerinde 1915 Olayları Konusu ve Bugünkü Uluslararası Yargı Kararlarına Göre Değerlendirilmesi* (The Handling of the 1915 Events at Preparatory Meetings of the Treaty of Sevres and Its Assessment in the Light of the Contemporary Court Rulings) (in Turkish), analyses how the 1915 events were discussed at the preparatory meetings of the Sevres Treaty in 1920 (that became null and void by the signing of the Lausanne Treaty in 1923), how the International Court of Justice interpreted the United Nations Charter, and through these, examines whether it is possible to legally define the 1915 events as a genocide.

Lastly, this issue of the UST / ICH presents to the readers a review of *Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi* (2017) (The Ember of Crimea: The Anatomy of an Invasion) authored by Gönül Şamilkızı, a book that documents Russian Federation’s invasion and illegal annexation of Crimea in 2014, prepared by Tutku Dilaver.

SOVYET VE SOVYET SONRASI DÖNEMDE AHISKA TÜRKLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI İNSAN HAKLARI İHLALLERİ VE AYRIMCILIKLAR*

Serhat KESKİN

Doktora Adayı
Araştırma Görevlisi
Sosyoloji Bölümü
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Hazar Ege GÜRSOY

Doktora Adayı
Araştırma Görevlisi
Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Öz: Ahıska Türkleri günümüz Gürcistan sınırları içerisinde kalan Samtshe-Cavahetya bölgesinde yaşamış olan Türk dilli, Müslüman bir topluluktur. Bahsi geçen bölge, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Moskova (16 Mart 1921) ve Kars (13 Ekim 1921) antlaşmalarıyla Sovyetler Birliği'nin yönetimi altına girmiştir. 1944 yılında, Ahıska Türkleri diğer birçok Slav olmayan etnik grup gibi Sovyetler Birliği'nin güvenliğine tehdit oluşturdukları suçlamasıyla anavatanlarından Orta Asya'ya sürgün edilmişlerdir. Bu sürgün, Ahıska Türklerinin maruz kaldığı ne ilk ne de son hak ihlalidir. Ahıska Türkleri, Sovyet ve Sovyet sonrası dönemde birçok ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Ancak, günümüzde her ne kadar on farklı ülkeye yayılmış olsalar da, Ahıska Türklerinin bir kısmı anavatanlarına geri dönüş isteklerini muhafaza etmektedir. Bu makale Ahıska Türklerinin maruz kaldıkları hak ihlallerinin tarihsel ve hukuki boyutlarını, hem Sovyet hem de Sovyet sonrası dönemi kapsayacak şekilde analiz etmektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın Krasnodar bölgesine yerleştirilen Ahıska Türklerine yönelik tutumu ve Gürcistan devletinin Ahıska Türklerinin geri dönüşüne ilişkin politikaları detaylandırılarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, 1944 Sürgünü, Fergana Olayları, Krasnodar, Gürcistan Geri Dönüş Yasası

* Bu makalenin yayına hazır hale getirilme sürecindeki katkılarından dolayı Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün'e teşekkür ederiz.

HUMAN RIGHTS VIOLATIONS AND DISCRIMINATION AGAINST AHISKA TURKS IN THE SOVIET AND POST-SOVIET PERIODS*

Abstract: *Ahıska Turks (Meskhetian Turks) are a Turkish-speaking, Muslim community who were living in Samtskhe-Javakheti region of Georgia, which went under the control of Soviet regime in 1921 with the treaties of Moscow (16 March 1921) and Kars (13 October 1921) signed between Grand National Assembly of Turkey and the Soviet Union. In 1944, like many other non-Slavic nationalities, Ahıska Turks were accused of posing a threat to the national security of the Soviet Union and thus, were deported from their homeland to Central Asia. However, this deportation was neither the first nor the last human rights violation they have been subjected to. Ahıska Turks have experienced various human rights violations under both Soviet and post-Soviet periods. Although dispersed to ten different countries, some Ahıska Turks still preserve the desire to return to their homeland. This article aims to analyze the historical and legal dimensions of human rights violations and discriminations experienced by Ahıska Turks both in Soviet and post-Soviet periods. With that aim, this article pays special attention to the attitude of Russia towards Ahıska Turks resettled in Krasnodar region and the policies of Georgia regarding the repatriation of Ahıska Turks to their homeland.*

Keywords: *Ahıska Turks (Meskhetian Turks), 1944 Deportation, Fergana Events, Krasnodar, Georgian Repatriation Law*

* We would like to express our gratitude to Prof. Ayşegül Aydıngün for her contributions in the process of writing this article.

Giriş

Gürcistan'ın Samtshe-Cavahetya olarak adlandırılan idari bölgesinin Adıgön, Ahılkelek, Ahıska, Aspinza ve Bogdanovka ilçelerini kapsayan kısmında yüzyıllar boyunca yaşamış olan Ahıska Türklerinin¹ büyük çoğunluğu 14 Kasım 1944 tarihinde anavatanlarından kopararak Orta Asya'ya sürülmelerinden yakın zamana kadar anavatanlarına geri dönme isteğini muhafaza edebilmişlerdir. Münferit girişimler ve Gürcistan'ın 2007 yılında çıkarmış olduğu 'Geri Dönüş Yasası' ile çok az sayıda Ahıska Türkü Gürcistan'a dönmeyi başarabilmiş, ancak onlar da kendi toprakları ve köyleri yerine Gürcistan'ın farklı bölgelerine yerleşmek zorunda kalmıştır.² Ahıska Türkleri günümüzde on farklı

1 "Ahıska Türkleri" adlandırmasının kullanımı özellikle 1980'li yıllarda yaygınlaşmıştır. Ahıska Türkleri, 1944 yılındaki sürgünden önce kendilerini "Kafkas Türkleri" olarak adlandırmaktayken, birlikte yaşadıkları halklar ise onları "Türk" olarak adlandırmış; Sovyet rejimi ise Ahıska Türklerini 1939 yılında "Azerbaycanlı" olarak kayıt altına almıştır. Gürcistan, Ahıska Türklerini "Müslümanlaştırılmış Gürcü" olarak tanımlamış, onların eski bir Gürcü kavmi olan Meshlerden geldiği tezini savunarak "Mesh" veya "Mesketyalı" terimlerini kullanmıştır. 1998 yılında gerçekleştirilen Lahey Müzakereleri'nde Ahıska Türkleri için İngilizce "Meskhetian Turks" adlandırılmasının kullanılması yönünde karar alınmış, ancak Gürcistan bu kararı dikkate almayarak "Meskhetian" adlandırmasını kullanmaya devam etmiştir. Sonuç olarak, bu grubun nasıl adlandırılacağı siyasi bir boyut kazanmış farklı ülkeler farklı adlandırmalar kullanmışlardır. Ayşegül Aydıngün, "Resettlement and Belonging Among Cultural and Ethnic Kin: Meskhetian Turks in Turkey," *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin (Berlin: LIT Verlag, 2007), 340-341; Serhat Keskin, Mehmet Oğuzhan Tulun ve Aytaç Yılmaz, "2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum," *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül, Aydıngün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir (Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016), 301; Hazar E. Gürsoy, "Etnik Bir Demokraside Azınlık Tanımı ve Azınlık Hakları: Gürcistan'daki Ahıska Türkleri," *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 375-384.

Bu makalede Serhat Keskin ve Hazar Ege Gürsoy'un "Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset" adlı projede 2015-2016 yılları arasında gerçekleştirdikleri derinlemesine mülakatlarda grup üyelerinin birçoğunun kendilerini Ahıska Türkü olarak tanımlamaları nedeniyle, Ahıska Türkü terimi kullanmıştır. Bu makalede proje kapsamında gerçekleştirilen mülakatların verileri doğrudan kullanılmamışsa da, analizlerin bir kısmı yazarların topladıkları saha verilerine dayanmaktadır.

2 Guria idari bölgesinin Ozurgeti ilçesinin Nasakirali ve İaneti köyleri, Tiflis merkez ve Tsitelubani köyü, Gali bölgesi Ahıska Türklerinin başlıca yerleştikleri yerlerdir. Serhat Keskin ve Özge Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu," *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydıngün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir (Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016), 288-289. Günümüzde Gürcistan'da 1.500 Ahıska Türkünün yaşadığı tahmin edilmekte ancak toplam nüfuslarına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ayşegül Aydıngün ve İsmail Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler* (Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi, 2014), 4. Gerek Sovyet ve Sovyet sonrası dönemde münferit girişimlerle Gürcistan'a dönebilen Ahıska Türklerinin birçoğunun sınır dışı edilmesi, gerekse 2007 Geri Dönüş Yasası ile gelmiş olanlarının kaçının temelli yerleştiğinin bilinmemesi nüfus bilgilerine dair belirsizliğin temel nedenlerindedir. Farklı dönemlerde Gürcistan'a gelen Ahıska Türklerinin sayısına yönelik açıklama makalenin ilerleyen bölümlerinde detaylandırılacaktır.

ülkede³ ulus-ötesi (*trans-national*) bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürmektedirler.⁴

Ahıska Türkleri gerek Sovyet rejimi altında gerekse Sovyet sonrası dönemde uluslararası sözleşmelerle garanti altına alınan temel hak ve özgürlüklerin başında gelen yaşam, anavatana dönüş, serbest dolaşım, iletişim, mülk edinme, sosyal güvence, siyasi ve toplumsal örgütlenme gibi haklardan mahrum bırakılmış ve ciddi hak ihlallerine maruz kalmışlardır. Sovyet döneminde yaşadıkları hak ihlallerinin başında 1944 sürgünü, 1944-1956 yılları arasında tabi oldukları özel yerleşim rejimi, 1956'dan itibaren anavatanlarına geri dönüş mücadelesi amacıyla oluşturulan siyasi ve toplumsal örgütlenmelerine yönelik kısıtlamalar, 1989 Fergana Olayları ve akabinde Rusya'ya zorunlu göç bulunmaktadır. Sovyet sonrası dönemde Ahıska Türkleri özellikle Rusya Federasyonu'nun ve Gürcistan'ın devlet politikalarından kaynaklanan çeşitli hak ihlallerine maruz kalmışlardır.

Sovyet rejiminin son döneminde Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin çeşitli bölgelerine göçen Ahıska Türklerinden özellikle Krasnodar bölgesine yerleşenlerin, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Sovyet pasaportları geçersiz kabul edilmiş, kendilerine Rusya Federasyonu pasaportu verilmemiş ve Ahıska Türkleri vatansız konuma düşmüşlerdir. Böylece tüm vatandaşlık haklarından mahrum kalan Ahıska Türkleri, yaşadıkları hak ihlalleriyle uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Öte yandan, Sovyet sonrası bağımsızlığını elde eden Gürcistan devletinde de Ahıska Türklerinin geri dönüşü gündeme gelmiş, ancak geri dönüşüne yönelik izlenen politikalarda da hak ihlalleri doğmuştur. Gürcistan Cumhuriyeti, ilk yıllarında ülke elitlerinin önderliğinde yükselen Gürcü milliyetçiliğinin bir sonucu olarak, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşüne dair kabul edilen Cumhurbaşkanlığı kararlarına rağmen somut bir adım atmamıştır. 1999 yılında Gürcistan Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur. Üyelik şartlarından

3 Ahıska Türkleri günümüzde; özellikle Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Ukrayna, Gürcistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşamlarına devam etmektedirler.

4 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 4; Ayşegül Aydıngün, "Ahıska Türkleri: Küresel Dinamikler Işığında Göç, Kimlik ve Ulusötesicilik," *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 302. 70-90 bin Ahıska Türkü Rusya Federasyonu'nda, 50 bin Türkiye'de, 90-110 bin Azerbaycan'da, 8.500 - 10 bin Ukrayna'da, 15 bin Özbekistan'da, 150 bin Kazakistan'da, 50 bin Kırgızistan'da, 1.500 Gürcistan'da, 10 binin üzerinde Amerika Birleşik Devletleri'nde ve 500 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Ayşegül Aydıngün, Çiğdem Balım-Harding, Matthew Hoover, Igor Kuznetsov ve Steve Swerdlow, "Meskhetian Turks-An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences," *Center for Applied Linguistics*, (2006): 13-14.

biri olan Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüşünü gerçekleştirmeye yönelik bir yasayı 2007 yılında kabul etmiş, ancak Geri Dönüş Yasası'nın uygulanması sürecinde de çeşitli mağduriyetler yaşanmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında, bu makale Ahıska Türklerinin Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan günümüze farklı yerlerde ve farklı dönemlerde maruz kaldıkları hak ihlallerinin tarihsel ve hukuki boyutlarını, Sovyet ve Sovyet sonrası iki dönemi dikkate alarak analiz etmeyi hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle, bu çalışma Ahıska Türklerinin maruz kaldıkları hak ihlallerinin kapsamını sadece Sovyet rejimi altında yaşananlarla sınırlı tutmamış, özellikle Sovyet sonrası dönemde Rusya Federasyonu ve Gürcistan'ın devlet politikaları nedeniyle yaşadıkları mağduriyetleri detaylandırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, ilk olarak Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü ve sürgün öncesi maruz kaldıkları hak ihlalleri incelenmiş, daha sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar yaşamış oldukları çeşitli ayrımcı uygulamalar ve baskılar ele alınmıştır. Devamında ise, Fergana Olayları'nın neticesinde Rusya'ya zorunlu göç eden Ahıska Türklerinin 2000'li yılların başında yaşadıkları insan hakları ihlallerine ve ayrımcılıklara yer verilmiştir. Son olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte ilk olarak Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşü ile ilgili bir dönüm noktası olan Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne şartlı üyeliğine (1999) kadar geçen süre içerisinde yaşananlar ve Avrupa Konseyi'nin baskıları sonucunda Gürcistan'ın yürürlüğe koyduğu 2007 Geri Dönüş Yasası ve bu yasanın uygulanmasında karşılaşılan mağduriyetlere değinilmiştir.

Sovyet Döneminde Ahıska Türkleri'nin Karşı Karşıya Kaldıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Çarlık Rusyası'nın, Sohum, Ahıska, Kars ve Erzurum'a kadar bölgeyi işgal etmesinden önce Ahıska, yaklaşık 250 yıl kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Çıldır Eyaleti'nin idari merkezi olmuştur.⁵ Osmanlı-Rus Savaşı sonunda bölgeden önemli bir Türk nüfusunun Anadolu'ya göç etmesinin yanı sıra, 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Rusya İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu'dan yaklaşık 100 bin civarında Ermeninin de Ahıska ve Ahılkelek'e yerleştirmesiyle bölgenin demografik yapısında ciddi bir

5 Ender A. Gökdemir, *Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989), 2; Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 39.

değişim meydana gelmiştir.⁶ Her ne kadar Batum Konferansı (4 Haziran 1918) sonucunda yerel halkın talebiyle bölge tekrar Türklerin kontrolü altına girse de 18 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonucu Osmanlı ordusu Ahıska ve çevresinden çekilmiş, böylece 5 Aralık 1918’de bölge Gürcü yönetimine geçmiştir.⁷ Ancak, 1921 yılında bağımsız Gürcistan devleti Sovyetler Birliği’nin hakimiyetine girmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Moskova (16 Mart 1921) ve Kars (13 Ekim 1921) antlaşmalarıyla Türkiye’nin doğu sınırları belirlenmiş, Kars ve Ardahan Türkiye topraklarında kalırken Batum, Ahılkelek ve Ahıska Sovyet idaresine girmiştir.⁸

Sovyetler Birliği’nin 1920’lerden 1944 sürgününe kadar geçen sürede Ahıska Türklerine yönelik izlediği politikalar bir takım hak ihlallerine neden olmuştur.⁹ Bu politikalar özellikle üç alanda incelenebilir: “yerleştirme” (Rus. *korenizatsiya*), halkların kendi kaderini tayini (*self-determination*) ve “kolektifleştirme” (*collectivization*). 1920’lerde

6 Ayşegül Baydar-Aydingün, “*Rethinking Ethnic Identity Formation: The Case of the Ahıska (Meskhetian) Turks in Turkey and Kazakhstan*” (Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2001), 64-65. Ahıska Türklerinin bir kısmının 1920’li-30’lu yıllar arasında Türkiye’ye kaçmaları ve 1944 sürgünü gibi nedenlerle, bölgedeki demografik yapının Sovyet rejimi süresince de değişikliğe uğramasıyla Ermeni nüfusu günümüzde Samtskhe-Cavahetya olarak adlandırılan bu bölgenin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Her ne kadar, Gürcistan devleti bağımsızlığını ilan ettikten sonra bölgeye Gürcü halkını yerleştirmişse de 2014 yılı nüfus sayımlarına göre Samtskhe-Cavahetya’daki toplam Ermeni nüfusu 81.089 (%50.52) olarak tespit edilmiştir. Geostat.ge, “2014 General Population Census Results-Total Population by Regions and Ethnicity,” erişim tarihi: Şubat 5, 2018, http://census.ge/files/results/english/17_Total%20population%20by%20regions%20and%20ethnicity.xls.

Bölgedeki yoğun Ermeni nüfusu, Gürcistan devleti tarafından olası bir çatışma tehlikesi bahanesiyle Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşüne karşı siyasi bir araç olarak kullanılmaya devam etmektedir. Yulia Biletska ve Turgut K. Tuncel, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü ve ‘Ermeni Faktörü,’” *Gürcistan’daki Müslüman Topuluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydingün, Ali Asker, ve Aslan Y. Şir (Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016), 316-349.

7 Aydingün ve Aydingün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topuluk - Ulusötesi Aileler*, 40.

8 Keskin ve Anaç, “Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü’nden Günümüze Gürcistan’a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu,” 275; Ayşegül Aydingün, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Dönüşü,” *ASAM Bakış*, Rapor No. 6: 4.

9 Kathryn Tomlinson, “Coping as kin: Responses to suffering amongst displaced Meskhetian Turks in post-Soviet Krasnodar, Russian Federation” (Basılmamış doktora tezi, University College London, 2002), 42; Ayşegül Aydingün ve Ali Asker, “Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı,” *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde, der. İsmail Aydingün ve Çiğdem Balım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2012), 179-180; Anatoly M. Khazanov, “People with Nowhere to Go: The Plight of the Meskhetian Turks,” *After the USSR-Ethnicity, Nationalism, and Politics in the Commonwealth of Independent States* (Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1995), 197; Isabelle Kreindler, “The Soviet Deported Nationalities: A Summary and Update,” *Soviet Studies*, c. 38, no. 3 (1986): 387-405; Tom Trier, George Tarkhan-Mouravi, Forest Kilimnik, *Meskhetians: Homeward Bound...* (Georgia: European Center for Minority Issues (ECMI), 2011), 10; Mustafa Üren, “Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu” (Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2015), 108-110.

başlayan yerlileştirme politikası sayesinde Ahıska Türkleri Türkçe eğitim olanağından yararlanmışsa da bu durum sürekli olmamıştır.¹⁰ Bunun nedenleri arasında, gerek Türkiye ile organik bağları gerekse Türkiye-Sovyet sınırında yaşamaları dolayısıyla rejim tarafından “güvenilmez halk” olarak nitelendirilmeleri bulunmaktayken, bir diğer neden ise artan Gürcü milliyetçiliğidir.¹¹

Aynı süreçte, Türk kimliğinin Sovyet milliyetler politikası çerçevesinde resmi kabul görmemesi ve Türklerin bir milliyet olarak (Rus. *natsiyonal'nost*)¹² tanımlanmaması neticesinde daha önceleri pasaportlarında bulunan Türk ibaresi, 1936'da Azerbaycan'da, 1939'da ise Gürcistan'da çıkartılmış ve Türkler “Azerbaycanlı” olarak adlandırılmışlardır.¹³ Öte yandan, Gürcü devletinde artan milliyetçi yaklaşımı alınan resmi kararlara yansımıştır. 1926'da okullarda Gürcü dilinde eğitime geçilmiş ve Ahıska Türklerinin Türk değil “Müslümanlaştırılmış Gürcüler” olduğu tezi öne sürülmeye başlanmıştır.¹⁴ Sovyetler Birliği içerisinde hiç Türk yaşamadığı ve Ahıska Türklerinin resmen tanınmayan bir halk olmasından hareketle, Sovyet rejimi diğer milletlere tanıdığı, belirli bir toprak, belirli düzeyde siyasi özerklik, yükseköğretime kabul, kendi dilinde eğitim ve yayın hakkı¹⁵ gibi birçok hakkı Ahıska Türklerine tanımamıştır.¹⁶ Diğer bir ifadeyle, Ahıska Türkleri, kendi kaderlerini tayin etme hakkından mahrum bırakılmıştır.

1928'de uygulanmaya başlanan ‘kolektifleştirme’ politikası ile kolektif çiftlikler (Rus. *Kolhoz*) ve devlet çiftlikleri (Rus. *sovhoz*) kurulmuş, buralarda çalışmak istemeyenler ise Sovyet yönetimi tarafından ”rejim

10 Öte yandan kendi eğitim kadroları yetersiz kalmaya başladığında Azerbaycan'dan gelen eğitimciler sayesinde Azerbaycan dilinde eğitim veren kurumlar kurulmuş, 1923'te ise Sovyet rejiminin kararıyla Ahıska bölgesinde resmi kurumlarda Azerbaycan dili ve Rusça kullanılmaya başlanmıştır. Seyfettin Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri* (Ankara: Berikan Yayınları, 2007), 180.

11 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 41.

12 Rusça *natsiyonal'nost* kavramının Türkçe karşılığının vatandaşlık olarak düşünülmesi yanlış anlaşılmalara yol açacaktır. *Natsiyonal'nost* etnisite olarak düşünülmesi, Sovyetler Birliği'nin idari yapısının anlaşılmasını kolaylaştırıcıdır. Theodor Shanin, “Soviet Theories of Ethnicity: The Case of a Missing Term,” *NLR*, no: 158 (1986), 115.

13 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 186.

14 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 42; Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 180-181.

15 16 Mart 1921'de Abhazlara, Osetlere ve Acaralılara özerklik hakkı tanınmış, ancak Ahıska Türkleri bu haktan mahrum bırakılmışlardır.

16 Kendilerine ait idari bölgeleri ve siyasi özerkliklerinin olmaması, sürgün sonrası anavatanlarına dönüşlerindeki en büyük engellerden biri olmuştur.

düşmanı” olarak nitelendirilmiştir.¹⁷ 1920’li ve 1930’lu yıllar arasında gerek bu çiftliklerde çalışmayı reddeden Ahıska Türklerinin önde gelen liderleri, gerekse özerklik talebinde bulunan birçok Ahıska Türkü aydın sürülmüş, tutuklanmış ya da öldürülmüştür.¹⁸ Böylece Ahıska Türkleri, henüz Stalin iktidarının ilk yıllarında lidersiz kalmıştır.¹⁹ Bunun neticesinde, Ahıska Türkleri maruz kaldıkları hak ihlallerine karşı uzun bir süre örgütlü mücadele içine girememişlerdir.

1939 yılında II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla 15-55 yaş arası tüm Ahıska Türkü erkekler Alman cephesine gönderilmiş, çoğunluğunu kadın, çocuk ve yaşlıların oluşturduğu geride kalanlar ise Ahıska’dan Borjom’a uzanan demiryolu yapımında çalıştırılmıştır.²⁰ İnşa edilen bu demir yolu kullanılarak 14 Kasım 1944’te yaklaşık 100 bin Ahıska Türkü, Adıgön, Aspinza, Ahıska, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçelerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’ın toplam on sekiz bölgesine sürgün edilmişlerdir.²¹ İlk konvoyun ardından 25-26 Kasım 1944 tarihlerinde de, Acaristan Özerk Cumhuriyeti’nde yaşayan Türk, Kürt, Terekeme ve Hemsinlilerden oluşan bir grup trenlere bindirilerek bahsi geçen bölgelere sürgün edilmişlerdir.²² Sürgün edilmiş Ahıska Türklerinin sayısının hakkında birbirinden farklı kaynaklar mevcuttur. Sovyet resmi belgelerinde bile farklı dönemlerde birbirinden farklı sayılar ifade edilmiştir. Örneğin Kasım 1944 kayıtlarına göre 91.095, Aralık 1944 kayıtlarına göre 92.307, Ocak 1945 kayıtlarına göre 92.374 Ahıska Türkü sürgün edilmiştir.²³ Yaklaşık 100 bin olarak değerlendirilebilecek bu resmi kayıtların yanı sıra, sürgün edilen Ahıska Türkü sayısı 200 bin olarak belirten kaynaklar da bulunmaktadır.²⁴

Hayvan taşımacılığı için kullanılan yük vagonlarında yaklaşık altı hafta süren sürgün yolculuğu sırasında birçok Ahıska Türkü soğuk hava, açlık ve hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle sürgün

17 Serhat Keskin, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar,” *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 400.

18 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 40.

19 Mınara Aliyeva, “Ahıska Türkleri ve Anavatana Dönme Sorunu,” *Yeni Türkiye* no. 54 (2013): 2691.

20 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 197.

21 Keskin, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar,” 401.

22 Trier, Tarkhan-Mouravi, Kilimnik, *Meskhetyans: Homeward Bound...*, 12.

23 Orhan Uravelli, “Sovyet Resmi Belgelerinde Ahıska Sürgünü,” *Bizim Ahıska* no. 16, (2011): 8-10.

24 Robert Conquest, *The Nation Killers-The Soviet Deportation of Nationalities* (Glasgow: Macmillan, 1970), 64-65.

öncesi yanlarına yeterli miktarda yiyecek ve su alamayan Ahıska Türkleri temel ihtiyaçlarını bile karşılayamamış, dönemin soğuk kış şartlarında ciddi can kayıpları yaşamışlardır. Resmi belgelerde sürgün yolculuğu sırasında ölen Ahıska Türklerinin sayısı 17 bin olarak belirtilmiş olsa da,²⁵ sürgün yolculuğu sırasında ölenlerinin sayısının 50 bine ulaştığını ifade eden kaynaklar da mevcuttur.²⁶ Ahıska Türklerinin 1944 yılında yaşadığı bu sürgün insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirilebilir. Temel insan hakları ihlallerinin sorumlularını cezalandırmaya yönelik küresel yargı organı Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurucu sözleşmesi olan Roma Statüsü'nün 7. maddesinde “nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli” insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak kabul edilmektedir.²⁷ Öte yandan gayri insani sürgün yolculuğu, sürgünü yaşayan Ahıska Türkleri için travmaya neden olmuş, toplumsal bir acı olarak tanımlanan bu travma topluluğun hafızasında önemli bir yer etmiştir.²⁸

Ahıska Türkleri sürgün sonrasında yerleştirildikleri bölgelerde, sürgünden altı ay sonra (8 Ocak 1945) “özel yerleşim” rejimi kurallarına tabi tutulmuşlardır.²⁹ Sovyet İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan karardan, 1956 yılında “özel yerleşim” rejiminin kaldırılmasına kadar geçen süre içerisinde, Ahıska Türkleri temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmışlardır. Örneğin, Ahıska Türklerinin belirlenen bölgelerden izinsiz bir şekilde çıkmaları yasaklanmış, hatta izinsiz komşu köye gitmeleri dahi kaçmaya teşebbüs olarak değerlendirilmiştir.³⁰ Otuz günde bir adreslerinde olduklarını kanıtlamak üzere ilgili merkezlere gidip imza atmaları da zorunlu tutulmuştur.³¹ Ayrıca aile içerisindeki doğum, kaçma ve kaybolma gibi durumların üç gün içerisinde yetkili makamlara bildirilmesi zorunlu kılınmış, bu ve benzeri özel yerleşim rejimi kurallarının ihlali durumunda ise, çeşitli hapis ve para cezalarıyla karşı karşıya kalmışlardır.³² Buna ek olarak,

25 Nikolai Bugai ve Kalinina Kotof, *Mesketiya Türkleri-Rehabilitasyon İçin Uzun Yol*, kısmen çev. Kazım Dursun, Kazım (Moskova: Russian Deportation Department, Vatan Society and Rehabilitation Found Publication, 1994), 15-16.

26 Anatoly M. Khazanov, “Meskhetian Turks in Search of Self-Identity,” *Central Asian Survey*, c. 11, no. 4 (1992): 4.

27 İbrahim Hasanoğlu, “Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri,” *OKA*, c.10 no. 20 (2015): 81.

28 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 44-45.

29 Robert Conquest, *The Nation Killers-The Soviet Deportation of Nationalities*, 109.

30 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 216.

31 Vera Tolz, “New Information about the Deportation of Ethnic Groups under Stalin,” *Report on the USSR*, c. 3, no. 17, (1991): 17.

32 Uravelli, “Sovyet Resmi Belgelerinde Ahıska Sürgünü,” 9.

yerleştirildikleri bölgelerdeki sağlıksız yaşam koşulları, topluluk arasında salgın hastalıkların baş göstermesine neden olmuş, Ahıska Türklerinin zaten zorluklar içerisinde devam eden hayatlarını olumsuz etkilemiştir.³³ Tolz'un tespit ettiği gibi, özel yerleşim rejimi altında geçen ilk beş yıl Ahıska Türkleri arasında ölüm oranları çok yüksek düzeyde seyretmiş, topluluk içerisinde yeni doğan sayısı, ölen sayısını ancak bahsi geçen ilk beş yıllık dönemden sonra geçmeye başlamıştır.³⁴ Özel yerleşim bölgelerindeki zorlu yaşam koşullarının yanı sıra, sürüldükleri ülkelerin içinde bulunduğu savaş koşulları da Ahıska Türklerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu nedenlerden dolayı, Ahıska Türkleri özel yerleşim rejimine tabi oldukları süre boyunca, kaybettikleri hakların geri kazanımı ve vatana dönüş mücadelesinden ziyade, yerleştirildikleri yerlerdeki yaşamlarına alışma ve yeni bir hayat kurma mücadelesi vermişlerdir.³⁵

1956 yılında gerçekleştirilen, Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresi'nde Hruşçev, Stalin'in hiçbir askeri gerekçeye dayanmadığını iddia ettiği sürgün politikalarını eleştirmiş, sürgüne maruz kalmış halkların haklarının geri iadesinin önemine vurgu yapmıştır.³⁶ Bu konuşmayı takiben, 28 Nisan 1956 tarihinde 135/142 sayılı kararnameyle birlikte özel yerleşim rejiminin sürgün edilmiş halklar üzerindeki kısıtlamalarına son verilmiştir. Bu kararname aynı zamanda, 1944 yılında Gürcistan'dan sürülmüş Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) vatandaşı olan Türklerin ve ailelerinin de tabi oldukları özel yerleşim rejiminin sona erdirilmesi anlamına gelmekteydi. Fakat sınırlamaların kaldırılması, sürgüne uğramış bu halkın anavatanlarına dönmeleri sonucunu doğurmamıştır.³⁷ Sürgün edilen birçok halka anavatanlarına dönüş hakkı tanınmış olsa da, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşleri yasaklanmıştır.³⁸ 31 Ekim 1957 tarihinde SSCB Yüksek Sovyet'i tarafından çıkarılan yeni bir kararnameyle Acara Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ahıska, Ahılkelek, Adıgön, Aspinza ve Bogdanovka'dan "Azerbaycanlı" milliyetine (Rus. *natsional'nost*) sahip

33 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 215-216; Kakoli Ray, "Repatriation and De-territorialization: Meskhetian Turks' Conception of Home," *Journal of Refugee Studies*, c. 13, no. 4 (2000): 393.

34 Tolz, "New Information about the Deportation of Ethnic Groups under Stalin," 19.

35 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 48-49.

36 Üren, "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu," 164; Kreindler, "The Soviet Deported Nationalities: A Summary and Update," 394.

37 Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu," 279; Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 79.

38 Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," *ASAM Bakış*, Rapor No. 6 (2008): 1.

Sovyet vatandaşlarının Azerbaycan'a gidebilecekleri belirtilmiştir.³⁹ Birbirini takip eden bu iki kararname göstermiştir ki Sovyetler Birliği, özel yerleşim rejimini sonlandırmasına rağmen, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünü geciktirmek istemiş ve farklı bir ülkeye yönlendirmiştir.⁴⁰ Kısacası, Sovyet rejimi boyunca resmi olarak tanınmayan bu halk, haklarının iadesini beklerken; uğramış oldukları hak ihlallerini farklı boyutlarda tekrar yaşamak zorunda kalmıştır.

Özel yerleşim rejiminin 1956 yılında kaldırılmasının ardından Ahıska Türkleri, haklarının tanınması, mallarının iadesi ve hepsinden de önemlisi anavatanları olan Gürcistan'daki köylerine dönebilmek için örgütlü mücadele başlatmışlardır.⁴¹ Ancak, Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüş taleplerine ne Moskova'dan ne de Tiflis'den olumlu bir yanıt gelmiştir.⁴² 1960'lı yılların sonlarına doğru Ahıska Türklerinin Gürcistan'a münferit geri dönüş teşebbüsleri olsa da,⁴³ Sovyet rejimi, özellikle 1968 yılına kadar Ahıska Türklerini oyalamış, anavatanlarına geri dönmelerini sağlayacak koşulları oluşturmak için herhangi bir adım atmamıştır.⁴⁴

Anavatanına dönüş için gerçekleştirilen mücadelenin sonucu olarak, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Prezidyumu'nun 30 Mayıs 1968 tarihli bir kararıyla Ahıska Türklerinin anavatanına geri dönüş meselesi resmi olarak ilk defa ele alınmıştır. Yüksek Sovyet Prezidyumu, başta Ahıska Türkleri olmak üzere sürgün edilen halkların diğer tüm Sovyet vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Bu karara rağmen, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşlerine izin

39 Tom Trier ve Andrei Khanzin, *The Meskhetian Turks at A Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement?* (Berlin: LIT Verlag, 2007), 651.

40 Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu," 279.

41 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 51.

42 Nana Sumbadze, "Back Home Again: The Repatriation and Integration of Meskhetian Muslims in Georgia," *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin (Berlin: LIT Verlag, 2007), 292.

43 İlk defa 1960'lı yılların sonlarına doğru bir kısım Ahıska Türkü Gürcistan'a kendi imkanlarıyla dönmüşlerdir. Arif Yunusov, *Meskhetian Turks: Twice Deported People* (Baku: Institute of Peace and Democracy, 2000). Kimi kaynaklarda 400 aileyi bulan bu grup Gürcistan'ın Gali bölgesine yerleşmiş, ancak yerel otoritelerin baskıları nedeniyle Gürcistan'ı terk etmek zorunda kalmışlardır. Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," 5; Ann Sheehy ve Bohdan Nahaylo, "Crimean Tatars, Volga Germans and Meskhetians: Soviet Treatment of Some National Minorities," *Minority Right Group Report*, no. 6 (1980): 25.

44 Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu," 287.

45 Akif M. Kütükçü, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu," *Akademik Bakış*, no. 13 (2005): 273.

verilmemiş, halen yaşadıkları yerlerde kalmaları ve sadece yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁶ Ahıska Türklerinden resmi olarak bahsedilmesi anlamında büyük bir önem arz eden bu kararname, Ahıska Türklerinin maruz kaldığı hak ihlallerine bir çözüm üretmemiştir.

1968 kararnamesinin yayımlanmasından sonra Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş mücadelesi, yeni bir döneme girmiş, uğramış oldukları hak ihlallerine karşı örgütlü mücadele ivme kazanmıştır. Mücadele sonucunda çıkan çeşitli yasalar olsa da, bunlar Gürcistan'ın isteksiz tavrı nedeniyle uygulanamamıştır.⁴⁷ Ahıska Türklerinin çok az bir kısmı Gürcistan yönetiminin "Müslümanlaştırılmış Gürcü" tezini kabul edip, 1970'li yıllarda ve özellikle 1984-1986 yılları arasında Gürcü adı ve soyadı olarak Gürcistan'a dönebilmiş olsalar da,⁴⁸ bu durum grup içerisinde tartışmalara neden olmuştur. Uğramış oldukları hak ihlalleri karşısında, anavatana geri dönüş taktiklerinden biri olarak görülen Gürcü kimliğini kabul etmek, Ahıska Türkleri Milli Hareketi'ni zayıflatmıştır. Ayrıca, anavatana dönüş mücadelesinde Türk kimliğine vurgu yapan derneklerde görev alan Ahıska Türklerinin önde gelen kanaat liderleri ve aydınları çeşitli baskılara maruz kalmış, bazıları tutuklanmışlardır. Bu nedenle, özellikle 1970'lerin sonundan itibaren Ahıska Türklerinin hak arayışları çeşitli kesintilere uğramıştır.

1985 yılından itibaren Gorbaçov reformlarıyla beraber Ahıska Türklerinin anavatana dönüş umutları yeşermiş, uğramış oldukları hak ihlallerinin sonlanabileceği düşüncesi doğmuştur. Gorbaçov reformlarının, Sovyet yönetimi içerisinde kısmen de olsa sağlamış olduğu ılımlı havayı değerlendirmek isteyen Ahıska Türklerinin vatanlarına dönme umudu 1989 yılında Özbekistan'da yaşanan Fergana Olayları ile sekteye uğramıştır.⁴⁹ 23 Mayıs 1989 günü Fergana vilayetine

46 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 235.

47 Aydıngün ve Asker, "Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı," 181. 1977 yılında Kuzey Kafkasya'da yaşayan dokuz aile Maharadze bölgesi ve Nasakirali sovhozuna yerleşme izni çıktığı haberi üzerine Gürcistan'a gelmiş, ancak gelenlerin sürgün edilen Ahıska Türkleri olduğu anlaşılınca sınır dışı edilmişlerdir. 1979 yılında ise Gürcü aydınların desteğini alan az sayıda Ahıska Türkü Gürcistan'a yerleşebilme imkanı bulmuştur. Marat Baratashvili, *Legal State of Meskh Repatriates in Georgia* (Tbilisi: United States Informational Agency (USIA), 1998).

48 Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 82.

49 1982 yılının Haziran ayından 1988 yılına kadar 380 aile (1.972 kişi) Gürcistan'a gelmiş, bunlardan 218 aile (1.132 kişi) yine Gürcistan yönetiminin baskılarıyla Gürcistan'ı terk etmek durumunda kalmıştır. Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönenlerin Durumu," 289; Yunusov, *Meskhethian Turks: Twice Deported People*.

bağlı Kuvasay ilçesinde sebebi net bir şekilde bilinmeyen bir tartışma kavgaya dönüşmüş, takip eden günlerde ciddi can kayıpları meydana gelmiştir. Olaylar 3 Haziran 1989 tarihinde şiddetlenmiş, 11 Haziran 1989 tarihinde ise Sovyet Ordusu'nun müdahalesiyle son bulmuştur. Yaklaşık iki hafta kadar süren kargaşanın bilançosu ağır olmuştur.⁵⁰ Resmi verilere göre yaşanan çatışmalarda 66'sı Ahıska Türkü, 116 kişi ölmüş, 2 bin civarında insan da yaralanmıştır. Ayrıca, başta evler ve otomobillerin yakılması ve yağmalanması olmak üzere büyük maddi zararlar oluşmuştur. Bu durumda, Ahıska Türklerinin Özbekistan'ı terk etmek zorunda bırakıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Ahıska Türklerinin 1990 yılının Şubat ve Mart aylarında Fergana'dan tahliyesinden sonra Özbekistan'ın değişik bölgelerinde çatışmalar tekrar başlamış, bu olaylar karşısında Fergana dışındaki Ahıska Türkleri de göç etmek zorunda kalmıştır. 1944 Sürgünü sonrası Özbekistan'da yeni bir yaşam inşa etmeye çalışan Ahıska Türkleri bu ülkede 50 yıla yakın sürede elde ettikleri varlıklarını geride bırakmak zorunda kalmış, yerleştikleri ülkelerdeki yaşamlarına sıfırdan başlamışlardır.⁵¹

Fergana Olayları halihazırda birbirinden kopuk yerleşim yerlerinde yaşayan Ahıska Türklerini daha da dağınık bir şekilde yaşamak zorunda bırakmıştır. Diğer bir taraftan, bu durum Ahıska Türklerinin anavataana geri dönüş mücadelesinde daha kararlı bir tutum takınmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda olayların uluslararası platformda yer bulmasıyla Sovyetler Birliği Ahıska Türklerinin problemlerine daha fazla kayıtsız kalamamıştır. 7 Mart 1991 tarihli kanunla sürgün edilmiş diğer halklar gibi, Ahıska Türkleri de anavatanlarına geri dönüş ve sürgün yıllarındaki maddi kayıpların telafisi için rehabilite edilme hakkını kazanmışlardır. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber bu karar uygulanmamış ve Ahıska Türklerinin vatana geri dönüş haklarının temininde çözüm odaklı bir ilerleme sağlanamamıştır.⁵²

Ahıska Türklerinin Krasnodar Bölgesinde Etnik Ayrımcılık Nedeniyle Yaşadıkları Hak İhlalleri

1989 yılı Özbekistan'da gerçekleştirilen nüfus sayımına göre ülkede yaşayan Türk sayısı 107 bin civarındayken bu nüfusun sadece 13.6 bini

50 Üren, "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu," 122-123.

51 Ayşegül Aydınğün, "Ahıska Türklerinin Dünü, Bugünü ve Yarını," *Yeni Türkiye*, no. 54 (2013): 2665-2674.

52 Yunusov, *Meskhetian Turks: Twice Deported People*, 35-37.

Fergana Vadisi'nde yaşamaktaydı.⁵³ Fergana Olayları'nın akabinde Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu'nun 26 Haziran 1989 tarihli 503 no'lu kararı ve Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 220 no'lu kararı ile 16 binden fazla Ahıska Türkü Fergana'dan tahliye edilerek Rusya'nın çeşitli bölgelerine yerleştirilmiştir.⁵⁴ Olayları takiben aynı yıl içerisinde yaklaşık 70 bin Ahıska Türkü daha can güvenliği endişesiyle Özbekistan'ı terk etmiş ve toplamda 90 bin Ahıska Türkü çoğunlukla Rusya'ya ve Azerbaycan'a, az bir kısmı ise Kazakistan'a ve Ukrayna'ya göç etmiştir.⁵⁵ Bahsi geçen kararlar ile Rusya'ya getirilen Ahıska Türkleri önce Rusya'nın orta bölgelerine yerleştirilmiş, ancak bu süreç gerekli önlemler alınmadan devam etmiştir.⁵⁶ Yerleştirildikleri bölgede yaşam koşullarının son derece zor olması, ekilebilir toprak azlığı, soğuk hava ve yaşamlarını idame ettirmeleri için gerekli materyalin sağlanmaması nedeniyle Ahıska Türkleri, kendi imkanlarıyla Rusya'ya göç eden diğer Ahıska Türkleri gibi Rusya'nın güney bölgelerine, özellikle Krasnodar, Stavropol ve Rostov'a göç etmişlerdir.⁵⁷ Ahıska Türklerinin bu bölgeleri, özellikle de Krasnodar'ı seçmesinin anlaşılır nedenleri bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla bölgeye daha önce yerleşmiş az sayıda Ahıska Türkü

- 53 Alexander G. Osipov ve Olga Cherepova, "The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory," *The Situation of the Turks-Meskhetians* (Moscow: Human Rights Center, 1996), 7-8. Ancak, Ahıska Türklerinin pasaportlarında farklı milletler üzerine kayıt edilmesi nedeniyle Ahıska Türklerinin bölgedeki nüfusunun resmi kaynakların belirttiğinden daha fazla olduğu bilgisi çeşitli kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Aydıngün ve Aydıngün, Yunosov'a referans vererek bu nüfusun 160 bin civarında olduğu görüşlerinin de ifade edildiğini belirtmiştir. Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 103.
- 54 Sergei Ryazantsev, "Ethnic Migration and Condition of the Meskhetian Turks at the South of Russia. Stavropol," (Russia: United Nations High Commissioner for Refugees and Danish Refugee Council, 2000), 14.
- Ahıska Türkleri Rusya'nın Belgorod, Voronez, Kursk, Orel, Smolensk ve Tver bölgelerine yerleştirilmişlerdir.
- 55 Osipov ve Cherepova, "The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory," 7-8.
- 56 Bahsi geçen 503 ve 220 no'lu kararlar kapsamında Fergana'dan tahliye edilen ve Rusya'ya yerleştirilen Ahıska Türklerinin yeni yerleşim alanlarına entegrasyonunu sağlamak için bir dizi önlem alınması hedeflenmiştir. Ancak alınan kararların uygulanmasına bakıldığında Ahıska Türklerinin kayıplarını karşılamakta son derece yetersiz kaldığı görülmektedir. Alexander G. Osipov, "Falling Between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation," *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin (Berlin: LIT Verlag, 2007), 466.
- 57 Igor Kuznetsov, "Constructing Identity and Social Networks: Meskhetian Turks in the Russian Federation," *The Meskhetian Turks at a Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin (Berlin: LIT Verlag, 2007), 199; Osipov ve Cherepova, "The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory," 9.

bulunması,⁵⁸ bölgenin iklimi ve ekime elverişliliği, 1988’de bölgeyi terk eden Kırım Tatarı ve Yunan nüfusa ait boş evler ve son olarak Krasnodar’ın Gürcistan ile sınırdaş olması ve Ahıska Türklerinin buradan anavatanlarına geçişin daha kolay olacağını düşünmeleridir.⁵⁹ Ancak özellikle Krasnodar’a yerleşen Ahıska Türkleri çeşitli baskılarla karşılaşmışlardır. Bu baskılar özellikle Kozak⁶⁰ grupların Türk karşıtlığından ve Ahıska Türklerine vatandaşlık hakkının tanınmamasından kaynaklanmaktadır. Ahıska Türklerine vatandaşlık hakkı tanınmasını açıklayabilmek için öncelikle Sovyet döneminden beri süre gelen vatandaşlık sistemi ve bu sistemin Rusya’nın bağımsızlığı ile yeniden yapılandırılması süreçlerini irdelemekte fayda vardır.

Sovyet dönemi pasaport sistemi son derece karmaşık bir bürokrasiyle uygulanan, bireyin hem bireysel hem de kamusal hayatını düzenleyen bir sistemdi.⁶¹ Pasaport sistemi temel olarak iki kişisel dokümana sahiplik üzerine kuruluydu. Bunlardan ilki kişinin kimlik kartı yerine geçen Sovyet pasaportuyken diğeri kişinin ikametgah belgesi yani *propiska*’sıydı (oturma izni). Sovyetler Birliği’nde bireyin tüm resmi işlemleri bu belgeler üzerinden yürütülürken, bu belgelere sahip olmak yasal bir zorunluluktan ve aksi 1991’e kadar cezai sonuçlar doğurmaktaydı.⁶² Sovyet pasaportu, pasaport kaydı, zorunlu ikametgah, bölgeye kayıt, polis kontrolü gibi çeşitli idari işlemlerde kullanılırken, *propiska* hiçbir yasa ile düzenlenmemekteydi ve yerel yönetimlerin mevzuatına tabiydi.⁶³

58 1989 nüfus sayımına göre 2.135 Ahıska Türkü halihazırda Krasnodar’da yaşamaktaydı. Osipov ve Cherepova, “The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory,” 8.

59 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 107; Osipov ve Cherepova, “The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory,” 9.

60 Kozaklar, çoğunluğunun Doğu Slav olduğu ve çeşitli milletlerin bir araya geldiği heterojen bir gruptur. Günümüzde bu grup Ahıska Türklerini bölgede istememeleri yüzünden Ahıska Türklerine yönelik sistematik saldırılar ve yıldırma politikaları izlemektedir. İsmail Aydıngün, “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya’nın ‘Geçiş’ Ülkesi Ukrayna,” *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna-Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde, der. İsmail Aydıngün ve Çiğdem Balım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2012), 216-217.

61 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*; Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 438.

62 Steve Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” *California Law Review*, c: 94, no: 6 (2006): 1841.

63 Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 439.

1991 yılında çıkan Rusya vatandaşlık kanunu kapsamında Rusya’da ikamet eden tüm eski Sovyet vatandaşlarına Rusya vatandaşlığı verilmesi ve bu kişilerin Şubat 2002’de otomatik olarak Rusya vatandaşlığına geçmesi karara bağlandı. Öte yandan, 1992’den geçerli olmak kaydıyla, Rusya Federasyonu Anayasası’nın 27. maddesinin 1. fıkrasına göre gerek Rusya vatandaşlarının gerekse yabancıların buldukları yere kalıcı ya da geçici olsa da kayıt yaptırması gerekmektedir, 1993 yılında çıkan bir diğer yasayla vatandaşların ülke içinde özgür dolaşımı ve kalacakları yeri özgürce seçebilme hakları garanti altına alındı.⁶⁴ Diğer bir ifadeyle, bu yasayla *propiska* uygulamasının bireylerin ikametgahını kontrol eden bir mekanizma olamayacağı yasal bir zemine oturtuldu.

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise yerel yönetimlerin uygulamalarının Rusya’nın federal yasalarına ve anayasasına uyma zorunluluğudur. Aksi durumlarda, bu tür uygulamalar federal yasaların ihlali çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁶⁵ Bu bağlamda, Krasnodar’da yaşayan Ahıska Türklerine, bölgesel yönetimin uygulamaları açık şekilde ülkenin anayasasına ve federal yasalara aykırı düşmektedir. Zira, Krasnodar yönetimi *propiska* mekanizmasını Ahıska Türklerine karşı bir baskı unsuru olarak kullanmıştır. Krasnodar bölgesi dışında yaşayan birçok Ahıska Türkü oturma izni belgesini ve dolayısıyla vatandaşlık hakkını alabilmişken, Krasnodar’da yaşayan Ahıska Türklerine oturma izni verilmediğinden, ikametgahını belgeleyemeyen kişiler vatandaşlıklarını da alamamıştır. 1990’lı yılların başında Alexander Osipov başkanlığında “The Human Rights Center ‘Memorial’” adlı bir sivil toplum kuruluşunun bölgede gerçekleştirdiği incelemeler ve araştırmalar sonucunda Krasnodar yönetiminin diğer etnik azınlıklara vatandaşlık verip, Ahıska Türklerine bu hakkı tanımamasının açık bir etnik ayrımcılık olduğu tespit edilmiştir.⁶⁶ 1992’de 11 bin ila 13 bin arasında Ahıska Türkünün oturma izni başvurusu bölgesel yönetim tarafından reddedilmiştir. Başvurusu reddedilen Ahıska Türklerinin sayısı Kabardin-Balkar’da 400-700 arası, Stravapol’da 400-500 arası, Rostov da ise 700 civarındadır.⁶⁷

64 Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” 1841; Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 440.

65 Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” 1842.

66 Osipov ve Cherepova, “The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory,” 7-8.

67 Ryazantsev, “Ethnic Migration and Condition of the Meskhetian Turks at the South of Russia. Stavropol,” 15.

Rusya'nın 1992-2000 yılları arasında vatandaşlık prosedürünü kolaylaştırma politikaları sonucunda Rostov'da 1992-1993 yılları arasında, Stavropol'de ise 1996-1997 yılları arasında birçok Ahıska Türkü vatandaşlık hakkını kazanmış olsa da Krasnodar'da Ahıska Türklerinin başvuruları reddedilmeye devam edilmiştir. Öte yandan, 1 Kasım 2002'de yürürlüğe giren "Rusya Federasyonu'ndaki Yabancı Uyruklu Vatandaşların Yasal Statüsü" başlıklı yasayla bu tarihe kadar oturma izni almamış tüm eski Sovyet vatandaşlarının göçmen statüsüne geçmesi ve 3 ila 6 ay arasında geçerliliği bulunan göçmenlik kartı almaları gerektiği, aksi halde yasa dışı göçmen olarak tanımlanacakları karara bağlanmıştır.⁶⁸ Ancak, Krasnodar'daki göçmen kotasının son derece düşük olması dolayısıyla, Ahıska Türkleri geçici göçmenlik başvurusu yapsalar bile bu başvurunun kabul edilmeyeceği kanısıyla göçmenlik statüsüne karşı çıkarak 1991 vatandaşlık yasasına bağlı kalmışlardır.

Ahıska Türklerinin Rusya'daki yasal statülerini sıkıntıya sokan bir diğer uygulamaysa Rusya Federasyonu Vatandaşlık Yasası'nın Haziran 2002'ye kadar oturma izni almamış eski Sovyet vatandaşlarının vatandaşlığa başvuramayacağını ve Aralık 2003'ten itibaren bu kişilerin hiçbir yasal haktan yararlanamayacağını belirtmesidir. Her ne kadar Rusya Anayasa Mahkemesi eski Sovyet vatandaşlarının 31 Aralık 2003'ten itibaren pasaportlarının geçersiz kalma kararını yasal bir zemine dayanmadığı gerekçesiyle bozmuşsa da Rus Hükümeti önceki uygulamalarını destekleyen yeni bir karar çıkarmıştır. 731 no'lu bu karar neticesinde Sovyet pasaportlarının geçerliliği 1 Haziran 2006'ya kadar uzatılmış, ancak bu uzatmanın sadece 1 Kasım 2002 tarihine kadar oturma izni alanları kapsayacağı belirtilmiştir. Halihazırda Krasnodar'da oturma izni alamayan Ahıska Türkleri bu haktan da yararlanamamış ve Krasnodar bölgesel yönetimi tarafından yasa dışı göçmen durumuna düşmüşlerdir.⁶⁹ Bunun sonucunda, Krasnodar'daki Ahıska Türkleri hukuken vatandaş olma hakkına sahip olmalarına rağmen vatansız bırakılmışlardır.⁷⁰ Diğer bir ifadeyle, resmi bir statüleri olmaması nedeniyle Ahıska Türkleri, mülk edinme, yasal çalışma izni, sağlık sigortası, emeklilik hakkı, temel eğitimde diploma hakkı, üniversiteye başvurma hakkı, resmi evlilik, yeni doğan çocuğu yasal

68 Alexander Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003," erişim tarihi: Şubat 3, 2018. <http://lists.delfi.lv/pipermail/minelres/2004-January/003157.html>.

69 Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003."

70 Swerdlow, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai," 1842.

olarak kaydettirme gibi tüm temel insan haklarından mahrum edilmişlerdir.⁷¹

Vatansız konuma düşürülen Ahıska Türkleri özellikle Nikolay Kondratenko'nun ardından, 2000 yılında Krasnodar valisi olarak seçilen Aleksandır Tkaçev önderliğinde Krasnodar bölgesel yönetimi tarafından ciddi ayrımcılıklara ve tacizlere de maruz kalmışlardır. Örneğin, Krasnodar bölgesel mevzuatına göre Ahıska Türkleri “misafir” olarak kabul edilmiş ve kendilerinden her 45 günde bir 60 dolar karşılığında geçici oturma izni almaları beklenmiştir. Tkaçev, Şubat-Mart 2002’de kolluk kuvvetlerini bizzat yetkilendirerek Ahıska Türklerinin evlerinde kimlik kontrolü yaptırmış ve bu kişileri göçmen kartı almaya zorlamıştır.⁷² Polis ayrıca sokaklarda “Rus gibi görünmeyen” herkese kimlik kontrolü yapmış ve oturma izni almamış kişileri para cezasına çarptırmıştır.⁷³ Aydıngün ve Aydıngün’ün ifadesiyle “Ahıska Türkleri, kendilerine *propiska* vermeyi reddeden yerel hükümet tarafından, *propiskasız* olmaları nedeniyle cezalara çarptırılmış ve bir rüşvet mekanizmasının içine çekilmişlerdir”.⁷⁴

Krasnodar’da eğitim alanında ciddi sıkıntılar yaşandığı, bölgede araştırma yapan birçok araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Aydıngün ve Aydıngün bölgede Ahıska Türkleri ile mülakatlar gerçekleştirmiş, bu mülakatlarda veliler çocuklara yetersiz öğretmenlerin eğitim verdiğini, Ahıska Türkü çocuklar için ayrı sınıflar açıldığını ve ayrı bir müfredat uygulandığını belirtmiştir.⁷⁵ Kuznetsov ise yerel yetkililerin ve okul yönetimlerinin Ahıska Türkü çocuklara sağlanan kaynakların “yerli” öğrencilerin haklarından çaldığını dile getirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca, yönetimlerin bu çocukları “öğrenme bozukluğu” ve “geri kalmışlık” iddiaları nedeniyle ayrı sınıflara yerleştirdiklerinden bahsetmiştir. Öte yandan, evliliklerini yasal olarak kayıt ettiremeyen Ahıska Türkü ailelerin yeni doğan çocuklarına doğum sertifikası yerine hiçbir yerde geçerliliği olmayan başka bir belge düzenlenmiş ve bu belgede baba adı

71 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*; Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 110.

72 Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” 1841.

73 Osipov, “Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003.”

74 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*; Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 120.

75 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 109.

kaydedilmemiştir. Ölen Ahıska Türklerinin ise ölüm belgeleri işlenmemiştir. Ahıska Türklerinin Krasnodar'daki diğer bir sıkıntısı ise sağlık hizmetlerinde baş göstermiştir. Tıbbi teşhis ve tedavi gerektiren durumlarda devletin sağladığı sağlık güvencesinden yararlanamayan Ahıska Türkleri, Kuznetsov'a göre bölgedeki en dezavantajlı grup olmuştur.⁷⁶

2002 yılı itibariyle Ahıska Türkleri üzerindeki baskı ekonomik alanda da artmıştır. 2002 yılında çıkan ve yabancıların Rusya Federasyonu topraklarında çalışmasını düzenleyen yasaya göre, yabancı konumundaki bireylerin resmi olarak çalışabilmeleri için çalışma ve oturma izinlerinin olması koşulu getirilmiştir. Krasnodar yönetimi ise Rus vatandaşı olsa bile oturma izni olmayanların iş sahibi olmaması yönünde bir karar çıkarmıştır. Böylece, Ahıska Türkleri için resmi çalışma yollarının tamamı kapanmıştır.⁷⁷ Aynı yıl, Krasnodar bölgesel yönetimi, oturma izni olmayanlara toprak kiralama da yasaklamış ve yasağı delenlere ciddi cezalar kesmiştir.⁷⁸ Böylece tüm gelir yolları kısıtlanan Ahıska Türkleri, özel sektörlerde gündelik ve sigortasız işlerde, sosyal güvenceleri olmadan çalışmaya başlamış ve ancak enformel anlaşmalarla arazi kiralamışlardır.⁷⁹

Bölgesel otorite kaynaklı tüm bu hak ihlalleri ve zorluklara ek olarak Ahıska Türkleri, Kozak gruplar tarafından saldırılara ve tacizlere maruz kalmışlardır. Swerdlow'a göre Kozak gruplar bölgede artış göstermiş ve bu gruplar açıkça bölgesel yönetim tarafından da desteklenmiştir. 2000'li yıllarda yaklaşık 15.700 Kozak bölgede askere alınmış ve 5 bin üyeye 283 Kozak paramiliter birlik bölgede faaliyet göstermiştir. Bu gruplardan yaklaşık 100 kişi ise devlet makamlarına seçilmiştir. Bölgesel yönetimin bilgisi dahilindeki bu gruplar, bölgede "etnik saflığın" korunması için faaliyet göstermiş, zaman zaman Ahıska Türklerinin evlerini basmış ve sokakta pasaport kontrolü yapmışlardır. Örneğin, Mayıs 2001'de Kozak paramiliter gruplar Krasnodar'ın Krymsk bölgesinde pasaport kontrolü bahanesiyle onlarca Ahıska Türkünü darp etmişlerdir.⁸⁰ 25 Nisan 2003'te ise Krasnodar'ın Abinsk bölgesinde 50

76 Kuznetsov, "Constructing Identity and Social Networks: Meskhetian Turks in the Russian Federation," *The Meskhetian Turks at a Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement*, 202-203.

77 Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003."

78 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 110.

79 Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003."

80 Swerdlow, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai," 1847-1848.

kadar kişi “Rus’a benzemiyor” gerekçesiyle 30 kadar Ermeniye ve Ahıska Türkünü darp etmiş, açılan soruşturma sonucunda ise savcılık suçlayacak kimseyi bulamadığı gerekçesiyle davayı düşürmüştür.⁸¹ Bunlar ve benzeri olaylara ek olarak Kozakların devlet ve bölgesel yönetim tarafından desteklendiği de kayıt altına alınmıştır. Örneğin, 20 Mart 2002’de *Izvestiya* gazetesinde vali Tkaçev’in Krasnodar için “Kozakların Vatanı” dediği ve Ahıska Türklerinin sınır dışı edilebilmeleri için “filtrasyon kampları”na toplatılmaları gerektiğini söylediği belirtilmiştir.⁸²

Devletin bu tür ayrımcılıklara karşı tedbirler almaması ve gerekli soruşturmaları düzgün biçimde yürütmemesi Rusya’nın imzaladığı ve taraf olduğu uluslararası anlaşmaların birçoğu ile çelişmektedir.⁸³ Zira Rusya Federasyonu Anayasası’nın 15. maddesinin 4. fıkrası, uluslararası hukuku ve taraf olduğu anlaşmaları bağlayıcı olarak kabul etmektedir.⁸⁴ Sovyetler Birliği’nin halefi olması nedeniyle Rusya o dönemde de imzalanan antlaşmaların tarafı konumundadır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği’nin 1960’da taraf olduğu “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme” (UNESCO-CADE), 1965’te taraf olduğu “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme” (ICERD), 1966’da taraf olduğu “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi” (ICCPR), 1966’da taraf olduğu “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” (ICESCR) gibi anlaşmaların bağlayıcılığı bulunmaktadır. Ayrıca, bağımsızlığının ardından 1998’de yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (ECHR)⁸⁵ ve Avrupa Konseyi nezdinde “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” (FCNM)⁸⁶ de Rusya’nın taraf olduğu anlaşmalar arasındadır. Ahıska Türklerine yönelik ayrımcı ve baskıcı uygulamalar bahsi geçen anlaşmaların bir çok maddesinin ihlali niteliğindedir. Örneğin, Ahıska Türklerinin etnik kökenleri nedeniyle sistematik ve bölgesel yönetim gözetiminde ayrımcılığa uğraması ICERD’in 2,3,5 ve 6., FCNM’nin ise 6(1), 6(2). ve 16. maddeleriyle, devletin gerekli

81 Osipov, “Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003.”

82 Christophe J. Peuch, “Russia: Krasnodar Meskhetians Fast To Protest Ethnic Discrimination,” erişim tarihi: Şubat 3, 2018. <https://www.rferl.org/a/1100133.html>.

83 Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” 1844-1846.

84 Osipov, “Falling Between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 474.

85 Avrupa Konseyi “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,” erişim tarihi: Ocak 14, 2017. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf.

86 Council of Europe “FCNM Factsheet,” erişim tarihi: Aralık 16, 2017. <http://www.coe.int/en/web/minorities/fcnm-factsheet>.

önlemleri almaması ise FCNM'nin 4(1). maddesiyle çelişmektedir. Ahıska Türklerinin vatandaşlık haklarının verilmemesi ECHR'nin 1. maddesiyle, bu nedenle keyfi pasaport kontrolü ve gözaltılara maruz kalmaları ise ICCPR'nin 9(1)., 16. ve 17. maddeleriyle aykırı düşmektedir. Yine ICCPR'nin 12(1). maddesine aykırı olarak seyahat özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Ahıska Türkü öğrencilerinin eğitim haklarının kısıtlanması ve eşit koşullarda eğitim alamamaları UNESCO-CADE'nin 1.,2.,3.,4. ve 5. maddelerine, ICESCR'nin 13. maddesine, aykırı düşmektedir. Evliliklerini kaydettirmek isteyen Ahıska Türklerinin sistematik şekilde reddedilmesi, çocuklara doğum sertifikası verilmemesi ve sağlık hizmeti gibi diğer sosyal haklardan yararlanamaması ise ICCPR'nin 23(2). ve 24., ICESCR'nin ise 10(1). maddeleri ile çelişmektedir. Çalışma haklarının verilmemesi ve gelir yollarının kısıtlanması ise ICESCR'nin 6(1). ve 11. maddelerine aykırıdır.⁸⁷

Bahsi geçen baskılar sonucunda 22 Haziran 2002'de Krasnodar'da yaşayan yaklaşık 40 kadar Ahıska Türkü açlık grevine başlamış, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in konunun incelenmesi için bir komisyon kurmasıyla bu grev son bulmuştur.⁸⁸ Ancak, takip eden süreçte devlet Ahıska Türklerinin durumunun iyileşmesi konusunda somut bir çaba sarf etmemiştir. Öyle ki, 3 Ekim 2003'te gaziler ve Kozaklar ile yaptığı bir toplantıda Putin, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönme hakları olduğunu ve Avrupa Konseyi'ne verdikleri taahhütte rağmen Gürcistan'ın sorumluluğunu yerine getirmediğini dile getirmiş, Rusya'da kalmaya devam ettikleri sürece Ahıska Türklerinin Rusya yasalarına uymaları gerektiğini söylemiştir.⁸⁹ Bu süreç sonunda Ahıska Türkleri, Birleşmiş Milletler Yüksek Mülteciler Komiserliği'nin gündemine girmiş ve uluslararası platformda yer almışlardır.

2004 yılında Uluslararası Göç Örgütü'nün süreci başlatmasıyla, Amerika Birleşik Devletleri Mülteci Programı (*US Refugee Program*), Ahıska Türklerine *Priority 2- P2* statüsü vererek daimi mülteci olmalarının önü açmıştır.⁹⁰ Gerek Krasnodar'da yaşamının imkansız hale gelmesi

87 Detaylı bilgi için bk. Swerdlow, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai"; Osipov, "Falling Between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation".

88 Aydingün, Bahm-Harding, Hoover, Kuznetsov ve Swerdlow, "Meskhetian Turks-An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences," 9-11.

89 Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003."

90 Swerdlow, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai," 1857.

gerekse anavatanları olan Ahıska'ya dönüşlerinin yolunun hala kapalı olması nedeniyle Ahıska Türkleri bir kez daha göç etmeye mecbur kalmışlardır. Böylece, süreç 1 Şubat 2004'te başlatılmış ve Krasnodar'dan ABD'ye ilk grubun göçü 21 Temmuz 2004'te gerçekleşmiştir.⁹¹ Bir kısmı Krasnodar dışında olmak üzere, 2006 yılı sonu itibarıyla 12.500 kişi ABD'nin 30'dan fazla eyaletine göç etmiştir.⁹²

Ahıska Türklerinin Anavatanına Geri Dönüş Talepleri ve Gürcistan'ın Avrupa Konseyi Üyeliği

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber Ahıska Türkleri maruz kaldıkları hak ihlallerinin çözümü için muhatap bulma sorunu yaşamışlardır. Bağımsızlığını kazanan Gürcistan Cumhuriyeti, Ahıska Türklerinin özellikle anavatanlarına dönüş konusunun muhatabı olarak Sovyet rejimini göstermiş ve sorunun çözümü hususunda isteksiz davranmıştır.⁹³ Ahıska Türk derneklerinden biri olan Vatan Cemiyeti de bu koşullar altında anavatanlarına geri dönüş sorununu uluslararası platforma taşıma kararı almıştır. Cemiyetin bu kararı, Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüş mücadelesinin uluslararası kamuoyuna duyurulması hususunda önemli bir adım olmuştur.

34

Öte yandan Gürcistan, özellikle 1992 yılından itibaren çeşitli uluslararası örgütlere üye, birçok uluslararası anlaşmaya ise taraf olmuştur. Rusya Federasyonu Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş sorununun çözümü konusunda Gürcistan'ın uluslararası sorumluluklarına göndermede bulunarak, Gürcistan'ı sorumlu tutmuştur. Gürcistan, Sovyetler Birliği döneminde gerçekleştirilmiş olsa da sürgünün sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmıştır.⁹⁴ Bu bağlamda, Mayıs 1993'te Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze, Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüşlerinin yasal zeminini hazırlamayı hedefleyen bir karar almış, ancak bu karar uygulanmamıştır. 1996 yılında Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne üyelik başvurusunu takiben içinde

91 Haziran 2005'te başvuruların kabulü durdurulmuştur.

92 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 124. Avrupa Konseyi ECRİ raporlarına göre 2013 yılı itibarıyla Krasnodar'da yaşayan Ahıska Türkü sayısı 5.425 iken oturma izni alanların sayısı 5.331 olarak tespit edilmiştir. Her ne kadar oturma izni alsalar da kendilerine yönelik ayrımcılıkların, saldırıların ve tacizlerin devam ettiği; hala görevi başında olan vali Tkaçev'in ise Ahıska Türklerine yönelik tutumunun değişmediği yapılan çalışmalarda dile getirilmiştir. Robert Cobb, "Meskhetian Turks: Ten Years On," erişim tarihi: Kasım 27, 2013. <http://www.refworld.org/docid/5296fd8b4.html>.

93 Üren, "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu," 245, 362.

94 Ayşegül Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," 6.

bulunulan yıldan başlayarak, yılda 5 bin Ahıska Türkünün Gürcistan'a dönüşünü öngören yeni bir karar almış, ancak bu karar da hayata geçmemiştir.⁹⁵ 1997 yılında "Baskı Altında Tutulanların Sosyal Korunması ve Siyasî Misillemenin Kurbanları olarak Gürcistan Vatandaşlığının Tanınması Hakkındaki Kanunu"nun yürürlüğe girmesi ile Gürcistan, sürgün edilen Ermeni, Yunan ve Gürcülere uğramış oldukları hak ihlallerinin telafisini mümkün kılmıştır. Basit bir hukuki prosedür ile haklarına kavuşabilen bu toplulukların aksine, Ahıska Türkleri bahsi geçen kanunun kapsamına alınmamıştır.⁹⁶ Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne 1999 yılında üye olmasından kısa bir süre önce de, "1940'lı Yıllarda Güney Gürcistan'dan Sürgün Edilmiş Nüfusun Vatana Kavuşturulması ve Haklarının İadesine İlişkin Hükümet Komisyonu Kurulması Hakkında" adlı bir kararname yayımlanmıştır.⁹⁷ Ancak bu kararname de uygulanmamıştır. Sonuç olarak, Gürcistan 1993'den 1999 yılı Avrupa Konseyi şartlı üyeliğine kadar geçen sürede, sürgün ve sonrasında Ahıska Türklerinin karşılaştığı hak ihlallerinin giderilmesine yönelik çeşitli kararnameler çıkarmış olsa da, bunlar hayata geçirilememiştir.⁹⁸ Özellikle bahsi geçen dönem içerisinde, Gürcistan'daki siyasî istikrarsızlık, kırılğan ekonomi ve ülke içi var olan etnik çatışmalar, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşü için engel teşkil etmiştir. Buna ek olarak, Gürcistan'da geri dönüşe muhalif kesimler uzun bir dönem Ahıska Türklerinin Cavahetya'ya dönmeleri durumunda bölgedeki Ermeniler ile aralarında bir çatışma çıkabileceği ihtimalini sıklıkla dile getirmişlerdir.⁹⁹

Ahıska Türklerinin anavatanına dönüş meselesinin çözülmesi hususunda, Gürcistan'ın 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne şartlı üye olması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira Gürcistan'ın üyelik şartlarından biri Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünün sağlanmasıdır. Bu şarta göre, Ahıska Türklerinin Gürcistan vatandaşı olabilme hakkını da içerecek şekilde geri dönüşleri (*repatriation*) ve entegrasyonları için yasal bir çerçeve oluşturması (2001'e kadar), üç yıl içerisinde (2002'ye kadar) geri dönüş ve entegrasyon sürecinin başlatılması ve bu sürecin de

95 Üren, "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu," 195; Ayşegül Aydıngün, "Ahıska (Meskhetian) Turks: Source of Conflict in the Caucasus," *International Journal of Human Rights*, no. 6 (2002): 55.

96 Kütükçü, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu," *Akademik Bakış*, 278; Oskari Pentikäinen ve Tom Trier, "Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks," *ECMI Working Paper*, no. 21 (2004): 35-36.

97 Orhan Uravelli "Şevarnadze'nin Ardından," *Bizim Ahıska*, y. 10, s. 35, (2014): 37.

98 Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Dünü, Bugünü ve Yarını," 2671.

99 Biletska ve Tuncel, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü ve 'Ermeni Faktörü,'" 321-323, 341.

on iki yıl içerisinde (2011'e kadar) tamamlaması gerekmektedir.¹⁰⁰ Ancak Gürcistan, Avrupa Konseyi'nin geri dönüşü mümkün kılacak yasal zeminin oluşturulması ve sürecin yürütülmesi için uygun gördüğü zaman planlamasına çeşitli nedenlerden dolayı uyamamış,¹⁰¹ 2001 yılında çıkarılması şart koşulan yasa, 2007 yılında çıkarılmış. Uygulamaya başlanması ise 2008 yılını bulmuştur.

Gürcistan'ın Ahıska Türklerine Yönelik İzlediği Politikalar ve 2007 Geri Dönüş Yasası

Yukarıda kısaca değinildiği üzere, 11 Temmuz 2007 tarihinde Gürcistan Parlamentosu'na sunulan 'Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan'dan Zorla Göçe Tabi Tutulan Şahısların Geri Dönüşü' başlıklı yasa, 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiştir. Başvuru süreci 5 aylık gecikmeyle Mayıs 2008'de başlamıştır. Ağustos 2008'de Güney Osetya'da gelişen olaylar neticesinde Gürcistan'da artan siyasi istikrarsızlık, başvuru sürecinin verimli bir şekilde işletilebilmesini sekteye uğratmıştır.¹⁰² Aslında, uluslararası hukuk kişisi olarak Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne vermiş olduğu taaddüt ve uygulamaya koyduğu 2007 Geri Dönüş Yasası ile Ahıska Türklerinin hukuka aykırı bir şekilde anavatanlarından sürüldüğünü ve bu hak ihlalinin ortadan kaldırılmasında da herhangi bir şart koşamayacağını tek tarafı olarak beyan etmiştir.¹⁰³ Ancak, Gürcistan'ın 2007 Geri Dönüş Yasası ile anavatanlarına dönmek isteyen Ahıska Türklerine şart koştuğu belgeler, Ahıska Türklerinin dönüşünü adeta imkansız bir hale getirmiştir.¹⁰⁴

Birçok Ahıska Türkü, Gürcistan'a dönmeyi mümkün kılacak başvuru şartlarını yerine getirmede çeşitli mağduriyetler yaşamıştır. Örneğin, Rusya'nın Krasnodar bölgesinde oturma izni olmadan yaşamak zorunda kalan Ahıska Türklerinin oturma izni belgesini temin edebilmeleri mümkün olmamıştır.¹⁰⁵ İstenilen belgelerden biri olan sürgün belgesi de

100 Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönenlerin Durumu," 284.

101 Gürcistan'ın geri dönüşüne olanak sağlayacak yasal çerçeveyi oluşturma çalışmaları 2003 yılında yaşanan Gül Devrimi ile kesintiye uğramıştır. Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," 7.

102 Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Dünü, Bugünü ve Yarını," 2672.

103 Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 91-92.

104 Keskin, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar," 40.

105 Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," 9.

temini zor olan ve bulunamaması durumunda başvuruyu geçersiz kılan bir diğer belgedir. Ayrıca yasadan yararlanmak için tüm belgelerini tamamlayan¹⁰⁶ Ahıska Türkleri için, başvurunun İngilizce veya Gürcüce yapılması tercüme maliyeti açısından ciddi bir sorun olmuştur. Başvuru sonrası *repatriant* (Tr. vatanına geri dönen kişi) statüsünün¹⁰⁷ alınması, koşullu vatandaşlığın elde edilmesi ve Gürcistan vatandaşlığının kazanılması hususlarında da çeşitli belirsizlikler mevcuttur. *Repatriant* statüsü elde etmiş olanların sahip oldukları ülke vatandaşlığından çıkması zorunlu kılınmış, ancak koşullu vatandaşlık ve akabinde Gürcistan vatandaşlığının ne kadar bir sürede elde edilebileceği net bir şekilde belirtilmemiştir. Bu durum, Gürcistan'a dönmek isteyen Ahıska Türklerinin vatandaşı olduğu ülkenin vatandaşlığından çıkmaları durumunda devletsiz kalma ihtimalini doğurmuş, dolayısıyla Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönme yönündeki iradeleri üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Ahıska Türklerinin Gürcistan'da kurabilecekleri hayata dair belirsizlikler de, birçok Ahıska Türkü'nün Gürcistan'a dönüş isteğini olumsuz etkilemiştir. Özellikle, yıllardır bir ülkede çalışmış ve çeşitli sosyal haklara sahip olabilmiş Ahıska Türklerinin, Gürcistan vatandaşlığına geçtiğinde bu haklarının geleceğinin ne olacağı sorusunun cevabı net değildir. Sürgünde tanzim edilen malların iadesinin olmaması ve sıfırdan kendi imkanlarıyla Gürcistan'ın uygun göreceği yerlerde yeni bir hayat kurmaları gerçekliği ile de birleşen bu belirsizlikler, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünün önünde önemli bir engel olmuştur.¹⁰⁸

Gürcistan, özellikle Ahıska Türklerinin 1944 Sürgününde geride bırakmak zorunda kaldıkları mülkler konusunda sorumluluğunun kendisinde olduğunu kabul etmemektedir. Ancak, Sovyet Birliği yıkıldıktan sonra devletleştirilen mallar yeniden eski statüsüne dönmüş ve özel hukuk mülkiyeti kapsamına girmiştir. Gürcistan da oluşan bu durumun yeniden tesisini sağlamakla yükümlüdür.¹⁰⁹ Bu koşulların sağlanmamasına rağmen, sürgün edildikleri köylerine yerleşmeyi göze

106 2007 Geri Dönüş Yasası'nda, sürgün belgesi, ikametgah ve/veya vatandaşlık belgeleri ve vatandaşı olunan ülkeden/oturma izni alınan ülkeden verilmiş geçerli kimlik belgesi, doğum belgesi, ikamet belgesi, adli sicil kaydı, medeni durumu gösteren belge, sağlık raporu ve özgeçmiş olmak üzere 8 adet belge talep edilmektedir Keskin, Tulun ve Yılmaz, "2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum," 299.

107 *Repatriant* statüsüne zorla sürgüne gönderilenler ve onların doğrudan soyundan gelenler başvurabilir.

108 Keskin, Tulun ve Yılmaz, "2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum," 303-307.

109 Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 93; İlyas Doğan ve Yaşar Salihpaşaoğlu, "Ahıska Türklerinin Uluslararası Statüsüne İlişkin Dönüm Noktaları," *Ahıska Dosyası*, yıl: 1, sayı: 1 (2007): 14.

alan Ahıska Türkleri için Gürcistan'da nereye yerleştirilecekleri daha önce de belirtildiği üzere diğer bir soru işaretidir. Hasanoğlu'na göre Ahıska Türkleri, Birleşmiş Milletler'in, 1966 tarihli "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi" kapsamında ülke içinde hukuka uygun olarak bulunmaları halinde, ülke sınırları içerisinde istediği yere yerleşebilir. Aynı sözleşme hukuka uygun kişilerin ülke sınırları içerisinde de istediği yere yerleşebilme özgürlüğünün belli koşullarda (kamu düzeni, ulusal güvenlik) kısıtlamalara tabi olabileceğini belirtse de, Gürcistan'ın Ahıska Türklerinin Ahıska bölgesine yerleşmemesi için öne sürdüğü nedenlerin uluslararası platformda bir hak ihlali olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Bunun için de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 4 no'lu ek protokolünün 2. maddesini dayanak olarak göstermiş, serbest dolaşım ve ikamet edebilme özgürlüğüne işaret etmiştir.¹¹⁰

Yukarıda bahsi geçen zorluklara, belirsizliklere ve hak ihlallerine rağmen, 2015 yılı dahil olmak üzere yaklaşık 8.900 Ahıska Türkünün başvurusu kabul edilmiş, 1.540 kişi *repatriant* statüsü almış ve bunların 418'i koşullu Gürcistan vatandaşlığı edinebilmiştir. Koşullu vatandaşlık alabilen Ahıska Türklerinden sadece yedi kişi Gürcistan vatandaşlığı alabilmeyi başarmıştır.¹¹¹ Bu durum, tarihsel adaletin yerine getirebileceği ve Ahıska Türklerinin maruz kaldığı birçok hak ihlalinin telafisi olabileceği düşünülen 2007 Geri Dönüş Yasası'nın uygulamadaki yetersizliğini göstermektedir. Buna ek olarak, Avrupa Konseyi'nin Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegrasyonu hususunda da talep ettiği yasal zemin bu yasa da net olarak belirtilmemiş,¹¹² bu durum da Ahıska Türkleri için birçok mağduriyete yol açmıştır. Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegre olması konusunda yaşadığı sorunlar Gürcistan Kamu Denetçiliği Kurumunun (*Public Defender of Georgia*) yıllık olarak yayımladığı raporlarda da belirtilmiş, ekonomik, sosyal ve siyasi entegrasyonda ciddi eksikliklerin olduğu ifade edilmiştir.¹¹³ Hem yasa öncesi kendi imkanlarıyla Gürcistan'a dönebilen, hem de yasadan

110 Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 92-93.

111 Keskin, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar," 406.

112 Ahıska Türklerinin Gürcistan'da tabi olacakları hukuka, sahip olduğu haklara değinilmemiş, sürgün halkın askerlik, çalışma, sağlık ve sosyal güvenlik, mülkiyet, sivil toplum örgütlenmesi ve eğitim konularıyla ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 90.

113 The Public Defender of Georgia, "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2013," erişim tarihi: Şubat 3, 2018. <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1934.pdf>.

yararlanan Ahıska Türkleri arasında işsizlik büyük bir sorun olmuş, Gürcistan'a geri dönebilen ancak Gürcistan vatandaşlığı elde edemeyen Ahıska Türklerinin, devletin sağlamış olduğu sosyal haklardan yararlanamamıştır.¹¹⁴ Toplumsal entegrasyonu hızlandıracak Gürcüce dil programlarının olmaması, Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegrasyonu önünde önemli bir engeldir. Tüm bu zorluklarla mücadele eden Ahıska Türklerinin siyasi entegrasyonlarının gerçekleşebildiğini savunmak kuşkusuz yersiz olacaktır.

Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegrasyonunun önündeki en büyük engel, Gürcistan'ın Ahıska Türklerini etnik ya da ulusal bir azınlık olarak değerlendirmemesi, yani onları resmi olarak etnik Gürcü saymasıdır. Bu nedenle, Ahıska Türkleri ulusal azınlıkların entegrasyonuna yönelik yapılan düzenlemelerden yararlanamamaktadırlar.¹¹⁵ Öte yandan, devlet tarafından Gürcü olarak tanımlansalar bile, Ahıska Türklerinin çoğunun gerçekte Türk olduğunun bilindiği ve bu nedenle Gürcü toplumu tarafından dışlandıklarını söylemek de yanlış olmayacaktır.¹¹⁶ Ahıska Türkleri arasında "Müslümanlaştırılmış Gürcü" tezini kabul edenlerin dahi, hem dini hem de gerçek etnik kimlikleri nedeniyle çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Ahıska Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ahıska bölgesinden çekilmesi ve bölgenin Sovyet kontrolü altına girmesinden günümüze kadar çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Türk kimlikleri nedeniyle Sovyet rejimi tarafından bir tehdit olarak algılanan Ahıska Türkleri, Sovyet milliyetler politikası çerçevesinde resmi olarak bir millet olarak tanınmamışlardır. Bu nedenle kendi kaderlerini tayin etme hakkından mahrum kalmış ve kendilerine ait özerk bir idari yapıya sahip olamamışlardır. 1944 yılında ise Orta Asya'ya sürgün edilen Ahıska Türkleri, 1956 yılında özel yerleşim rejiminin kalkmasının ardından birçok sürgün halkının elde ettiği vatanlarına dönüş hakkından mahrum bırakılmışlardır.

114 Keskin, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar," 406-407.

115 Gürsoy, "Etnik Bir Demokraside Azınlık Tanımı ve Azınlık Hakları: Gürcistan'daki Ahıska Türkleri," 379.

116 Ayşegül Aydıngün, "Etnik Bir Demokraside Müslüman Azınlık Olmak: Yeni Başlangıçlar Mümkün mü?," *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Aydıngün, Ayşegül, Asker, Ali ve Şir A.Yavuz (Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016), 415.

Sovyet döneminde, Ahıska Türklerinin sürgün öncesi ve sonrası yaşadıkları hak ihlalleri, Sovyet dönemi sonrasında da devam etmiştir. Her ne kadar Sovyetler Birliği temel insan haklarını garanti altına alan “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”ni imzalamakta çekimser kalmışsa da, bireylerin ve azınlıkların haklarını koruma amaçlı diğer birçok uluslararası anlaşmaya taraf olmuştur. Bu anlaşmaların başında 1966’da taraf olduğu “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme,” 1965’te taraf olduğu “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme,” 1966’da taraf olduğu “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi,” 1966’da taraf olduğu “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” gelmektedir. Öte yandan, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, gerek SSCB’nin devam eden devleti konumundaki Rusya Federasyonu gerekse Gürcistan, bahsi geçen bu sözleşmelerin yanı sıra, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,” “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” gibi birçok uluslararası anlaşmaya da taraf olmuşlardır. Ancak sürgünün 1944 yılında Sovyetler Birliği döneminde yaşanmış olması ve savaş koşulları çerçevesinde devletler hukukuna aykırı olarak değerlendirilmemesi nedeniyle Ahıska Türkleri hem sürgünün neden olduğu kayıplarının hem de devamında gelişen hak ihlallerinin çözümü için muhatap bulma konusunda sorun yaşamışlardır. Bunun yanı sıra, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından kısa bir süre önce meydana gelen Fergana Olayları’ndan sonra Rusya’ya göç etmek zorunda kalan Ahıska Türkleri Sovyet yönetimi döneminde yasal hakları olan vatandaşlık hakkından mahrum bırakılmak suretiyle temel hak ihlallerine maruz kalmışlardır. Bu durum, Sovyet dönemi sonrasında da devam etmiş ve Ahıska Türkleri, yine, Rusya’nın uluslararası antlaşmalarla garanti altına aldığı temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmışlardır.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlığını elde eden Gürcistan da, Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşüne ilişkin Sovyet dönemi boyunca benimsediği olumsuz yaklaşımı ve politikaları bağımsızlık döneminde de devam ettirmiştir. Dolayısıyla, Gürcistan’ın 1999 yılında Avrupa Konseyi’ne şartlı üyeliğine kadar Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşlerine ilişkin somut bir ilerleme kaydedilmemiş, yaşanan hak ihlallerine yönelik çözümler üretilmemiştir. Ahıska Türklerine yönelik bu tavır Gürcistan tarafından, Sovyetler döneminde gerçekleşmiş hak ihlallerinden bağımsız Gürcistan’ın sorumlu olamayacağı biçiminde meşrulaştırılmış, uluslararası kamuoyunun ve Ahıska Türklerinin talepleri çıkartılan ancak uygulanmayan Cumhurbaşkanlığı kararları ile karşılanmaya çalışılmıştır. Avrupa Konseyi’nin ısrarlı tutumu sonucunda çıkarılan 2007 Geri Dönüş Yasası

ise kağıt üzerinde Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünü mümkün kılmıştır. Ancak uygulamadaki eksiklikler ve sorunlar Ahıska Türklerinin yaşamış oldukları mağduriyetlere yenilerini eklemiştir. Yasanın uygulanması sürecinin neden olduğu bu mağduriyetler sadece Gürcistan'da yaşayan Ahıska Türklerini etkilememiş, aynı zamanda Gürcistan dışında yaşayan ve anavatanlarına geri dönmek isteyen diğer Ahıska Türklerini de doğrudan etkilemiştir. Gürcistan'a dönmek isteyen Ahıska Türkleri geri dönüş sürecine ilişkin belirsizlikler, vatandaşlık alma hususunda yaşanabilecek aksaklıklar ve vatansız kalma ihtimali nedeniyle Gürcistan'a dönme konusunda tereddüt yaşamışlardır. Tüm bunlara ek olarak vurgulanması gereken bir diğer önemli husus da, Gürcü olmanın etnik olarak Gürcü ve dinen de Ortodoks Hristiyan olmayı gerektirdiğine ilişkin Gürcistan'daki yaygın inançtır. Bu inancın, aslında resmen Gürcü olarak tanımlansalar da Türk oldukları bilinen ve Müslüman olan Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönmeleri halinde dahi yeni hak ihlalleri ve ayrımcılıklar yaşayacaklarına dair ipuçları verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Aliyeva, Minara. "Ahıska Türkleri ve Anavatana Dönme Sorunu." *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı II, no. 54 (2013): 2686-2696.
- Avrupa Konseyi. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi." Erişim Tarihi: Ocak 14, 2017.
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf.
- Aydınğün, Ayşegül, "Ahıska (Meskhetian) Turks: Source of Conflict in the Caucasus." *International Journal of Human Rights*, no. 6 (2002): 49-64.
- Aydınğün, Ayşegül. "Ahıska Türklerinin Dünyü, Bugünü ve Yarını." *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı II. no. 54 (2013): 2665-2674.
- Aydınğün, Ayşegül. "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü." *ASAM Bakış*, Rapor No. 6 (2008): 1-20.
- Aydınğün, Ayşegül, Balım-Harding, Çiğdem, Hoover, Matthew, Kuznetsov, Igor ve Swerdlow, Steve. "Meskhetian Turks-An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences." *Center for Applied Linguistics*, (2006):1-37.
- Aydınğün, Ayşegül. "Etnik Bir Demokraside Müslüman Azınlık Olmak: Yeni Başlangıçlar Mümkün mü?." *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydınğün, Ali Asker, Aslan Y. Şir, 83 -122. Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016.
- Aydınğün, Ayşegül. "Resettlement and Belonging among Cultural and Ethnic Kin: Meskhetian Turks in Turkey." *The Meskhetian Turks at a Crossroads- Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin, 340-377. Berlin: LIT Verlag, 2007.
- Aydınğün, Ayşegül ve Asker, Ali. "Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı." *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde, der. İsmail Aydınğün ve Çiğdem Balım, 117-207. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2012.
- Aydınğün, Ayşegül, ve Aydınğün, İsmail. *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi, 2014.

Aydınğün, İsmail. “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya’nın ‘Geçiş’ Ülkesi Ukrayna.” *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna-Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde, der. İsmail Aydınğün ve Çiğdem Balım, 209-309. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2012.

Aydınğün, Ayşegül. “Ahıska Türkleri: Küresel Dinamikler Işığında Göç, Kimlik ve Ulusötesicilik.” *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 299-305.

Baratashvili, Marat. *Legal State of Meskh Repatriates in Georgia*. Tbilisi: United States Informational Agency (USIA), 1998.

Baydar-Aydınğün, Ayşegül. “*Rethinking Ethnic Identity Formation: The Case of the Ahıska (Meskhetian) Turks in Turkey and Kazakhstan*.” Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Biletska, Yulia ve Tuncel, Turgut K. “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü ve ‘Ermeni Faktörü.’” *Gürcistan’daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydınğün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir, 319-346. Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016.

Bugai, Nikolai ve Kotof, Kalinina. *Mesketiya Türkleri-Rehabilitasyon İçin Uzun Yol*. Kısmen Çev. Kazım Dursun. Moskova: Russian Deportation Department, Vatan Society and Rehabilitation Found Publication, 1994.

Buntürk, Seyfettin. *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*. Ankara: Berikan Yayınları, 2007.

Cobb, Robert. “Meskhetian Turks: Ten Years On.” Erişim Tarihi: Kasım 27, 2013. <http://www.refworld.org/docid/5296fd8b4.html>.

Conquest, Robert. *The Nation Killers-The Soviet Deportation of Nationalities*. Glasgow: Macmillan, 1970.

Council of Europe. “FCNM Factsheet.” Erişim Tarihi: Aralık 16, 2017. <http://www.coe.int/en/web/minorities/fcnm-factsheet>.

Doğan, İlyas ve Salihpaşaoğlu, Yaşar. “Ahıska Türklerinin Uluslararası Statüsüne İlişkin Dönüm Noktaları.” *Ahıska Dosyası*, yıl: 1, sayı: 1 (2007):10-16.

- Geostat. “2014 General Population Census Results-Total Population by Regions and Ethnicity.” Erişim Tarihi: Şubat 5, 2018.
http://census.ge/files/results/engli sh/17_Total%20population%20by%20regions%20and%20ethnicity.xls.
- Gökdemir, A. Ender. *Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989.
- Gürsoy, H. Ege. “Etnik Bir Demokraside Azınlık Tanımı ve Azınlık Hakları: Gürcistan’daki Ahıska Türkleri.” *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 375-384.
- Hasanoğlu, İbrahim. “Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan’ın Yükümlülükleri.” *OAKA*, c.10 no. 20 (2015): 75-105.
- Keskin, Serhat. “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar.” *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 399-409.
- Keskin, Serhat ve Anaç, Özge. “Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü’nden Günümüze Gürcistan’a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönenlerin Durumu.” *Gürcistan’daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydıngün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir, 275 -294. Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016.
- Keskin, Serhat, Mehmet Oğuzhan Tulun ve Aytaç Yılmaz. “2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum.” *Gürcistan’daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydıngün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir, 295 -318. Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016.
- Khazanov, Anatoly M. “Meskhetian Turks in Search of Self-Identity.” *Central Asian Survey*, c. 11, no. 4 (1992): 1-16.
- Khazanov, Anatoly M. “People with Nowhere to Go: The Plight of the Meskhetian Turks.” *After the USSR-Ethnicity, Nationalism, and Politics in the Commonwealth of Independent States*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1995.
- Kreindler, Isabelle. “The Soviet Deported Nationalities: A Summary and Update.” *Soviet Studies*, c. 38, no. 3 (1986): 387-405.
- Kuznetsov, Igor. “Constructing Identity and Social Networks: Meskhetian Turks in the Russian Federation.” *The Meskhetian Turks at a*

Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement? içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin, 197-237. Berlin: LIT Verlag, 2007.

Kütükçü, M. Akif. “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu.” *Akademik Bakış*, no. 13 (2005): 271-285.

Osipov, Alexander G. “Falling Between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation.” *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin, 435-486. Berlin: LIT Verlag, 2007.

Osipov, Alexander “Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003.” Erişim Tarihi: Şubat 3, 2018.
<http://lists.delfi.lv/pipermail/minelres/2004-January/003157.html>.

Osipov, Alexander G. ve Cherepova, Olga. “The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory.” *The Situation of the Turks-Meskhetians*. Moscow: Human Rights Center (1996).

Pentikäinen, Oskari ve Trier, Tom. “Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks.” *ECMI Working Paper*, no. 21 (2004).

Peuch, J. Christophe. “Russia: Krasnodar Meskhetians Fast To Protest Ethnic Discrimination.” Erişim Tarihi: Şubat 3, 2018.
<https://www.rferl.org/a/1100133.html>.

Ray, Kakoli. “Repatriation and De-territorialization: Meskhetian Turks’ Conception of Home.” *Journal of Refugee Studies*, c. 13, no. 4 (2000): 391-414.

Ryazantsev, Sergei. *Ethnic Migration and Condition of the Meskhetian Turks at the South of Russia. Stavropol*. Russia: United Nations High Commissioner for Refugees and Danish Refugee Council (2000).

Shanin, Theodor. “Soviet Theories of Ethnicity: The Case of a Missing Term.” *NLR*, no: 158 (1986).

Sheehy, Ann ve Nahaylo, Bohdan. “Crimean Tatars, Volga Germans and Meskhetians: Soviet Treatment of Some National Minorities.” *Minority Right Group Report*, no. 6 (1980).

Sumbadze, Nana. "Back Home Again: The Repatriation and Integration of Meskhetian Muslims in Georgia." *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin, 288-339. Berlin: LIT Verlag, 2007.

Swerdlow, Steve. "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai." *California Law Review*, c: 94, no: 6, (2006): 1826-1878.

The Public Defender of Georgia. "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2013." Erişim Şubat 3, 2018.
<http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1934.pdf>.

Tolz, Vera. "New Information about the Deportation of Ethnic Groups under Stalin." *Report on the USSR*, c. 3, no. 17, (1991): 16-20.

Tomlinson, Kathryn. "Coping as kin: Responses to suffering amongst displaced Meskhetian Turks in post-Soviet Krasnodar, Russian Federation." Basılmamış doktora tezi, University College London, 2001.

Trier, Tom ve Khanzin, Andrei. *The Meskhetian Turks at A Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement?*. Berlin: LIT Verlag, 2007.

Trier, Tom, Tarkhan-Mouravi, George ve Kilimnik, Forrest. *Meskhetians: Homeward Bound....*, Georgia: European Center for Minority Issues (ECMI), 2011.

Uravelli, Orhan. "Şevarnadze'nin Ardından." *Bizim Ahıska*, y. 10, s. 35, (2014): 32-37.

Uravelli, Orhan. "Sovyet Resmi Belgelerinde Ahıska Sürgünü." *Bizim Ahıska*, no. 16, (2011): 8-12.

Üren, Mustafa. "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu." Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Yunusov, Arif. *Meskhetian Turks: Twice Deported People*. Baku: Institute of Peace and Democracy, 2000.

MASSACRE OF THE AZERBAIJANI TURKIC POPULATION (1918-1920) ACCORDING TO THE DOCUMENTS OF THE BRITISH DIPLOMATS

Nigar GOZALOVA

Ph.D.

Senior Researcher

Institute of History

Azerbaijan National Academy of Sciences

Abstract: *This article investigates the military campaign of the Republic of Armenia against the Azerbaijan Democratic Republic in 1918-1920, and the massacres of the Azerbaijani Turkic population on the territories of Azerbaijan Democratic Republic as documented by the British diplomats of the time. Within this framework, it examines the reports of the diplomats, who were involved in the formulation of the British policy towards South Caucasus in 1918-1920. It can be seen that these documents are of great significance for revealing the massacres against the Azerbaijani Turkic people between 1918 and 1920 by armed Armenian gangs with the connivance and direct support of the government of the Republic of Armenia. Furthermore, these documents conclusively help to determine the scale of the massacres conducted by the Armenian forces against the Azerbaijani Turkic population in these years.*

Keywords: *South Caucasus, Azerbaijan Democratic Republic, Britain, Armenian-Azerbaijani Conflict, Zangezur, Karabakh, Massacre.*

BRİTANYA DİPLOMATİK DOKÜMANLARINDA AZERBAJCANLI TÜRKLERE KARŞI GERÇEKLEŞTİRİLEN KATLIAMLAR (1918-1920)

Öz: *Bu çalışma, 1918-1920 yıllarında Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yürüttüğü askeri harekati ve bunun neticesinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti topraklarında Azerbaycanlı Türk nüfusa yönelik gerçekleştirilen katliamları Britanyalı diplomatların kaleme aldıkları belgelere dayanarak ele almaktadır. Bu çerçevede, 1918-1920 yıllarında Britanya'nın Güney Kafkasya politikasını şekillendiren*

diplomatların raporları incelenmiştir. Bahse konu raporların, Ermenistan Cumhuriyeti hükümetinin dahli ve dolaysız desteği ile silahlı Ermeni çetelerin 1918-1920 yıllarında Azerbaycanlı Türklere karşı giriştikleri katliamları ortaya koyması açısından büyük öneme sahip oldukları görülmektedir. Bunun yanında, bu belgeler, 1918-1920 yılları arasında Ermeni güçlerin Azerbaycanlı Türklere karşı gerçekleştirdikleri katliamların boyutları kati surette belirlenmesine yardımcı olur niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Britanya, Ermeni-Azerbaycan Çatışması, Zangezür, Karabağ, Katliam.

Introduction

The years 1918-1920 are one of the most pivotal in the history of Azerbaijan due to rapid flow of changing circumstances – both significant and tragic – each crucial for the Azerbaijani people. These events culminated on May 28, 1918 – declaration of the state independence of Azerbaijan Democratic Republic (ADR). It was the first democratic state in the entire Moslem world – the Azerbaijan Democratic Republic. Another great and historical success achieved by the ADR was the establishment of parliament in December 1918. The parliament of the ADR consisted of not only different political parties, but also of different ethnic groups. The new proclaimed state managed to create the main governmental institutions, financial system, military forces, etc. However, these momentous events of 1918 were preceded by the tragedy of the Azerbaijani Turkic people to cast doubt on the very existence of the nation. The article aims to examine the war between Armenia and Azerbaijan in 1918-1920, which was accompanied by mass killings and ethnic cleansing of Azerbaijani Turkic population, on the basis of reports of the British diplomats.

To understand the causes of these events, one should consider the historical background and causes of the Armenian -Azerbaijan contradictions in the region. As every problem, Armenia-Azerbaijan conflict also has its roots. In order to reach a better understanding of its essence, it is necessary to shed a light on the core of the conflict, for which we have to go back to the 18th and early 19th centuries, as the very origins of the conflict lay there. The basis for its start with the first quarter of 18th century military and political expansion of Russia in the South Caucasus, where the Armenian element was assigned the role of social support for Russia in the region as well as the Christian outpost in the fight against Muslim Turkey and Iran. After winning two Russo-Iranian wars (1804-1813; 1826-1828) and Russo-Turkish wars (1828-1829) Russia ultimately augmented its power in the South Caucasus. Thus, the special article of Turkmanchay (article XV) and Adrianople treaties (article XIII) created a favorable atmosphere for the mass resettlement of Turkish and Iran Armenians to the South Caucasus territories, which started the process lasting for a century. Resettling Armenians implied various political and economic purposes but, ultimately, it overlapped with the desire to Christianize the region, which was carried out not only for the sake of pure religion but also in order to increase the loyal population on the Muslim-dominated frontiers. The geopolitical consideration, the expansion

into Qajar Iran and Ottoman domains was the important factor in this regard.

Thus, demography was gradually turning into a political instrument. The implementation of demographic engineering policies resulted in the mass resettlement of Armenians onto the Southern Caucasus lands within a very short period of time. These events started a lengthy process which led to forming Armenian numerical dominance on the territory of the present Armenian Republic created on the lands of former Irevan Khanate. Despite this flagrant illegality and Azerbaijani Turks' protests, the Russian administration's policy in the Caucasus did not practically change. The most affected people in the Southern Caucasus were Azerbaijani Turks, whose landownership as well as economic and social development was hindered by the Russian conquest and subsequent policies, including resettlements. So the nationality policies of Russian empire intensified the ethnic conflicts and was a reason for the major conflicts between the two nations during the late 19th and 20th centuries.¹

It is important to note that the bloody events of 1918-1920 are vividly echoed in official documents of the Parliament and various ministries of the Azerbaijan Democratic Republic; documents of the local executive power, materials of an ADR government extraordinary commission of investigation, etc. At present, a greater part of these archival materials are open for the general public, published in collection of archival documents or accessible at electronic libraries.² However, in the research for this article, I focused directly on the reports of British diplomats in order to obtain a more comprehensive picture of these bloody events. It is no mere coincidence that the British archives have scores of *top secret* reports and correspondence signed by the highest rank officials of the British Empire. These reports and internal correspondence of British officials produced a real assessment of the

1 For more detail see: РГИА, Ф. 383, оп. 29, Д. 539 (1828); АКАК, т. VII, с. 642-64, 845-847; IOR/L/PS/8.89, Translation of statement made by lieutenant Shee (8 may 1828); Özcan, Besim. "1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde Erzurum Eyaleti'nden Rusya'ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] 46, (2011): 195-204.

2 Азербайджанская Демократическая Республика. Внешняя политика. (Документы и материалы). (Баку: «Азербайджан», 1998); Куба. *Апрель-май 1918 г. Мусульманские погромы в документах*, (Составитель: д.и.н. Солмаз Рустамова-Тогиди, Баку, 2010); *Март 1918 г. Баку. Азербайджанские погромы в документах*, (Составитель: д.и.н. Солмаз Рустамова-Тогиди, Баку: Индиго-пресс, 2009); Yusuf Sarıнай, ed. *Azerbaycan Belgelerinde Ermeni Sorunu (1918-1920)*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müd. 2001); Халилов, А. *Геноцид против мусульманского населения Закавказья в исторических источниках*. (Баку: Азернешр, 2000).

situation in the region, especially as these confidential top secret documents reports were not intended for public consumption. As a great power with traditionally key, strategic positions and influence in the world politics and specifically with serious regional interests in South Caucasus, Great Britain made a detailed record of the regional developments. The reports of British diplomats are particularly valuable, especially as they are utilized in a scholarly work for the first time.

Armenian factor in the policy of the United Kingdom in the South Caucasus (December 1917 - August 1918).

The beginning of the First World War, particularly the February Revolution of 1917 and the collapse of the Russian Empire saw the aggravation of the situation in the Caucasus where interests of world powers involved in the war came into collision. A secret British-French Convention on the division of spheres of influence in Russian Empire was concluded in December 1917. The British trusteeship included the south-eastern part of Russia where Britain would act as a guarantor of “stability and counteraction to bolshevism” and was to take measures to consolidate its position in the region. The South Caucasus was declared a sphere of influence of the Great Britain.³ Note that Britain’s initial plans to invade the south of Russia were attributable to the Caucasus and its strategic location as a springboard to intrude upon the Iranian territory. It was no mere coincidence that two British military missions fortified their position in the country earlier 1918: one in Meshed to start intervention in the Trans-Caspian region; another – in Qazvin to intervene in the Caucasus and the Caspian zone. The first of them was subordinated to the British army command in India and headed by Gen. W.Malleon; the second one headed by Gen. H. Densterville and was controlled by London and based on the Mesopotamia front army.

A secret report to the British Foreign Office of January 4, 1918 refers to British strategic plans in the Caucasus. As Sir P.Cox’ report noted:

Bare scheme for propaganda among Mahometans in Caucasus suggested itself. That we should move king of Arabia to send influential deputation to Caucasus to invoke assistance of all

³ Юсиф-заде, С.З. *Азербайджано-британские отношения в начале XX века*, (Баку: Тахсил, 2008),12; Glenn E. Curtis, ed. *Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Country Studies*. (Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1995), 91.

Mahomotans there and in Crimea in struggle of Arabs to liberate holy places from Turkish yoke, and urging them therefore to continue war and retain maximum number of Turks on Caucasus front.⁴

On the eve of the invasion of the Caucasus, the British government set its hopes on local Christians and, first of all, Armenians⁵ who, in British government's view, were capable of stopping the Turkish offensive in the South Caucasus. In turn, Armenian politicians were engaged in pro-British propaganda, that's why in late February 1918 the Moslem *uyezds* (districts) lodged their petitions to the Transcaucasian *Seim* (parliament) protesting against the invasion of the British troops into the territory of the Caucasus and demanded to cease talks with British representatives.⁶

In a report dated January 22, 1918 Captain Noel Chevasse mentioned that the attitude towards British government in Azerbaijan changed from bad to worse. He wrote:

While at the region 6 weeks ago, the leaders of the Tatar⁷ community were quite friendly to us. Now, upon my return to Baku I discovered that they tempered friendliness with suspicion, poorly concealed hostility. This is explained as being due to the following: 1) a generally recognized opinion is that we're giving preference to the Armenian interests; 2) the fact that Armenians do strengthen this impression and are profiting from this; 3) as for priority given to the formation of the Armenian national regiment, I believe that our support of Armenians and disbelief in Moslems

4 N.A. Maxwell, ed. Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain's Archivals Documents. (Baku: Chashiogly, 2008), 183; Гасанлы, Дж. Мартовский погром в Баку и геноцид азербайджанцев, accessed January 17, 2018. <http://myazerbaijan.org/index.php?p=history/19>.

5 On December 2, 1918, Lord Curzon cited three reasons for British policy towards Armenia stating :”1) to provide a national home for the scattered peoples of the Armenian race. 2)we want to set up an Armenian state as a palisade, if I may use the metaphor, against Pan- Turanian ambitions of the Turk. 3)an effective barrier against aggression... of any foreign powers, impelled by ambition or by other motives, to press forward in that direction”. (Terry Stavridis. The Armenian Question 1918-20: Empty Promises, Survival and Soviet Absorption, accessed January 17, 2018. https://www.researchgate.net/publication/279556219_The_Armenian_Question_1918-20

6 Дж. Гасанлы, Мартовский погром в Баку и геноцид азербайджанцев, accessed January 17, 2018. <http://myazerbaijan.org/index.php?p=history/19>

7 The term Tatar was primarily used to identify Turkic population of South Caucasus by Russian Empire to oppose them to the Turkic population of the border Muslim states-Qajar Iran and Ottoman Turkey. All Russian sources refer to them as Tatars or Muslims. Thus, the term colonizers established in official documents until the collapse of Empire.

**Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920)
According to the Documents of the British Diplomats**

is equitable to the Russian headquarters' interests. In my opinion, this policy is erroneous to result in disaster. Moslem interests are too strong to be ignored, especially at a time when expectations for rapid revival of the Russian army are unlikely to become true...Tatars (Azerbaijani) will form their national detachments to spite Russia, so it'd be better if this happens under our protectorate.⁸

Thus, the British archival documents note that in the reviewed period the British commander began to realize that the support to Armenians greatly damaged Great Britain's policy towards of the Azerbaijani Turkic population. He became firmly convinced of this view following the bloody events of March 1918 when Bolshevik-Dashnak armed formations committed massacre of the Azerbaijani Turkic population in Baku province. On July 20, 1918, in a secret telegram to London, Chief Commander of the British troops in India W. Malleeson wrote that:

“The Armenians have greatly injured our cause in Caucasus amongst the Tatars by openly boasting that they were appoint protégés of the British. This give rise to the pernicious belief that British had deliberately adopted an anti-inhumation policy inasmuch as Armenians massacred large number of Tatars”.⁹

According to the Extraordinary Investigation Commission, the number of Moslems killed in Baku and other districts of the Baku in March-April 1918 was 30,000 people. According to British brigadier general R. Horton of December 8, 1918, about 180 villages were destroyed and scores of Azerbaijani Turkic population killed. The document says nothing of total casualties; however, if assume that 25 families each consisting of 5 people lived in each village, the approx number of Azerbaijani Turkic population killed exceeds 20,000.¹⁰

British armed intrusion into the South Caucasus started straight after the Russian troops of the Caucasian front's Iranian section were pulled out from North Iran at the end of summer 1918. The first attempt of armed intrusion of the British troops into the South Caucasus was made in early

8 N.A. Maxwell, ed. Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain's Archivals Documents. (Baku: Chashiogly, 2008), 178.

9 N.A. Maxwell, ed. *Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain's Archivals Documents.* (Baku: Chashiogly, 2008), 169.

10 N.A. Maxwell, ed. Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain's Archivals Documents. (Baku: Chashiogly, 2008), 83.

August 1918. In early August a leading detachment of G. Dunsterville's group landed in Baku¹¹; the main forces of the 39th infantry regiment led by the General Dunsterville arrived on August 17. But the British detachments immediately retreated towards the port of Enzeli in mid-September due to the inevitable fall of Baku and the united Turkish-Azerbaijani army liberated Baku.¹² But after the defeat of the Turkish-German alliance in World War I, the Turkish troops had to leave Azerbaijan. In accordance with terms and conditions of the Mudros Armistice signed on October 30, 1918, Turkish troops left the South Caucasus. Under the terms of the Mudros armistice treaty between the Ottoman Empire and Great Britain, representing the Allied powers, British troops was to return to Baku. The South Caucasus was declared a sphere of influence of Great Britain.

Having evacuated from Baku, Densterville was recalled from Iran and, on the basis of his mission and new contingents of troops that had arrived from Mesopotamia, was interventionist group called "NorPerForce" (North Persian Force) led by Gen. Wilfred Thomson.

Massacre against the Azerbaijani Turkic Populations of Nakhchivan, Zangezur and Karabakh (January 1918-April 1920)

W.Thomson - commanded the British troops, which entered Baku on November 17, 1918 following the withdrawal of the Turkish troops. Upon his arrival in Baku Thomson declared a state of martial law and proclaimed himself General-Governor of Baku. Shortly after, the British troops occupied the whole South Caucasus. A total of 30,000 British soldiers and officers were stationed in the South Caucasus at the time. The aim of the British policy in the South Caucasus was to establish Britain's complete control over the region and thus maintain its long-term influence there. Another important task was to provide support, including armed support, to local national forces in an effort to overthrow the Soviet power in Russia and get Russia's territorial dismemberment. It was the principles above that contributed to the formation of Britain's policy regarding the national state formations that had arisen in the south of Russia after May 1918.¹³

11 For more detail see - L.C. Dunsterville, *The Adventures of Dunsterforce*. (London: E. Arnold, 1920).

12 С.З. Юсиф-заде, *Азербайджано-британские отношения в начале XX века*, (Баку: Тахсил, 2008),14. The Azerbaijani National Government moved from Ganja to Baku.

13 Tadeusz Swietochowski, *Russian Azerbaijan, 1905-1920, the Shaping of a National Identity in a Muslim Community* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 140-141.

**Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920)
According to the Documents of the British Diplomats**

The establishment of three national states in the South Caucasus in May 1918 was followed by the inevitable delimitation of their borders. It should be noted that the desire of the newly established independent republics to demarcate their territories by restoring the borders of “Great Armenia”¹⁴ or those of the medieval Georgian dukedoms, faced retaliatory claims of a neighboring state over the same territories. In terms of the historically established, ethnically mixed settlements across the South Caucasus, attempts of the parties to demarcate territories through negotiation were doomed to failure. So, the only way out the impasse was to establish borders between the republics by force. Such an approach led to perpetual outburst of political confrontation that subsequently grew into armed clashes or internecine wars with enormous casualties. Precisely it was this sort of countless conflicts that constituted the core of the political history of the South Caucasus in 1918-1920.¹⁵

It should be noted that territorial conflicts between the three South Caucasian states disturbed the British occupation authorities forcing them to send troops to various destinations in the South Caucasus to reconcile the conflicting parties. As an authority to maintain “law and order” in the South Caucasus, Great Britain partook in resolving practically all international and other conflicts in the region. A Tiflis-based headquarters of the British occupation troops and sometimes the Chief Commander of the “Black Sea Army” in Constantinople were responsible for identifying a party to the conflict to be backed. After the troops were pulled out, the British government established a post of Tiflis-headquartered High Commissioner for South Caucasus. Gen. O. Wardrop was the first British High Commissioner since July, 1919.¹⁶

Further research is necessary to establish the criteria or political reasons behind the British military command’s decision to support one of the conflicting parties (or keep neutrality). But, apparently, the

14 “Great Armenia” is an irrational political goal in modern Armenian society, aimed at unification with the Republic of Armenia of the “historical Armenia lands”. According to the idea, “Great Armenia” should include: Western Armenia (Eastern Anatolia (Turkey), Eastern Armenia (Karabagh, Ganja, Nakhichevan districts of Azerbaijan Republic), Javakhk (Georgia).

15 See more detail Beşir Mustafayev, “Rezulzade Hükümeti Dönemi Ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920),” *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, II/1 (2013): 206-231.

16 Tadeusz Swietochowski, *Russian Azerbaijan, 1905-1920, the Shaping of a National Identity in a Muslim Community* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 157; Andersen, Andrew and Egge Georg. *The Second Phase of Territorial Formation: Insurgencies, Destabilization and Decrease of Western Support*, accessed January 17, 2018.
<http://www.conflicts.rem33.com/images/Armenia/restoration%20and%20terr%20issue/T4.html>

British command was consistently governed by political and other interests of its own country.

From the date of establishment of the first Armenian state - the Ararat Republic¹⁷ - in the South Caucasus toward the end of May 1918, its government got down to implementing plans for the establishment of "Great Armenia" at the expense of neighboring Turkey, Azerbaijan and Georgia. Thus, the myth about "Great Armenia", warmed up by the Dashnak government,¹⁸ became national idea of all Armenian people. The territory of independent Armenia accounted for only 9 thousand sq. km. of high ground and desolate district. The Dashnaks put forward definite territorial claims to Azerbaijan districts (Nakhchivan, Zangezour and Karabakh) that had already been part of the Azerbaijan Republic, as well as to Georgia (Borchaly, Akhaltsikh and Akhalkalaki districts).¹⁹

The government of the Ararat Republic believed that implementation of their plans about "Great Armenia" depended on support and aid from allies, especially, Britain and the USA. The former was expected to provide direct military support and political recognition while the latter was expected to provide financial aid and adopt a mandate to rule the country.²⁰ The British government considered that the Armenians were the only barrier between Turkey and the Turkic world. For this reason, the Armenians were the preferred nation in order to defend the Caucasus from Turkic armies. The well-known British historian and one of the

17 Ararat Republic was often used by Ottoman Armenians because the country "was only a dusty province without Ottoman Armenia whose salvation Armenians had been seeking for 40 years." (Christopher J. Walker, *Armenia: The Survival of a Nation* (New York: St. Martin's Press, 1990), 272-273.) It has also been known as the Dashnak Republic due to the fact that the Armenian Revolutionary Federation, better known as Dashnaksutun or simply Dashnak was the dominant political force in the country. (Ronald, G. Suny, *Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History* (Bloomington: Indiana University Press, 1993), 131) Other names of the country include also Democratic Republic of Armenia.

18 In 1890, leaders of Armenian nationalists in Tiflis made decision of creation of Armenian national party. The publishing organ of the party became newspaper issued in Geneva – "Droshak" ("The Banner"). Then the title "Dashnaksutun" was given to the party. Total title of the party meant "Union (Federation) of Dashnaksutun's Armenian Revolutionaries". It is sometimes deciphered as "Armenian Revolutionary Federative Party". Already at that time, i.e. at the stage of its raising, "Dashnaksutun" was discerned by radical extremism, of what the motto elected for the Armenian nationalist movement testifies: "Freedom or death". The "Dashnaksutun" was one of the most prominent political forces around which the history of the first Ararat Republic (1918-1920) revolved.

19 Guram Markhulia, "'Dashnaksutun' and its politics in 1918-1920," accessed January 17, 2018, <https://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/markhulia-6/>

20 Guram Markhulia, "'Dashnaksutun'."

**Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920)
According to the Documents of the British Diplomats**

famous representatives of the Propaganda Bureau at the War Ministry during the First World War, Arnold Toynbee, wrote to Mr Kidston, one of the authoritative diplomats of the British Foreign Office, that “*our policy is to liberate Armenians from the Turks. We must effectively break the Turanian movement*”.²¹ However, shortly after the Armenians would be disappointed. It turned out that the aims of the British policy were inscrutable and that the British government could not decide on whether to provide support to Armenia or its political rivals.

At that time the British did much to ensure the territorial integrity of Azerbaijan. On the issue of Karabagh, Zangezur and Nakhchivan, Gen Thompson directly supported Azerbaijan. Particularly, a Memorandum of October 28, 1918 drafted by the Britain’s Foreign Office’s Political Intelligence Division reads the following:

In solution of the Armenian question, it would seem to be advisable to consider the further centre of Armenia gravitating towards Southern Asia Minor, rather than towards the Caucasus, whither the Armenians have come in past decades mainly as refugees from Turkey during the Russian rule, and been used in part (as, indeed, were the other nationalities likewise by the Russian Government) to promote discord between the Georgians and Tatars.²²

In the meanwhile, the regular armed forces of Armenia launched a military campaign against the Azerbaijani Republic through intruding into Zangezur, Nakhchivan and Karabakh. During Armenia’s military campaign against Azerbaijan, the British leadership was forced to interfere with the conflict to remedy the situation. The situation in Nakhchivan in earlier January 1919 made it necessary to send a British officer, captain of the 2nd battalion of the Scottish regiment and a British infantry company in order to seize control over the situation.²³ The situation was so critical that on behalf of the Qajar government Prince Ala-es-Sultanei²⁴ submitted a protest to the British commandment due to the annihilation of Moslem civilian population and atrocities

21 Emin Shikhaliyev, “Britain’s “Armenian policy” in the South Caucasus (1917-1920),” *IRS-Heritage* 4, no. 27 (2016): 39.

22 N.A. Maxwell, ed, *Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain’s Archivals Documents*. (Baku: Chashiogly, 2008), 110.

23 For more detail see N.A. Maxwell, ed, *Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain’s Archivals Documents*. (Baku: Chashiogly, 2008).

24 Prince Ala-es-Sultaneh, Minister for Foreign Affairs in Qajar Iran in 1917 and 1918.

committed by Armenian armed forces in the territory of Nakhchivan.²⁵ “Moreover aggressions on the part of the Armenians into those districts where the majority of the inhabitants are Moslems is bound to produce great commotion which may have disastrous results”.²⁶ The Memorandum notes that the population of Nakhchivan, after having found itself in a no-way-out situation, asked Iran for help and protection against Armenians. In his report to Lord Curzon, P. Cox enclosed a translation of this memorandum which he received from the Qajar Government, charging the Armenians with committing atrocities upon Moslems population at Irevan, Nakhchivan and Kars and holding the Allied Governments responsible for redressing these wrongs.²⁷ A telegram of the Foreign Ministry of Qajar Iran to the diplomatic mission of Britain of October 21, 1919 noted:

No doubt the British legation is informed of the recent event at Irevan, Nakhchivan, Kars and on the whole border of Armenia, atrocities committed by Armenians on the Moslems in those parts, by massacres and plunder.

The Foreign office has also received information that the Armenians have spared no acts of violence against the Moslems of those parts irrespective of their nationalities. Families of the Moslems have been scattered, innocent men and children have been massacred, women violated, properties plundered and villages destroyed without any provocation....

The Foreign office is sure that these atrocities committed by the Armenians, which are most repugnant to equity and justice, will not remain unpublished.

Since the representatives of the Great Powers are witnesses of the barbarous practices of the Armenians they are expected to take measures for the prevention of the atrocities and for the punishment of the perpetrators.²⁸

In connection with Armenia’s military campaign against Karabakh in December 1918, it became necessary to send to Shusha a British military

25 IOR/L/P&S/11/147, Memorandum from Persian Government (January 25, 1919).

26 IOR/L/P&S/11/147, Memorandum from Persian Government (January 25, 1919).

27 IOR/L/P&S/11/160, Decipher from Sir P. Cox (Tehran, October 25, 1919).

28 IOR/L/P&S/11/160, Decipher from Persian Foreign Office to. Massacres of Muslims by Armenians. (Tehran: October 21, 1919).

mission with small contingents under the command of Col. Lieutenant Gibbon of Worcester regiment. The official position of the British commandment appeared to be supporting the Azerbaijani side, condemning the Armenian aggression, and maintaining the peace in the region. At Gen. W. Thomson's initiative, a mixed Anglo-Armenian-Azerbaijani delegation was sent to Karabakh; telegrams were sent to Armenian chieftains calling them to refrain from aggressive actions towards the Azerbaijani Turkic population. A similar letter signed by Thomson was submitted to Armenian military commander Andranik,²⁹ as well. Particularly, under an order №640 of November 19, 1918, Andranik notified his subordinates saying: "a letter delivered to me by representatives of the allies reads that from now on any hostile actions may negatively affect the solution of the Armenian question".³⁰ However, in summer 1918 Andranik-led detachment of Armenian irregular forces launched a target-oriented campaign to annihilate and expel the Azerbaijani population of Zangezur. According to N. Mikhailov, a member of the Extraordinary Investigation Commission formed by the Azerbaijani government, 115 villages, that practically means all the Azerbaijani villages in the region, were destroyed and ruined in Zangezur in summer and autumn of 1918 alone. Thus, on the basis of fragmentary information from several reports of British diplomats, it can be concluded that 7,729 Azerbaijani Turkic populations were killed in these villages; 50,000 Azerbaijani Turkic populations had to leave Zangezur and become refugees.³¹

To resolve the Armenian-Azerbaijani conflict over Karabakh and Zangezur, in mid-January 1919 the British command chose a model of territorial isolation of the conflict area through establishing here a special administration of the Governor-General led by Dr. Khosrov Bey Sultanov.³² The British commanders controlled him through their military representative who was a member of the administration leadership and retained a strong right of vote. However, alarming

29 Andranik Ozanian, the commander of the Armenian armed detachments, who was later declared an Armenian national hero, and others known for their radical enmity against the Turks such as Njdeh, Dro, Dolukhanyan and others.

30 С.З. Юсиф-заде, *Азербайджано-британские отношения в начале XX века*. (Баку: Тахсил, 2008), 48.

31 И.М. Маммадов & Т.Ф. Мусаев, *Армяно-азербайджанский конфликт: История, Право, Посредничество* (Баку: 2008), 32-33.

32 Khosrov bey Sultanov was appointed the Minister of Defense in the first government of Azerbaijan Democratic Republic (May 28 - June 17, 1918). In January 1919, the British forces commander General William M. Thomson approved Sultanov's appointment as provisional Governor General of Karabakh and Zangezur.

reports from Karabakh continued even despite the measures taken. The Chief Commander of British troops in Tsesaloniki, Gen. J.F. Miln reported on February 6, 1919 to London to the head of the Imperial Headquarters the following:

“at the time of our occupation of Baku by two Turkish battalions, and was almost to be attacked by Andranik’s Armenian army. It has now been overrun by Armenians, who are murdering the Tatars, who are naturally retaliating, though their Government is trying its best to keep order. It has been necessary to send a company of British infantry to maintain order, but a battalion would be safer”.³³

A weekly report of the Intelligence Bureau of April 10, 1919, as well, noted:

“The situation in the Shusha district is stated to remain unsatisfactory owing to attitude adopted by the Armenians, who comprise the majority of the population of the district. They are obstruction the local Tartar administration and hold the view that Sultanov, the Tartar Governor General, is Turkish agent.

The Armenian government has been warned that no good is gained by obstruction, and it has been pointed that both Sultanov and the Azerbaijan Government are responsible to the British for the situation in the Shusha district”.³⁴

However, the measures taken by the British command were ineffective and ceased atrocities of the Armenian gangs only temporarily. The British troops left Shusha at the end of June 1919 while a British representative stayed till the end of August.

Later reports of British mission’s representatives to the South Caucasus who were sent to the region on a special mission by the British government noted that the Armenian armed forces were disdainful, used most insidious methods to annihilate civilian Azerbaijani population of the Karabakh, Zangezour and Nakhchivan districts of ADR. Reports of Britain’s High Commissioner in the Caucasus, Sir Oliver Wardrope to

33 N.A. Maxwell, ed, *Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain’s Archivals Documents.* (Baku: Chashiogly, 2008), 236.

34 N.A. Maxwell, ed, *Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain’s Archivals Documents.* (Baku: Chashiogly, 2008), 390.

**Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920)
According to the Documents of the British Diplomats**

his government were full of such observations. In a report submitted to London on October 2, 1919, he noted: “*Quite recently Armenians have destroyed 60 Mussulman villages in districts of Novo Bayazid, Alexandropol, Erivan*”.³⁵ In his report from December 11, 1919, Sir O. Wardrope noted:

“Governor general Karabagh states on December 1st regular Armenian troops with two guns and 6 machine guns attacked 9 Tatar villages in Kigy pass and burnt and looted them.

On November 26th peaceful Mussulmans of Okhchi district were collected and all men military age blown up with dynamite and others including women and children slaughtered in mosque.

Zangezur Mussulmans fleeing in panic”.³⁶

In an attachment to his report Wardrope submitted to Lord Curzon a letter of the Prime Minister of the ADR of November 16, 1919 indicated the following:

“Zangezur is inalienable part Azerbaijan republic and was always considered, not only by us, but by Allies of British Command and Colonel Haskell, high commissioner, peace conference reorganizing our inalienable right to Zangezur district in one of points agreement”.³⁷

In a response to a note of the Foreign Ministry of the Republic of Armenia, Foreign Minister of the Republic of Azerbaijan A. Akhverdov through his diplomatic representative in Armenia noted:

“Inform the Minister for Foreign Affairs of the Armenian Republic that the district (uezd) of Zangezur is in itself part of the territory of the Azerbaijan republic, and therefore the question of Armenian Government expressed in the note mention is an inadmissible intervention into the inner life of the Azerbaijan Republic the government of which does not consider itself obliged to give an answer to the government of Armenia about necessary

35 N.A. Maxwell, ed, *Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain's Archivals Documents.* (Baku: Chashiogly, 2008), 265.

36 IOR/L/P&S/11/161, Decipher № 196 from Mr. O. Wardrop (December 11, 1919).

37 IOR/L/P&S/11/147, Telegram from ‘en clair’ Mr. O. Wardrop to Earl Curzon (November 18, 1919).

measures into the administration of different provinces of the republic".³⁸

In a report of December 3, 1919, Wardrop wrote that Prime Minister of ADR complained that Armenian Government despite the agreement of November 23rd were continuing military operations, and had destroyed nine villages.³⁹ In his report sent the next day he notes that Azerbaijan Government inform him about situation in Zangezur and Deralagauz and recent action by regular Armenian troops culminating in massacre of hundreds and destruction of fifteen villages.⁴⁰

In a report of Wardrop of December 15, 1919 he mentions that Prime Minister of Azerbaijan sent him a long telegram accusing Armenian Regular troops with artillery of massacre and destruction of villages in Zangezur. Azerbaijani Prime Minister Nasib Yusifbeyli noted that on December 9 the villages of Kedeklu, Askerlu and Perchevan south-east of Gerus, were destroyed and that besieged Azerbaijani villages in Ohchi and Kigy Glens south-west of Gerus have been ruined by artillery majority of inhabitants slaughtered. He further said that Azerbaijan has no single soldier in Zangezur, and asks that neutral officers be sent at once to disarm Armenians in Zangezur otherwise Azerbaijan government will be forced to take measures to enforce good neighborliness.⁴¹

In a report of December 30, 1919,⁴² Wardrop mentioned that according to various reports Armenian government on 21 December opened warfare against population of Zangibazar district, destroyed the village of Kargabazar and on 22nd December also Ulukhanlu. Fighting now was proceeding to the villages of Chobanker Karakishlasch. Wardrop concluded that Armenia had undoubtedly been violating the agreement of 23rd November.⁴³

38 IOR/L/P&S/11/159, Decipher № 46 from Mr. O. Wardrop (October 8, 1919).

39 IOR/L/P&S/11/161, Decipher № 173 from Mr. O. Wardrop (December 3, 1919).

40 IOR/L/P&S/11/161, Decipher № 179 from Mr. O. Wardrop (December 4, 1919).

41 IOR/L/P&S/11/161, Decipher № 202 from Mr. O. Wardrop (December 15, 1919).

42 IOR/L/P&S/11/166, Telegram from 'en clair' from Mr. O. Wardrop (December 30, 1919).

43 In the middle of November US and British representatives in the Caucasus Sir Oliver Wardrop and Colonel James Rhea addressed the governments of Azerbaijan and Armenia and demanded that the undeclared war between the two republics should be stopped immediately. Peace talks started on November 20 in Tiflis (Georgia) and came to an end three days later with no breakthrough. On November 23, 1919 the Prime Ministers of the two countries (Alexandre Khatisian and Nasib Bey Yusifbeyli) signed an agreement that was in fact nothing more but a declaration of intent. Richard G. Hovannisian, *The Republic of Armenia*. Vol. II: From Versailles to London. 1919-1920 (London: University of California Press, 1982), 223.

**Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920)
According to the Documents of the British Diplomats**

In a report dated January 25, 1920, Grundy, another British representative, mentioned that Azerbaijan Government had been reporting further destruction of twenty-four villages and large scale massacres in Zangezur by Armenian columns with artillery. Moreover, he mentioned that public opinion in Azerbaijan was violently agitated and the government was being accused for inaction inaction during negotiations with Allies.⁴⁴

In a report on January 28, 1920, Wardrop noted that continued reports of Armenian aggression in Zangezur created a strong public feeling and Government of Azerbaijan has been pressured to take action immediately Azerbaijan has been threatened if it does not take action immediately.⁴⁵

Also, the reports of Wardrop provide information about the tragic situation of the Moslem population of the Kars region, administration of which had been left to Armenia in May 1919 after the Britain abolished the South-Western Caucasian Republic.⁴⁶ A report by Wardrop from March 11, 1920 notes: “Azerbaijan representative here communicated March 5th to his Government report that the Mussulmans of Chaldyr, Zarushat, Shuunalel districts (group omitted) ordered to leave their villages by the Armenian authorities also that (group omitted) March 1st inhabitants received ultimatum to disarm and villages surrendering are destroyed. He asked that petition of refugees to enter Azerbaijan may be granted”.⁴⁷

From these reports of the British diplomatic mission covering a period of December 1919-March 1920 it can be seen that about 69 villages were destroyed and the whole civilian population of these villages was exterminated in Zangezur, Karabakh and Nakhchivan within only four months. Given that residing in each village were about 25 families consisting of 5 people each (i.e. 125 people per village), in all the 69 villages the number of total population must have been around 8625. These data obtained on the basis of fragmentary information from

44 IOR/L/P&S/11/167, Decipher (№50) from Mr. Grundy (January 25, 1920).

45 IOR/L/P&S/11/168, Decipher (№52) from Mr. O. Wardrop (January 28, 1920).

46 The first republic founded in Anatolia but also one of the shortest-lived states in world political history (December 1, 1918- April 19, 1919). The republic contained the province of Kars as well as the provinces of Ardahan, Nakhichevan (located in modern day Azerbaijan) and Batum (located in modern day Georgia).

47 IOR/L/P&S/11/175, Decipher Mr. O. Wardrop (March 11, 1920).

several documents make it possible to recreate the scales of a disaster of the Azerbaijani Turkic population in Zangezur, Karabakh and Nakhchivan, in the regions where Turkic populations made up majority, when unarmed civilian population was exterminated by Armenian armed gangs. As a result, within four months more than 8625 civilians were mercilessly killed, around 69 settlements were wiped off the map, and the number of refugees forced to leave their historical lands remains unknown.

At the same time, correspondence of British diplomats of this period are an eloquent testimony of the failure of the British command to resolve territorial conflicts in the South Caucasus, particularly, the ones between Armenia and Azerbaijan. Simultaneously with the Britain's active involvement in a negotiated solution to the conflict, the correspondence of British diplomats confirm that Andranik had received his weapons and military ammunition for these crimes from the British. Britain's High Commissioner in the Caucasus Oliver Wardrop wrote in a report he sent to the British Foreign Office that Andranik had distributed all the weapons he had received from British Army Major Gibbon among Armenian detachments.⁴⁸ In another report it is noted that, it has been suggested that 200.000 roubles should continue to be paid to Andranik monthly until the force is disbanded, since the Allies previously financed his forces.⁴⁹

Notwithstanding though, British governmental circles gradually got firmly convinced that the Armenian propaganda was a lie, as it tried to blame neighbors for its own crimes. British officers believed that "All these talks about a Great Armenia are fanning flame of the national movement, by playing into hands of the extremists, and, are strengthening the forces of Pan Islamism by bringing Kurds back into line with Turks".⁵⁰ Upon receipt of reports on numerous atrocities committed by Armenian armed formations in the Azerbaijani lands, Grundy wrote: "I have telegraphed to Armenian Prime Minister demanding cessation of attacks and withdrawal of troops, threatening him that in case of non-compliance I will recommend to His Majesty's government to stop helping Armenia".⁵¹ Wardrop in his report noted:

48 IOR/L/P&S/11/166, Telegram from Mr. O. Wardrop (December 17, 1919).

49 N.A. Maxwell, ed, *Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain's Archival Documents*. (Baku: Chashiogly, 2008), 217.

50 IOR/L/P&S/11/145, Decipher Admiral Calthorpe (Constantinople) (July 29 1919).

51 IOR/L/P&S/11/167, Decipher (№50) from Mr. Grundy (January 25, 1920).

“The main purpose of my visit to Erivan was to push Armenian prime Minister to withdraw regular troops and artillery from Zangezur and to punish culprits. I already telegraphed to His Excellency, that if Armenian government does not cease the aggression, I will have to recommend to His Majesty’s government to not to help them”.⁵² In a ciphered telegram of Grundy of January 29, 1920, Wardrop is instructed as follows: “You should carefully investigate the accusations of the Azerbaijani government and in case you find out the proves to the facts stated by you, you must address a strong reprimand to Armenian Government and demand the immediate cessation of the attacks. You must also inform the Azerbaijani Government that you have been instructed by His Majesty’s Government to address a strong protest to the Armenian Government”.⁵³ After becoming familiar with the events at place, the British mission had to change its assessment of the March 1918 events as well. Wardrop wrote about this as follows: “As to the Armenian government, I want to point out that Mussulmans unanimously believe that the Bolshevik excesses in Baku of March 1918, were organized by Armenians”.⁵⁴

Besides, Britain’s stance on the Azerbaijan Democratic Republic underwent changes due to the lack of a strict plan to decide on the fate of the South Caucasus and thus reflected confusion within the political circles of allies. “The lack of clear, definite policy became apparent in the actions of allies in respect of the frontier states in the Caucasian front as well. Here, like in other locations, the policy of allied powers varied between recognition and polite indifference,” W. Churchill⁵⁵ admitted.⁵⁶

In March-July 1920 the armed fighting with Armenia’s military forces occurred in Karabakh, especially, Shusha, Nakhchivan and Ordubad. Battles expanded in to Khankendy, Terter, Askeran, Zangezur, Jebrail, Nakhchivan and Ganja provinces, when dozens of Azerbaijani villages were razed to the ground.

52 IOR/L/P&S/11/168, Decipher (№52) from Mr. O. Wardrop (January 28, 1920).

53 IOR/L/P&S/11/168, Cypher № 54 telegram to Mr. Grundy (January 29, 1920).

54 IOR/L/P&S/11/172, Decipher from Mr. O. Wardrop (April 1, 1920).

55 Winston Churchill - was a British statesman, army officer, who served as Prime Minister of the United Kingdom from 1940 to 1945 and again from 1951 to 1955.

56 Черчилль В. *Мировой кризис*. (Москва: Государственное военное издательство, 1932), 159.

Conclusion

The reports of British diplomats illustrate that the Azerbaijani population survived the hardest ever tragedy during the 1918-1920 events in the South Caucasus. The reports of British diplomats collected in our article are of great importance to state the fact of massacre against the Azerbaijani people in 1918-1920 by armed Armenian gangs with the connivance and direct support of the government of the Ararat Republic.

Despite all obstacles, the ADR had managed to advocate the national interests and convinced the world community of its commitment towards democratic principles and peaceful co-existence with all people and the states. With the establishment of the first parliament in the Muslim East and the recognition in the Paris Peace Conference, the ADR government demonstrated its aspiration to be an inseparable part of the democratic world. The ADR government did everything possible to protect the independency of the ADR, but despite the “de facto” recognition of the ADR at the Paris Peace Conference, it had fallen as a result of the invasion by the Soviet Union. In this regard, in a report by Mr. Wardrop on April 1, 1920, (i.e. shortly before the Soviet troops occupied North Azerbaijan), it was noted: “...I understand that Bolshevik army now at Petrovsk contains large number of Armenians”.⁵⁷ The 11th Red Army largely made up of officers and soldiers of Armenian nationality that invaded the territory of ADR on April 28, 1920 and put an end to the Azerbaijan Democratic Republic through committing numerous acts of violence against civilians.

The Paris Peace Conference of 1919 did not satisfy the Armenians’ hopes of creating a government “from sea to sea.” The attempt to get a final decision from the world powers regarding the so-called ‘Armenian Question,’ which mainly contained maximum satisfaction of the territorial demands from Ottoman Turkey and its neighbors in the South Caucasus, was unsuccessful. Numerous visits by representatives of world powers to the South Caucasus region, with the goal of familiarizing themselves with the situation on the ground and the conclusions drawn from them, did not clarify the situation completely.

Following the occupation of South Caucasus by Soviet Russia in 1920-1921, the borders between republics ceased to be state ones, and had an administrative character. This allowed Armenian SSR to expand its

⁵⁷ IOR/L/P&S/11/172, Decipher from Mr. O. Wardrop (April 1, 1920).

borders at the expense of the territories of Azerbaijan SSR. Usually, this policy was conducted under the pretext of economic necessity at the expense of lands bordered by Soviet Armenia that had belonged to Azerbaijan SSR. At the same time, decisions were made administratively by the highest authorities of the USSR. In the 1920's, the territory of Armenian SSR increased as a result of the annexations of western Zangezur, lands around Lake Goycha, Daralagez, the upland part of Kazah, parts of the territories in Karabakh and the Nakhchivan Autonomous Soviet Socialist Republic.

Having failed to annex Karabakh and Nakhchivan completely to the Armenian SSR, the Armenians attempted to change the demographic situation in these areas by way of resettling Armenians who had been forced to leave the area earlier due to international clashes, and now wanted to return to "their lands."

By multiplying their population in this way, the Armenians tried to lay the foundation for the justification of their new claims to Nakhchivan and Karabakh in the future. At the same time, the retaliatory operations of the armed forces of the Ararat Republic in the territories where the Azerbaijani population lived, as well as the military aggression against Soviet Azerbaijan, caused a huge humanitarian catastrophe. Accompanying the death of many people (children, women, and elderly) of the peaceful Azerbaijani population, a huge wave of refugees migrated primarily to regions of Azerbaijan SSR that bordered the Ararat Republic, creating there sharp socio-economic tensions. Even after the Sovietization of Armenia, only a small part of the Azerbaijani refugees were able to return to their ancestral lands, as the Armenian communist government purposefully populated these territories by Armenians from other countries.

Bibliography

Andersen, Andrew, and Egge Georg. "The Second Phase of Territorial Formation: Insurgencies, Destabilization and Decrease of Western Support." Accessed January 17, 2018.

<http://www.conflicts.rem33.com/images/Armenia/restoration%20and%20terr%20issue/T4.html>

Besim, Özcan. "1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde Erzurum Eyaleti'nden Rusya'ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri." *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 46, (2011): 195-204.

British Library, India Office Records, Political and Secret Department Records, Secret Letters and Enclosures from Persia (IOR). Political and Secret Department records (L/PS) -Report of Islamic Information Bureau.

- IOR/L/PS/8.89, Translation of statement made by lieutenant Shee (8 may 1828)
- IOR/L/P&S/11/158, Massacres of Muslims by Armenians. (January, 1918).
- IOR/L/P&S/11/147, Memorandum from Persian Government (January 25, 1919).
- IOR/L/P&S/11/147, Letter from Foreign Office to Prince Ala-es-Sultaneh (January 27, 1919).
- IOR/L/P&S/11/145, Decipher Admiral Calthorpe (Constantinople) (July 29 1919).
- IOR/L/P&S/11/147, Telegram from 'en clair' Mr. O. Wardrop to Earl Curzon (November 18, 1919).
- IOR/L/P&S/11/159, Decipher № 46 from Mr. O. Wardrop (October 8, 1919).
- IOR/L/P&S/11/159, Enclosure in Mr. O. Wardrop's dispatch № 46 of October 8, 1919.

**Massacre of the Azerbaijani Turkic Population (1918-1920)
According to the Documents of the British Diplomats**

- IOR/L/P&S/11/160, Decipher from Sir P. Cox (Tehran, October 25, 1919).
- IOR/L/P&S/11/160, Decipher from Persian Foreign Office to Massacres of Muslims by Armenians. (Tehran, October 21, 1919).
- IOR/L/P&S/11/161, Decipher № 173 from Mr. O. Wardrop (December 3, 1919).
- IOR/L/P&S/11/161, Decipher № 179 from Mr. O. Wardrop (December 4, 1919).
- IOR/L/P&S/11/161, Decipher № 196 from Mr. O. Wardrop (December 11, 1919).
- IOR/L/P&S/11/161, Decipher № 202 from Mr. O. Wardrop (December 15, 1919).
- IOR/L/P&S/11/166, Telegram from Mr. O. Wardrop (December 17, 1919).
- IOR/L/P&S/11/166, Telegram from 'en clair' from Mr. O. Wardrop (December 30, 1919).
- IOR/L/P&S/11/167, Decipher (№50) from Mr. Grundy (January 25, 1920).
- IOR/L/P&S/11/168, Decipher (№52) from Mr. O. Wardrop (January 28, 1920).
- IOR/L/P&S/11/168, Cypher № 54 telegram to Mr. Grundy (January 29, 1920).
- IOR/L/P&S/11/175, Decipher Mr. O. Wardrop (March 11, 1920).
- IOR/L/P&S/11/172, Decipher from Mr. O. Wardrop (April 1, 1920).

Curtis, Glenn E., ed. *Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Country Studies* 1st ed. Washington: Federal Research Division, Library of Congress, 1995. <https://www.loc.gov/item/94045459/>

- Dunsterville, L.C. *The Adventures of Dunsterfurse*. London: E. Arnold, 1920.
- Hovannisian, Richard G. *The Republic of Armenia Vol. II: From Versailles to London - 1919-1920*. London: University of California Press, 1982.
- Markhulia, Guram. “‘Dashnaktsutun’ and its politics in 1918-1920.” Accessed January 17, 2018.
<https://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/markhulia-6/>
- Maxwell, N.A ed. *Azerbaijan Democratic Republic. Great Britain’s Archivals Documents*. Baku: Chashiogly, 2008.
- Mustafayev, Beşir. “Rezultade Hükümeti Dönemi Ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920).” *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, II/1 (2013): 206-231.
- Sarıнай, Yusuf, ed. *Azerbaycan Belgelerinde Ermeni Sorunu (1918-1920)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2001.
- Shikhaliyev, Emin. “Britain’s ‘Armenian Policy’ in the South Caucasus and Place of the Problem in UK Archives (1917-1920).” *IRS-Heritage* 1, no. 29 (2017): 26-33.
- Shikhaliyev, Emin. “Britain’s ‘Armenian Policy’ in the South Caucasus (1917-1920).” *IRS-Heritage* 4(27), (2016): 34-41.
- Stavridis, Terry. “The Armenian Question 1918-20: empty promises, survival and Soviet absorption.” Accessed January 17, 2018.
https://www.researchgate.net/publication/279556219_The_Armenian_Question_1918-20
- Suny, Ronald G. *Looking toward Ararat Armenia in Modern History*. Bloomington: Indiana University Press. 1993.
- Swietochowski, Tadeusz. *Russian Azerbaijan, 1905-1920, the Shaping of a National Identity in a Muslim Community* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Walker, Christopher J. *Armenia: The Survival of a Nation* (revised second ed.). New York: St. Martin's Press. 1990.

Азербайджанская Демократическая Республика. Внешняя политика. (Документы и материалы). Баку: Азербайджан, 1998.

Акты, собранные Кавказской археологической комиссией. Архив Главного управления наместника кавказского. [АКАК]. под ред. А.П. Берже, Том VII. Тифлис: Тип. Главного Управления Наместника Кавказского, 1878.

Гасанлы, Дж. Мартовский погром в Баку и геноцид азербайджанцев. Last modified January 17, 2018.
<http://myazerbaijan.org/index.php?p=history/19>

Куба. Апрель-май 1918 г. Мусульманские погромы в документах. Составитель: д.и.н. Солмаз Рустамова-Тогиди, Баку: 2010

Март 1918 г. Баку. Азербайджанские погромы в документах. Составитель: д.и.н. Солмаз Рустамова-Тогиди, Баку: Индиго-пресс, 2009.

Маммадов, И.М. Мусаев Т.Ф. *Армяно-азербайджанский конфликт: История, Право, Посредничество.* Баку. 2008.

Российский Государственный Исторический Архив [РГИА] Ф. 383. (Дела по управлению иностранными колониями) оп. 29. Д. 539. 1828.

Халилов, А. *Геноцид против мусульманского населения Закавказья в исторических источниках.* Баку: Азернешр, 2000.

Черчилль, В. *Мировой кризис.* Пер. с англ.; с предисл. И. Минца. Москва: Государственное военное издательство, 1932.

Юсиф-заде, С.З. *Азербайджано-британские отношения в начале XX века.* Баку: Тахсил, 2008.

FORCED LABOR IN A SOCIALIST STATE: ETHNIC GERMANS FROM KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA IN THE LABOR ARMY - 1941-1957

J. Otto POHL

Assist. Prof.

Social Sciences Department

American University of Iraq

Abstract: *During World War II the Stalin regime made extensive use of forced labor in a variety of industries including logging, mining, and industrial construction. Although the conscription of civilians for industrial labor was common in the USSR during this time, one particular component of this labor went far beyond the mere militarization of factories and definitely crossed over into the category of forced labor. The NKO (People's Commissariat of Defense) conscripted about 400,000 Soviet citizens belonging to "enemy" and "unreliable" nationalities and handed them over to the NKVD (People's Commissariat of Internal Affairs) as a labor force in the Urals, Siberia, Kazakhstan, Central Asia and other areas of the USSR. Ethnic Germans formed the largest contingent of these forced laborers with 316,000 men and women mobilized during the war. This particular institution of forced labor became known as the labor army (trudarmiia). This labor army consisted of civilians and discharged military personnel mobilized into labor columns to work in corrective labor camps (GULag) and civilian commissariats under police (NKVD-MVD) supervision.*

73

Keywords: *Forced Labor, Germans, GULag, Labor Army, USSR*

SOSYALİST BİR DEVLETTE ANGARYA EMEK: EMEK ORDUSUNDAKİ KAZAKİSTAN VE ORTA ASYALI ETNİK ALMANLAR - 1941-1957

Öz: *İkinci Dünya Savaşı sırasında Stalin rejimi, tomrukçuluk, madencilik ve çeşitli sanayi alanlarında yoğun olarak angarya emek kullanımına gitmiştir. Her ne kadar SSCB'de sivillerin zorla endüstriyel*

emek olarak kullanımları yaygın bir uygulama olmuş olsa da, bu emek gücünü oluşturan gruplardan biri, sadece sanayinin askerileştirilmesi ve angarya emek çerçevesinde değerlendirilemeyecek bir örnek teşkil etmiştir. Halk Savunma Komiserliği, “düşman” ve “güvenilmez” milliyetlere mensup 40.000 civarında Sovyet vatandaşına hizmet mecburiyeti getirerek, Urallar, Sibiry, Kazakistan, Orta Asya ve SSCB'nin diğer bölgelerinde angarya emek olarak kullanılmaları üzere Halk İçişleri Komiserliği'nin emrine vermiştir. Savaş döneminde angarya emek gücünü oluşturan bu grup içinde etnik Almanlar 316.000 erkek ve kadın ile en büyük bölümü oluşturmuşlardır. Bu hususi angarya emek ordusu sonradan emek ordusu (trudarmia) olarak anılmıştır. Siviller ve terhis edilen askeri personelden oluşan bu emek ordusu işçi kıtaları halinde NKVD-MVD'nin emrine verilmiştir ve çalışma kamplarında (gulag) kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Angarya Emek, Almanlar, Gulag, Emek Ordusu, SSCB*

Introduction

Out of just over one million ethnic Germans in the USSR during 1942-1944, the Soviet government mobilized over 315,000 for forced labor of which 182,000 worked in labor camps without any charges, trials, or sentences.¹ Many tens of thousands of these men and women perished in the camps from hunger and disease.² Forced labor³ by prisoners and internal exiles played an important role in the Soviet Union during the 1930s and 1940s. This paper will examine one such mode of forced labor in the USSR, the mobilization of ethnic Germans into the labor army. In particular this paper will concentrate on the conscription of ethnic Germans from Kazakhstan and Central Asia. This paper will specifically look at the role of the state, economic versus political motives, racial/ethnic targeting, and the issue of gender with regards to the mobilization and use of forced labor. Forced labor in the USSR shared significant similarities with a number of other cases during World War II including the use of forced laborers from Poland and the USSR in Germany and forced laborers from Korea in Japan.⁴ The Soviet state deliberately used forced labor as a means to exact collective punishment upon ethnic Germans in the USSR during World War II. As such it was a political act aimed at the persecution of a racialized

- 1 A.A. German and A.N. Kurochkin, *Nemtsy SSSR v trudovoi armii (1941-1945)* (Moscow: Gotika, 1998), 67.
- 2 Estimates of the number of ethnic Germans in the USSR to perish prematurely as a result of working in the labour army range from 60,000 to 100,000 people. German and Silantjewa put the number at 60,000. A.A. German and O. Iu. Silant'evoi, "Vyselit' s treskom". *Ochevidtsy i issledovateli o tragedii rossiiskikh nemtsev: Sb. Nauchn. Statei i vospominanii* (Moscow: MSNK – press, 2011)/ A. German and O. Silantjewa, "Fortjagen muss man sie". *Zeitungen und Forscher berichten ueber die Tragoedie der Russlanddeutschen* (Moscow: MSNK – press, 2011), p. 308; Viktor Krieger estimates the number at 60,000 to 70,000. Viktor Krieger, *Bundesbuenger russlanddeutscher Herkunft: Historische Schluesselerfahrungen und kollektives Gedaechnis* (Muenster: Lit Verlag, 2013), p. 240; Alfred Eisfeld places the estimate at considerably higher at 100,000. Alfred Eisfeld, *Die Aussiedlung der Deutschen aus der Wolgarepublik 1941-1957* (Muenchen: Ost-Europa Institut, 2003), 8.
- 3 Definitions are always tricky and rather than engage in a long debate about the exact meaning and parameters of forced labour I have opted to use the one given by the ILO (International Labour Organization) in 1930. The 1930 ILO Convention on Forced Labour defined forced labour as "all work or service which is exacted from any person under menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily." ("CO29-Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)," International Labour Organization website, accessed 28 October 2013, http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEX-PUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029). Thus a forced laborer is a person who is obliged to perform work, often unpaid, or face punitive sanctions administered by agents of the state beyond what a private employer can impose in the normal wage sector of the economy.
- 4 Pavel Polian, *Against their Will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR* (Budapest: Central European University Press, 2004), 36, 39, 240.

group. Ethnic Germans formed the overwhelming majority of the men and women conscripted for punitive forced labor in the USSR during World War II. The treatment of ethnic Germans inducted for this punitive forced labor was considerably worse than that experienced by other groups of people mobilized to work in industry during this time. The material conditions and legal restrictions suffered by ethnic Germans in the labor army more closely resembled those imposed upon convicted GULag prisoners than those endured by other mobilized laborers. Although the induction into forced labor initially directly affected only men, the conscription of German women after October 1942 had particularly devastating results upon the family structure of the ethnic group, leaving thousands of children orphaned. The punitive nature of the treatment of ethnic Germans conscripted into the labor army distinguished it from other forms of mobilized labor in the USSR during World War II. The labor army represented an institution of ethnic repression against the German population of the USSR rather than an alternative to military service as was the case with indigenous Central Asian nationalities mobilized for industrial work. The ethnic Germans in the USSR suffered from this persecution due to their position as a stigmatized internal “enemy nationality.” In the eyes of the Soviet government their ancestry linked them to the Nazi regime regardless of their actual political loyalties.⁵ This racialization⁶ of ethnic Germans in the USSR had parallels elsewhere such as the US treatment of Americans of Japanese descent at this time.⁷ Each and every ethnic German in the USSR was deemed to be a potential threat to the Soviet state solely on the basis of his or her ancestry.

Forced Labor in the USSR

The term forced labor in the USSR has generally been associated with prisoners, particularly those that worked in the various Corrective Labor Camps (ITLs) and Corrective Labor Colonies (ITKs) administered by GULag (Main Administration of Camps). It also has been used in reference to POWs and foreign internees in camps run by GUPVI (Main

5 Viktor Krieger “Patriots or Traitors? – The Soviet Government and the ‘German-Russians’ After the Attack on the USSR by National Socialist Germany,” in *Russian-German Special Relations in the Twentieth Century: A Closed Chapter*, ed. Karl Schloegel (New York: Berg Publishers, 2006), 137-139.

6 Eric D. Weitz, “Racial Politics without the Concept of Race: Reevaluating Soviet Ethnic and National Purges,” *Slavic Review* 61, no. 1 (Spring 2002): 5.

7 Polian, *Against their Will*, 37.

Administration of Prisoner of War and Internee Camps). To a lesser extent it has also been used to refer to special settlers subjected to internal exile in the USSR. These state penal institutions represented the main branches of a vast punitive system in the USSR.

In addition to convicted prisoners in labor camps and labor colonies and special settlers, there existed another form of forced labor in the USSR under Stalin known as the labor army. That is, the Soviet government mobilized ethnic Germans with Soviet citizenship to work under NKVD supervision in GULag camps and various industrial concerns during World War II. State institutions, most notably the NKO (Peoples Commissariat of Defence), NKVD, and NKPS (Peoples Commissariat of Transportation), were responsible for mobilizing these men and women for labor, their work conditions, housing, food, enforcing discipline and punishing those who attempted to escape or refused to work. These men and women often worked in Corrective Labor Camps, but were not prisoners, having been neither charged nor tried individually for any crimes. Instead the NKO conscripted them through the existing mechanisms for military induction and then turned them over to the NKVD. Despite some similarities with conscription for military or labor service, the transfer of the conscripts over to the NKVD where they labored under almost the same material conditions, strict discipline, and restricted rights as convicted prisoners in the same labor camps distinguishes the two situations. Many scholars dealing with this topic use the term forced labor without reservation to describe the ethnic Germans conscripted into the labor army.⁸ Kirillov and Matveeva are especially clear on this issue.

It is our firm belief, supported by research into the history of the
“German-Labor Army Conscripts” in the camps of the Urals, that

8 See for e.g., V.M. Kirillov and N.V. Matveeva, “Trudmobilizovannyye nemtsy na Urale: sostoianie i novye aspekty issledovaniia problem,”; T.F. Mel’nik “Arkhangel’skaia oblast’ v 1940-e gody, kak region po ispol’zovaniiu prinutl’nogo truda poliakov, esontsev, karelo-finnov, nemtsev,” V.L. Gentshke, “Nekotorye aspekty vnuternnikh etnicheskikh deportatsii na primere nemetskogo i koreiskogo naseleniia SSSR,”; A.N. Kurochkin, “Sotsial’no-politicheskoe polozhenie nemetskogo naseleniia SSSR, mobilizovannogo v “trudovuiu armiiu” v gody Velikoi Otechestvennoi voiny (1941-1945 gg.); in *Nachal’nyi period Velikoi Otechestvennoi voiny i deportatsiia rossiiskikh nemtsev: vzglaiady i otsenki cherez 70 let*, ed. A.A. German (Moscow: MSNK – press, 2011), 629, 579, 141, and 186; I.V. Cherkaz’ianova, “Deportatsiia sovetskikh nemtsev: psikhologicheskie posledstviia i vliianie na grazhdanskuiu identichnost’ i vnutrennii mir,” in *Grazhdanskaia identichnost’ i vnutrennii mir rossiiskikh nemtsev v gody Velikoi Otechestvennoi voiny i v istoricheskoi pamiati potomkov*, ed. A.A. German (Moscow: MSNK – press, 2011), 90; A.A. German, “Sovetskie nemtsy v lageriakh NKVD v gody Velikoi Otechestvennoi voiny: vklad v pobedy,” *Voenno-istoricheskie issledovaniia Povolzh’e*, Sb. Nauch. (Saratov: Izd-vo: Nauchnaia kniga, 2006), issue no. 7, 281.

these mobilized Russian Germans were not free citizens of the USSR, but people repressed due to their nationality, and placed in special settlements. They appeared as part of the composition of the “special contingent”, representing a marginal group in Soviet society employed in forced labor under conditions of strict limitations of their rights and freedoms.⁹

There is a fairly wide consensus that the mobilization of ethnic Germans into the labor army during World War II constituted forced labor. The debate revolves around how similar this form of forced labor was to that imposed upon convicted prisoners in the Gulag. One group of scholars maintains that it was almost identical.¹⁰ In contrast others point to the fact that the labor army had elements of military service and voluntary work as well.¹¹ They both agree, however, on the involuntary and obligatory nature of the labor army. My own position is firmly in the first camp. The actual experience of labor army conscripts closely resembled that of Gulag prisoners in most crucial aspects.

The term labor army has several meanings in Soviet history, and it is important to distinguish between the various institutions described by the term. During World War II the conscription of workers for various industries had two main divisions. The first consisted of the regular mobilization of men mostly from the indigenous nationalities of Kazakhstan and Central Asia to work in Soviet industry during World War II. This labor army is more properly viewed as a genuine alternative military service and not forced labor. The second labor army consisted of the punitive conscription of people belonging to stigmatized nationalities, foremost among them ethnic Germans, under legal and material conditions greatly inferior to those of other workers inducted for industrial work. Here the Soviet regime targeted specific

9 Kirillov and Matveeva, “Trudmobilizovannye nemtsy na Urale,” 627.

10 See for e.g., E. Gribova, “K voprosy o trudovykh mobilizatsiakh nemtskoi natsional’nosti i usloviakh ikh truda byta v promyshlennosti Kazakhstana v 1940-x godakh (Na dokumentakh arkhiva presidenta Respubliki Kazakhstan),” in *Nemtsy SSSR v gody Velikoi Otechestvennoi voiny i v pervoe poslevoennoe desiatiletie 1941-1955 gg.*, ed. A.A. German (Moscow: Gotika, 2001), p. 172 and G. Malamud, “Mobilizovannye sovetskie nemtsy na Urale v 1942-1948 gg” in *Nakazannyi narod: Repressii protiv rossiiskikh nemtsev*, ed. I.L. Shcherbakova (Moscow: Zven’ia, 1999), 133.

11 See for e.g., German and Kurochkin, *Nemtsy SSSR v trudovoi armii*, 7-8 and Irina Mukhina, “To Be Like All But Different: Germans in Soviet Trudarmee,” *Europe-Asia Studies* 63, no. 5 (2011): 858-859.

ethnic groups that had been racialized during the previous decade for repression through forced labor. This repression served primarily political rather than economic motives. Collectively punishing these groups was more important than effectively mobilizing them as a labor force. This can be seen in the fact that material conditions for the Germans in the labor army were so poor that many of them could not work due to illness and emaciation. High mortality rates from these causes permanently reduced the ranks of the Germans in the labor army.¹² This second labor army represented an instrument of state repression against ethnic Germans.

The Soviet government sent most of the conscripts for this second labor army to work in ITLs under NKVD supervision under conditions closely resembling those of convicted prisoners.¹³ In the case of the ethnic Germans out of a total of over 315,000 mobilized into the labor army a full 182,000 did their service in ITLs versus only 133,000 for various civilian commissariats, 49,000 less.¹⁴ Out of 400,000 “unreliable” nationalities including Germans mobilized into the labor army a full 220,000 worked in camps and only 180,000 for civilian commissariats.¹⁵ Those sent to labor camps had the same regime and norms as prisoners. Those mobilized for civilian commissariats had somewhat less onerous conditions.¹⁶ But, even those Germans and other “unreliable” nationalities such as Finns, Koreans, Crimean Tatars, Kalmyks and Greeks working for civilian commissariats came under NKVD rather than military or civilian supervision and had far fewer rights and privileges than other Soviet citizens mobilized for industrial work during the war.

The Formation of the Labor Army during World War II

The Soviet government began issuing decrees mobilizing workers for industrial and other work along a militarized basis soon after the Nazi invasion on 22 June 1941. The first ethnic Germans mobilized for forced labor by the Soviet government after the attack came from

12 GARF (State Archives of the Russian Federation) f. 9414, o. 1, d. 1172, ll. 3-15; GARF, f. 9414, o. 1, d. 1183, l. 42; GARF, f. 9414, o. 1, d. 1207, l. 38.

13 Gribanova, 172 and Malamud, “Mobilizovannyye sovetskie nemtsy na Urale v 1942-1948 gg,” 133.

14 German and Kurochkin, *Nemtsy SSSR v trudovoi armii*, 67.

15 Viktor Krieger, *Rein, Volga, Irtys*, 194.

16 A.A. German, “Sovetskie nemtsy v lageriakh NKVD,” 282.

eastern Ukraine. By 3 September 1941 these men numbered 18,600 conscripts organized into 13 labor battalions.¹⁷ After 26 September 1941 the NKVD reorganized these battalions into work columns that received the same rations and supplies as GULag prisoners.¹⁸ On 7 October 1941, the SNK ordered the NKO to conscript 300,000 men of all nationalities for industrial work.¹⁹ These men were to be assigned to 18 different economic commissariats in the USSR. The Peoples Commissariat of Construction with an allotment of 96,000 conscripts was to receive the largest number of mobilized workers performing obligatory war time labor.²⁰ It is only in 1942, however, that these decrees start to target specific nationalities and geographic territories in a major way. The three biggest waves of conscription of Germans into the labor army took place in accordance with GKO Decree 1123ss of 10 January 1942, GKO Decree 1281 ss of 14 February 1942, and GKO Decree 2383ss of 7 October 1942.²¹ In total these three decrees mobilized 264,182 ethnic Germans including 52,742 women into the labor army.²² These decrees took place after the mass deportation of ethnic Germans from western regions of the USSR to Siberia and Kazakhstan during the fall of 1941 and sought to further isolate and punish them.²³ The Soviet government deported a total of 799,459 Germans eastward during fall 1941.²⁴ By 25 November 1941 a total of 310,195 deported Germans had arrived in Kazakhstan.²⁵ The deported Germans thus only had a short stay in Kazakhstan before the Soviet government began a second forced relocation of tens of thousands of able bodied German men to the Urals and other places.

The mass induction of non-Germans from Kazakhstan and Central Asia for industrial work during World War II is first specifically mentioned in GKO resolution No. 2414 of 14 October 1942 “On mobilizing from

17 GARF f. 9414, o. 1, d. 1157, l. 3.

18 GARF f. 9414, o. 1, d. 1157, l. 5-a.

19 Document reproduced in N.F. Bugai, *Oni srazhalis' za rodinu: Predstaviteli repressirovannykh narodov SSSR na frontakh Velikoi Otechestvennoi voyny* (Moscow: Novyi Khorongraf, 2005), 344-345.

20 Bugai, *Oni srazhalis' za rodinu: Predstaviteli repressirovannykh narodov SSSR na frontakh Velikoi Otechestvennoi voyny*, 344-345.

21 RGASPI (Russian State Archive of Social and Political History), f. 644, op. 1, d. 19, l. 49-50; f. 644, op. 1, d. 21, l. 51; f. 644, op. 1, d. 2, l. 138-140.

22 GARF f. 9479, o. 1, d. 110, l. 126.

23 A.A. German, “Sovetskie nemtsy v lageriakh NKVD,” 281 and Viktor Krieger “Patriots or Traitors?,” 150-151.

24 GARF f. 9479, o. 1, d. 83, l. 203.

25 GARF f. 9479, o. 1, d. 83, l. 204.

the Uzbek, Kazakh, Kyrgyz, and Turkmen SSRs men for obligatory military service to work in industries, construction of railroads, and in industrial enterprises.”²⁶ This resolution was issued on the same day as the one conscripting ethnic Finns, Hungarians, Romanians, and Italians into the labor army.²⁷ After the Nazi invasion of the USSR on 22 June 1941 the rapid advance of the German *Wehrmacht* and subsequent capture of millions of Soviet POWs created a severe man power shortage in the USSR. The replacement of these soldiers through the conscription of industrial workers displaced this labor power shortage from the military onto Soviet industry. The Soviet government responded by using administrative decrees to force people to work in mining, logging, construction, and heavy industry.

Thus there were two distinct labor armies with about 400,000 people each. The first one consisted primarily of ethnic Germans. This punitive labor army was over 78% ethnic German with the remainder being members of other nationalities at war with the USSR like Finns, Hungarians, Romanians, and Italians. As well as some members of suspect nationalities subjected to internal resettlement from 1937-1944 including Bulgarians, Koreans, Crimean Tatars, Kalmyks, and Greeks. Finally, it included some 31,600 former kulaks of various nationalities by 1 October 1945.²⁸ The second labor army consisted of other ethnicities from Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan mobilized for industrial work as an alternative to military service during World War II rather than as punishment as in the case of the ethnic Germans. Most, but not all, of these men were members of the indigenous titular nationalities. Their population greatly outnumbered that of the ethnic Germans and the other stigmatized nationalities recruited for forced labor. The 1939 census counted 2,640,000 Kazakhs, 760,000 Kyrgyz, and 4,080,000 Uzbeks living in their designated republics.²⁹ It should be noted, however, that these nationalities unlike Germans and Koreans were subject to general conscription into the Red Army where many of them fought as soldiers against Nazi Germany. Nonetheless, the percentage of Germans conscripted into the labor army dwarfed the labor and military conscription of any other nationality in the USSR. On 6

26 B.D. Pak and N.F. Bugai, *140 let v Rossii: Ocherk istorii rossiiskikh koreitsev* (Moscow: IV RAN, 2004), 314.

27 RGASPI, f. 644, op. 1, d. 64, l. 24.

28 Viktor Berdinskikh, *Spetsposeletsy : Politicheskaia ssylka narodov sovetskoï Rossii* (Moscow: Novoe Literaturnoe Obozrenie, 2005), 622.

29 Ian Murray Matley, “The Population and the Land” in *Central Asia: 130 Years of Russian Dominance, A Historical Overview* 3rd edition, ed. Edward Allworth (Durham, NC: Duke University Press, 1994), 96.

October 1942, the NKVD counted 799,989 Germans deported from regions of the USSR west of the Urals to Siberia and Kazakhstan classified as special settlers and 231,301 local Germans who had already been living in Siberia and Kazakhstan before 1941 for a total population of 1,031,290.³⁰ The German contingent of the labor army comprised at least 316,000 or over 30% of the total population of ethnic Germans with Soviet citizenship living in areas controlled by Moscow in fall 1942.³¹ In contrast the available figures suggest that less than 10% of the total population of any other nationality served in either labor army.

Republic	Germans Conscripted into Labor Army	Total number of Conscripts
Kazakhstan	71,977 ³²	245,054 ³³
Kyrgyzstan	NA	58,419 ³⁴
Uzbekistan	NA	155,000 ³⁵

Table 1) Number of Labor Army Conscripts from Kazakhstan and Central Asia during World War II

30 N.F. Bugai, ed., “Mobilizovat’ nemtsev v rabochie kolonny...I. Stalin”: *Sbornik Dokumentov (1940-e gody)* (Moscow: Gotika, 1998), doc. 173, 251-253.

31 Bugai, “Mobilizovat’ nemtsev v rabochie kolonny...I Stalin,” 11

32 G.A. Karpykova, ed., *Iz Istorii nemtsev Kazakhstana (1921-1975 gg.)*: *Sbornik dokumentov: Arkhiv Prezidenta Respubliki Kazakhstan* (Almaty - Moscow: Gotika, 1997), doc. 84, 143-144. This figure is the official number cited in the document, but other tabulations of Germans conscripted for the labour army are all considerably higher. See the discussion later in the text regarding these numbers.

33 Karpykova, *Iz Istorii nemtsev Kazakhstana*, doc. 84, 143-144. This number includes the 71,977 ethnic Germans recorded in the previous column.

34 G.K. Krongardt, *Nemtsy v Kyrgyzstane: 1880-1990 gg.* (Bishkek: Ilim, 1997), 240. The population of the Kyrgyz SSR was only 51.7% ethnically Kyrgyz in 1939, a percentage that decreased during World War II due to evacuations and deportations into Kyrgyzstan. The 1959 census showed ethnic Kyrgyz as only 40.5% of the republic’s population (Gerhard Simon, *Nationalism and Policy toward the Nationalities in the Soviet Union: From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society*, trans. Karen and Oswald Forster (Westview Press: Boulder, CO, 1991), 385). Due to the large numbers of non-Kyrgyz living in the republic most of those mobilized for labour by CAVO (Central Asian Military Region) were not Kyrgyz. For instance at military construction site no. 367 in Kyrgyzstan on 1 January 1944 out of 1,054 mobilized workers the largest contingent at 387 were Jews, followed by Ukrainians with 130, and then Belorussians with 124. Alfred Eisfeld, ed., *Iz istorii nemtsev Kyrgyzstana 1917-1999 gg.* (Bishkek: Sham, 2000), doc. 69, 114.

35 Valeriy S. Khan, “Uzbekistani Koreans in the Labor Army during World War II,” *International Journal of Central Asian Studies* 11 (2006): 60. This number only includes those labour conscripts sent to work outside of the Uzbek SSR by the end of 1943.

**Forced Labor in a Socialist State: Ethnic Germans from
Kazakhstan and Central Asia in the Labor Army - 1941-1957**

Oblast	Local Germans	Resettled Germans	Total Number of Ethnic Germans in Oblast	Mobilized
Alma-Ata	3,000	8,840	11,840	1,339
Akmola	10,130	75,418	85,548	11,408
Aktiubinsk	401	11,632	12,033	—
East Kazakhstan	856	28,499	29,355	4,163
Jambul	1,150	10,480	11,630	1,500
Karaganda	10,000	20,639	30,639	3,739
Kzyl-Orda	215	4,807	5,022	527
Kustanai	8,000	53,317	61,317	8,149
Pavlodar	4,900	51,317	56,217	6,940
North Kazakhstan	17,950	62,473	80,423	11,860
Semipalatinsk	2,500	41,913	44,413	4,597
South Kazakhstan	1,715	24,798	26,513	3,473
West Kazakhstan	500	—	500	—
Gur'ev	21	—	21	—
Total	61,338	394,133	455,471	57,695

Table 2) Number of Germans in Kazakhstan by Oblast in 1942³⁶

The Kazakh SSR military committee counted 71,977 German men and women mobilized into the labor army in Kazakhstan by May 1945. This represented 29% of the total number of people mobilized for labor in Kazakhstan during World War II.³⁷ Other sources count the number of Germans mobilized into the labor army in Kazakhstan much higher at 82,735³⁸ and 103,733.³⁹ Estimates as opposed to tabulations reach much higher, peaking at 121,000.⁴⁰ The NKVD sent most of these men and women to work outside of Kazakhstan, particularly in the Urals. One report notes that the NKVD sent 92,438 mobilized Germans to the Urals, Siberia, and other areas of the RSFSR with only 11,295

36 Karpykova, *Iz Istorii nemtsev Kazakhstana*, doc. 76, 135-136.

37 Karpykova, *Iz Istorii nemtsev Kazakhstana*, doc. 84, pp. 143-144.

38 E. Gribanova, “K voprosy o trudovykh mobilizatsiakh nemtskoi natstional’nosti,” 172.

39 N.A. Efremova-Shershukova, “Deportatsiia nemtsev na territoriu Kazakskoi SSR: prichiny i mekhanizm provedeniia,” in *Nachal’nyi period Velikoi Otechestvennoi voiny i deportatsiia rossiiskikh nemtsev: vzglady i otsenki cherez 70 let*, ed. A.A. German (Moscow: MSNK – press, 2011), 876.

40 E. Gribanova, “K voprosy o trudovykh mobilizatsiakh nemtskoi natstional’nosti,” 172.

remaining to work in Kazakhstan.⁴¹ The currently available data suggests that over a third of the 316,000⁴² ethnic Germans conscripted into the labor army by the Soviet government during World War II came from Kazakhstan. However, since nearly half of the ethnic German population in the USSR lived in Kazakhstan in October 1942, 469,202 people out of 1,031,290, even the higher estimates under represent the region.⁴³ A larger portion of ethnic German labor army conscripts came from Siberia than Kazakhstan and Central Asia. Most of the Russian-Germans deported to Siberia in 1941 came from the Volga region while most of the Germans deported to Kazakhstan at this time came from other regions including Ukraine, Crimea, the North Caucasus, Georgia, Azerbaijan, and Moscow.⁴⁴ It is thus probable that a disproportionate number of ethnic German labor army conscripts originally lived in the Volga region before the mass deportations eastward in 1941.

Oblast	Total number of Conscripts	German Conscripts
Alma-Ata	33,308	2,860
Jambul	16,841	2,723
South Kazakhstan	35,125	4,368
Kzyl-Orda	13,748	24
North Kazakhstan	33,215	18,289
Kokchetaev	1,233	—
Akmola	29,895	4,887
Karaganda	14,104	6,162
Pavlodar	20,755	15,104
Semipalatinsk	24,290	8,164
East Kazakhstan	20,403	9,396
Taldy-Kurgan	2,137	—
Total	245,054	71,977

Table 3) Labor Army Conscripts from Kazakhstan by Oblast during World War II⁴⁵

41 N.A. Efremova-Shershukova, “Deportatsiia nemtsev na territoriu Kazakskoi SSR,” 876.

42 Bugai, “Mobilizovat’ v rabochie kolonny...I Stalin,” 11.

43 Bugai, “Mobilizovat’ v rabochie kolonny...I Stalin,” doc. 173, 251-253.

44 A.A. German, *Bolshevistskaia vlast’ i nemetskaia avtonomiia na Volge (1918-1941)* (Saratov: Izdatel’stvo saratovskogo univerteta, 2004), 371 and N.F. Bugai, ed., *Iosif Stalin – Lavrentiiu Berii: “Ikh nado deportirovat’” Dokumenty, fakty, Kommentarii* (Moscow: Druzhiba narodov, 1992), doc. 45, 75-76.

45 Karykova, *Iz istorii nemtsev Kazakhstana*, doc. 84, 143-144.

Differentiation of Mobilized Workers by Nationality

The differences between ethnic Germans and indigenous nationalities from Kazakhstan and Central Asia mobilized for labor during the war were indeed stark. The state's disparate treatment of these groups based upon ethnicity is readily apparent. The ethnic Germans were a group collectively targeted for punishment through the use of forced labor while the Central Asian nationalities were viewed more benignly as a labor source to replace Russians, Ukrainians, and others who had been conscripted into the Red Army. Thus Central Asians inducted for industrial work labored under considerably better conditions than did ethnic Germans. For instance Uzbek men mobilized into the labor army in addition to not having to work in GULag camps under NKVD guard for the most part⁴⁶ received special allocations of green tea, rice, Uzbek bread (naan) and mutton.⁴⁷ Central Asian conscripts in the labor army unlike mobilized Germans also received reductions in work hours due to cold weather. Regardless of weather conditions German labor army conscripts had to work a minimum eight hours a day whereas it was reduced to 6 hours and 30 minutes for Central Asians if the temperature fell below -15 C in calm weather and -10 C in windy weather. It was further contracted to a mere 4 hours and 30 minutes if the weather fell below -20 C in calm weather and -15 C in windy weather.⁴⁸ The laws prohibiting discrimination were also much better enforced regarding mobilized Kazakhs, Uzbeks, and Kyrgyz than for the repressed peoples.⁴⁹ Even compared to other repressed nationalities the ethnic Germans in the labor army fared worse. The Soviet government conscripted a far greater percentage of their population and they were the only nationality in which women, teenagers younger than 17, and men older than 50 were subject to labor mobilization. After 7 October 1942 all these categories of ethnic Germans became subject to induction into the labor army.⁵⁰ The Stalin regime inducted over 84,000 German women into the labor army mostly to work in the oil industry during 1942 and 1943.⁵¹ More than 21,500 of these women were working in

46 There were some exceptions such as the 4,064 Central Asian recruits working in Bakalstroj along with 20,810 mobilized Germans, and 12,091 prisoners on 1 December 1943. GARF f. 9414, o. 1, d. 1183, ll. 127-128.

47 Khan, "Uzbekistani Koreans in the Labor Army during World War II," 66-68.

48 German and Kurochkin, *Nemtsy SSSR v trudovoi armii*, 90.

49 Viktor Krieger, *Bundesbuenger russlanddeutscher Herkunft: Historische Schluesselerfahrungen und kollektives Gedaechnis* (Muenster: Lit Verlag, 2013), 39.

50 RGASPI, f. 644, op. 1, d. 2, l. 138-140.

51 RGASPI, f. 17, op. 121, d. 241, l. 60.

GULag camps on 1 January 1944.⁵² The Soviet government targeted all ethnic Germans capable of physical labor for conscription into the labor army regardless of gender as a form of collective punishment against the entire minority.

Women conscripted into the labor army and working in GULag camps endured the same inhumane work conditions as men. They performed heavy labor in the extreme cold. Raisa Ostertag inducted into the labor army in March 1943 and sent to a logging camp in Gorky Oblast described her working conditions in the following manner.

During the winter we women had to fell trees, remove branches from the boles, and drag them out of the forest. That was damn hard work. Accidents were not unusual. We ourselves had to supply the wood that was used to heat our barracks. For this purpose we were allowed to dig out the tree roots. We often thought our intestines would burst out of our bodies, so torturous was this labor. We often worked in snow up to our hips. This inhumane labor inevitably made us perspire. If we then took off our jackets, we were inviting chills and fever. We were caught in a vicious circle. Those who did not work received no bread; those who received no bread could not work.⁵³

Ethnic Germans were the only nationality in the USSR where women were subject to conscription for such labor. Even women belonging to other enemy nationalities such as Finns, Hungarians, and Romanians were exempt from labor conscription.

One final difference between free citizens mobilized for industrial work and ethnic Germans in the punitive labor army was what happened after the war. Immediately after the defeat of Nazi Germany the free citizens were allowed to return home without any restrictions. In contrast the legal dismantlement of the labor army for Germans did not begin until the end of 1945, six months after the end of the war. Most labor army conscripts were released a couple of years later in 1948 and some continued to maintain this status in practice until 1957.⁵⁴ Upon release

52 German and Kurochkin, *Nemtsy SSSR v trudovoi armii*, 64.

53 Nelly Daes, ed., *Gone without a Trace: German-Russian Women in Exile*, trans. Nancy Gernahrd Holland (Lincoln, NE: American Historical Society of Germans from Russia, 2001), 163.

54 Malmud, "Mobilizovannye sovetskie nemtsy na Urale v 1942-1948 gg" 144 and Eisfeld, *Die Aussiedlung der Deutschen aus der Wolgarepublik 1941-1957*, 8.

German labor army conscripts received the status of special settler until 13 December 1955 and did not regain the *dejure* if not the *defacto* right to choose their place of residence until 3 November 1972.⁵⁵ Indeed the authorities permanently attached many of the former labor army conscripts to the industries where they had worked during the war. As late as December 1948, a total of 26,219 ethnic Germans who had been mobilized into the labor army after being deported remained attached to industries in central Russia and still had not been unified with their families who remained in Siberia and Kazakhstan.⁵⁶ The punitive effects of the labor army upon ethnic Germans in the USSR lasted long beyond the end of the Second World War.

The Legal and Material Conditions in the Labor Army

The daily regime of Germans mobilized into the labor army did not differ substantially from that of GULag prisoners. The main difference was the fact that unlike convicted prisoners that the German men and women in the labor army were never individually charged and tried for any crimes punishable by forced labor. Instead they were collectively punished on the basis of their nationality without going through the legal procedures required by Soviet law.⁵⁷ The main motive was to “punish” the ethnic “Germans” in the USSR for being members of an “enemy nationality” and the economic benefits of using them for forced labor was only a secondary consideration. The lack of court sentences also meant that their terms of forced labor unlike those of prisoners were indefinite. The decrees specify that ethnic Germans were to be “mobilized for the duration of the war.”⁵⁸ The use of decrees rather than courts to sentence people to forced labor clearly violated article 102 of the 1936 Soviet Constitution assigning the administration of justice in the USSR solely to the court system.⁵⁹ It also contravened article 123 of the 1936 Constitution which banned all forms of discrimination both direct and indirect on the basis of race or nationality.⁶⁰ This

55 Document reproduced in V.A. Auman and V.G. Chebotareva, eds., *Istoriia rossiiskikh nemtsev v dokumentakh (1763-1992 gg.)* (Moscow: MIGP, 1993), 179.

56 GARF, f. 9479, o. 1, d. 372, l. 269.

57 Krieger, “Patriots or Traitors?,” 150.

58 RGASPI, f. 644, op. 1, d. 19, l. 49-50; f. 644, op. 1, d. 21, l. 51; f. 644, op. 1, d. 2, l. 138-140.

59 A. Shadt, “Pravoi status rossiiskikh nemtsev v SSSR (1940-1950-e gg.),” in *Nemtsy SSSR v gody Velikoi Otechestvennoi voiny i v pervoe poslevoennoe desiatiletie 1941-1955 gg.*, ed. A.A. German (Moscow: Gotika, 2001), 290.

60 A. Shadt, “Pravoi status rossiiskikh nemtsev,” 289-290.

discrimination originated in the racialization of diaspora groups as fundamentally alien groups deemed incapable of assimilation during the 1930s and developed into the full blown demonization of ethnic Germans as an internal enemy nation after the Nazi invasion of the USSR.⁶¹ The labor army served as an instrument of ethnic repression aimed predominantly at people of German nationality. German labor army conscripts constituted a contingent of forced laborers legally distinct from prisoners in that they had never been individually charged with any crimes, had never been tried in any courts, and had never received any finite sentences.

Other differences between GULag prisoners and labor army conscripts were less substantial. One such difference was that labor army conscripts were supposed to receive wages equal to that of free laborers. In practice this difference meant nothing for several reasons. First, it was not until 1 October 1943 that such a system of equal payments was actually implemented.⁶² This system was installed after it was already much too late to assist the thousands of men and women in the labor army who perished from malnutrition, disease, and exposure during the winter of 1942-1943 from a lack of adequate food and warm clothing.

Second, the supply of all food and clothing to labor army conscripts was strictly rationed by GULag on the same basis and norms as for prisoners.⁶³ GULag established strict limits on the amount of food that could be provided to labor army conscripts even if such food were available and the Germans had money from wages to pay for it. Even the substandard minimal rations set by GULag, however, could often not be supplied due to chronic war time shortages that were severely exacerbated by corruption and inefficiency. Corrupt officials frequently stole food meant to feed prisoners and labor army conscripts and food allocated by the central authorities often spoiled before it reached its final destination.

Finally, the amount of wages paid to labor army conscripts were generally insufficient to pay for adequate nourishment and warm clothes at the prices set by the NKVD. The NKVD automatically deducted the cost of food and other expenses such as housing and

61 J. Otto Pohl, "Soviet Apartheid: Stalin's Ethnic Deportations, Special Settlement Restrictions, and the Labor Army: The Case of Ethnic Germans in the USSR," *Human Rights Review* 13, no. 2 (2012).

62 Irina Mukhina, "To Be Like All But Different," 862.

63 Bugai, "Mobilizovat' v rabochie kolonny...I Stalin," doc. 39, 62-64.

clothing from the wages of labor army conscripts at prices much higher than could be obtained by free workers.⁶⁴ For instance at Ivdellag wages ranged from 30 rubles to 350 rubles a month for labor army conscripts with the median being between 120-130 rubles a month. The cost of food and other expenses deducted by the camp administration from the wages of the labor army conscripts, however, was 140-150 rubles a month.⁶⁵ A report dated 14 October 1944 composed for internal use of the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan quotes a number of complaints by miners in Karaganda including Germans that the cost of food and clothes exceeded their wages.⁶⁶ Unlike other sectors of the Soviet population German men and women in the labor army lacked access to any other sources of food such as relatives on kolkhozes with private garden plots to obtain food. In fact these private plots of land issued to kolkhoz farmers after 1936 were the source of the overwhelming majority of food consumed in the USSR during World War II, some 85-90% of all food consumed during these years.⁶⁷ In contrast, the established food rations rather than their wages determined the actual diet of labor army conscripts.

The meagre food rations and poor nutrition combined with inhumane work conditions, inadequate housing and clothing, and lack of medical care led to high rates of mortality in the labor army from malnutrition, disease, exposure, and accidents. Deaths from these causes were especially high in the winter of 1942-1943 among labor army conscripts sent to corrective labor camps in the Urals. Larger men who needed more calories to survive died faster. Felix Littau who worked in the labor army at Bakalstroï recalled that men died around him on a daily basis and that he survived because he was physically smaller and did not need as much food to live.⁶⁸ In addition to recorded deaths in the camps themselves a large number of German labor army conscripts released as invalids also perished shortly after their release due to ailments contracted in the camps due to poor material conditions. In the course of 1942, the Soviet government released 8,073 people from mobilization in the labor army due to severe health problems, most of

64 Mukhina, "To Be Like All But Different:," 864-865.

65 N.V. Matveeva, "Vliianie uslovii truda i zhizni na vnutrennii mir rossiiskikh nemtsev-trudarmeitsev v gody Velikoi Otechestvennoi voiny," in *Grazhdanskaia identichnost' i vnutrennii mir rossiiskikh nemtsev v gody Velikoi Otechestvennoi voiny i v istoricheskoi pamiati potomkov*, ed. A.A. German (Moscow: MSNK – press, 2011), 150.

66 Karykova, *Iz Istorii nemtsev Kazakhstana*, doc. 82, 142.

67 Mukhina, "To Be Like All But Different:," 864.

68 Interview with Felix Littau in Kant, Kyrgyz Republic on 14 November 2010.

whom died a short time later.⁶⁹ The Soviet government drafted Robert Avgustovich Ianke (Janke) into the labor army in 1942 from Kazakhstan and sent him to Perm (Molotov) Oblast to fell trees in a labor camp.⁷⁰ In spring of 1943 a devastating epidemic of typhus broke out among his work column. He described the massive deaths occurring as a result.

Of the 350 people, 100 died. And how, did they die. They went around these houses on a horse every day, on a horse they go around, collecting the bodies, those that were in the houses, but the common sick house was over on the river bank...They couldn't cope with all of them. There was this special, this big barrack, it was called the sick house. They put all the people infected with typhus in there, gathered them up. It held 70, and it was full up. Full up. And those bodies, down below, they put them in a stack. And in March, it was already getting warm, they had put them in a stack, they were lying in this big stack, they dragged them all out of the houses and brought them out from that sick house. Well, they piled up 100 people there. And they made us dig – I took part myself – dig a mass grave.⁷¹

Later in the fall of 1943 the material conditions for men and women in the labor army improved accounting for much of the decrease in death rates in 1944.⁷² The other factor reducing deaths was the fact that the weakest members of the contingent had already died earlier or been released due to poor health.

Year	NKVD Camps	Coal	Oil	Munitions
1942	11,874 (10.6%)	—	—	—
1943	11,561 (6.9%)	2,844 (5%)	342 (1.1%)	88 (1%)
1944	2,832 (2.5%)	3,650 (6.4%)	494 (1.9%)	159 (2.2%)
Total	26,267(14.43)	6,494	836	247

Table 4) Recorded German Deaths in the Labor Army 1942-1944⁷³

69 Krieger, "Patriots or Traitors?," 152.

70 Jehanne Gheith and Katherine Jolluck, *Gulag Voices: Oral Histories of Soviet Incarceration and Exile* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave MacMillan, 2011), 31.

71 Gheith and Jolluck, *Gulag Voices*, 40.

72 German, "Sovetskie nemtsy v lageriakh NKVD," 287.

73 German and Kurochkin, *Nemtsy SSSR v trudovoi armii, 114, and Krillov and Matveeva, "Trudmobiizovannye nemtsy na Urale,"* 635.

Women in the Labor Army

Several gender issues surrounded the induction of German women in the USSR for forced labor in the labor army. But, one of the most significant was its effect on childrearing. The forced conscription of German women into the labor army in the USSR created a severe child care crises among the group. The mass induction of ethnic German women into the labor army following the conscription of their husbands left many children as functional orphans in Siberia, Kazakhstan, and Central Asia. Their fathers had already perished or were working in the labor army. The mobilization of their mothers left many ethnic German children in the USSR without either of their parents. The initial decree mobilizing German women into the labor army specifically dealt with the issue of the children deprived of their parents. The children were to be given over to immediate family members, more distant relatives, and German kolkhoz workers in that order.⁷⁴ The NKVD leadership clarified this point of the decree with a circular originally signed by Deputy Chief Kruglov and then Beria in response to questions from local NKVD and UNKVD branches, most notably the UNKVD of Cheliabinsk Oblast. It stated that children were to be cared for by close relatives remaining on kolkhozes and that local UNKVD branches had the power to free women with more than three children from labor army conscription to allow them to watch over their own and their conscripted relatives' children.⁷⁵ This solution, however, could not possibly hope to cope with the thousands of children left without any parental supervision as a result of the induction of over 53,000 women into the labor army. In total the NKVD conscripted into the labor army the mothers' of 8,997 German children under the age of 12.⁷⁶ The massive induction of ethnic Germans into the labor army left many children without any surviving relatives outside of the labor army and necessitated the transfer of the care of many of them to strangers. On 18 November 1942, the SNK passed a resolution dealing with this problem. The resolution called for the distribution of the children of German labor army conscripts to the care of Russian and Kazakh kolkhozes. Those under eight were to be placed in the care of children's institutions in the kolkhozes and those over eight with families living on the kolkhozes.⁷⁷ The resolution

74 RGASPI, f. 644, op. 1, d. 2, l. 138-140.

75 Bugai, "Mobilizovat' v rabochie kolonny...I Stalin," doc. 23, 45-46.

76 German and Kurochkin, *Nemtsy SSSR v trudovoi armii*, 120.

77 Karykova, *Iz Istorii nemtsev Kazakhstana*, doc. 72, 129-130.

made no mention of any resources to be provided to these kolkhozes to enable them to carry out this task.

The plight of children abandoned due to the conscription of both of their parents and all their relatives into the labor army was unenviable. They often suffered from extreme deprivation and hunger. Anna Kroecker returned to Kyrgyzstan after being released from the labor army to find her children living in dire poverty.

When I returned home after being away for four years, I had found my children living in bitter poverty. We didn't have any beds to speak of. An old pelt was placed on the ground for Lilie and Alfred. The stove had been built in such a way that no one could sit or sleep on any portion of it. There were no dishes – the children had found tin cans in the hospital's rubbish heap. Since the death of my sister, no had cared for my mother and the children. As a result, Alfred starved. People would often ask, "Is Anna's little Alfred still alive?"⁷⁸

This forced abandonment of children by women conscripted into the labor army has only been studied cursorily, but certainly constituted one of the more horrifying aspects of the institution. It also clearly points to one of the ways in which forced labor has a definite gender dimension.

One solution enacted by conscripted German women to prevent this separation was to take their children with them into the labor army barracks. In Novosibirsk Oblast the barracks for labor army women attached to Munitions Factory no. 65 had 114 children between three and five without winter clothes or shoes while the barracks of Munitions Factory 564 had 135 such children. The children in these barracks suffered from a variety of contagious diseases resulting from overcrowded and unsanitary conditions. These illnesses included measles, scarlet fever, mumps, and skin infections.⁷⁹ In addition to mothers who took their children into the labor army barracks, some women also took other younger relatives such as siblings with them. Margarita Ivanovna Funk spent part of her childhood in a hostel attached to a labor army work site in Cheliabinsk. Her older sister Roza Ivanovna Funk took her to the Urals after being conscripted into the

78 John B. Toews, ed. and trans., *Journeys: Mennonite Stories of Faith and Survival in Stalin's Russia* (Winnipeg, Man.: Kindred Productions, 1998), 43.

79 German and Kurochkin, *Nemtsy SSSR v trudovoi armii*, 106 and 120-121.

labor army rather than leave her in an orphanage in Lenino, Altai. Their father had been arrested in 1937 and was never seen again. Their mother died shortly after his arrest.

My sister Roza Ivanovna was repressed to the labor army in Cheliabinsk. She took me with her, because she was older and did not want to leave me alone. We lived in a hostel in Cheliabinsk, and my sister worked in Kopeisk coal mine. I did not have shoes and clothes and that is why I did not go to school. Orphanages would not take me. It was after the war ended, I even have a certificate that proves that I was repressed with my sister from 1946 to 1954.⁸⁰

As wretched as conditions for children were in the labor army barracks they were often better than what existed in the state orphanages and as in the case of Funk they sometimes did not accept German children.

Nonetheless, the death of large numbers of women in the labor army created a significant number of orphans among ethnic German children. In March 1944, the Soviet government began to move these children into state orphanages and by October 1945 they had successfully placed 2,900 such children in these institutions.⁸¹ The policy of conscripting German women into the labor army thus greatly altered the family structure of many ethnic German families in the USSR.

Conclusion

The Soviet government dismantled the labor army after World War II. Most of the conscripts were freed from the specific restrictions of the labor army by 1948.⁸² After which the Soviet government permanently attached many ethnic Germans to their places of work while some were allowed to go join their families in Siberia and Kazakhstan as special settlers.⁸³ However, some remained in the camps working under the exact same legal conditions until 1957.⁸⁴ By 1958, the Soviet

80 Interview with Margarita Ivanovna Funk in Kant, Kyrgyz Republic on 14 November 2010.

81 German and Kurochkin, *Nemtsy SSSR v trudovoi armii*, 120.

82 Malamud, "Mobilizovannye sovetskie nemtsy na Urale v 1942-1948 gg," 144.

83 V.N. Zemskov, *Spetsposelentsy v SSSR 1930-1960* (Moscow: Nauka, 2005), 127.

84 Alfred Eisfeld, *Die Aussiedlung der Deutschen aus der Wolgarepublik 1941-1957* (München: Ost-Europa Institut, 2003), 8.

government had completely dismantled the labor army as a part of a larger liberalization which included greatly reducing the state's repressive apparatus and institutions of forced labor.

The conscription of ethnic Germans in the USSR into the labor army exhibited a number of features that also bear further research regarding forced labor in other contexts. These features include the dominant role of the centralized state in organizing and controlling this labor, the complex combination of political and economic motives, the targeting of specific ethnic or racial groups, and the role of gender. In the case of ethnic Germans in the USSR the state completely dominated the process of mobilizing, distributing, supervising and caring for the forced laborers. The state undertook this task primarily for political reasons based upon ethnicity/race rather than economic ones. This widespread mobilization of ethnic Germans of both sexes for forced labor significantly altered family life among the group due to the gendered nature of child care. Comparative historical research of various systems of forced labor could greatly enhance our understanding of the basic dynamics of such systems.

Bibliography

Archives:

GARF (State Archives of the Russian Federation)

RGASPI (Russian State Archive of Social and Political History)

Interviews:

Margarita Ivanovna Funk in Kant, Kyrgyz Republic on 14 November 2010

Felix Littau in Kant, Kyrgyz Republic on 14 November 2010

Document Collections:

Auman, V.A. and V.G. Chebotareva, eds. *Istoriia rossiiskikh nemtsev v dokumentakh (1763-1992 gg.)*. Moscow: MIGP, 1993.

Bugai, N.F. ed., *Iosif Stalin – Lavrentiiu Berii: “Ikh nado deportirovat” Dokumenty, fakty, Kommentarii*. Moscow: Druzhba narodov, 1992.

Bugai, N.F. ed., *“Mobilizovat’ nemtsev v rabochie kolonny...I. Stalin” Sbornik Dokumentov (1940-e gody)*. Moscow: Gotika, 1998.

Bugai, N.F. *Oni srazhalis’ za rodinu: Predstaviteli repressirovannykh narodov SSSR na frontakh Velikoi Otechestvennoi voiny*. Moscow: Novyi Khorongraf, 2005.

Eisfeld, Alfred ed. *Iz istorii nemtsev Kyrgyzstana 1917-1999 gg.* Bishkek: Sham, 2000.

Karpykova, G.A. ed. *Iz Istorii nemtsev Kazakhstana (1921-1975 gg.): Sbornik dokumentov: Arkhiv Prezidenta Respubliki Kazakhstan*. Almaty - Moscow: Gotika, 1997.

Books and Journal Articles:

Berdinskikh, Viktor. *Spetsposelenty: Politicheskaiia ssylka narodov sevetskoii Rossii*. Moscow: Novoe Literaturnoe Obozrenie, 2005.

- Cherkaz'ianova, I.V. "Deportatsiia sovetskikh nemtsev: psikhologicheskie posledstviia i vliianie na grazhdanskiu identichnost' i vnutrennii mir." In *Grazhdanskaia identichnost' i vnutrennii mir rossiiskikh nemtsev v gody Velikoi Otechestvennoi voiny i v istoricheskoi pamiati potomkov*, edited by. A.A. German, 77-87. Moscow: MSNK – press, 2011.
- Daes, Nelly, ed. *Gone without a Trace: German-Russian Women in Exile*, trans. Nancy Bernhardt Holland. Lincoln, NE: American Historical Society of Germans from Russia, 2001.
- Efremova-Shershukova, N.A. "Deportatsiia nemtsev na territoriu Kazakskoi SSR: prichiny i mekhanizm provedeniia." In *Nachal'nyi period Velikoi Otechestvennoi voiny i deportatsiia rossiiskikh nemtsev: vzglaiady i otsenki cherez 70 let*, edited by A.A. German, 866-876. Moscow: MSNK – press, 2011.
- Eisfeld, Alfred. *Die Aussiedlung der Deutschen aus der Wolgarepublik 1941-1957*. Munchen: Ost-Europa Institut, 2003.
- Gentshke, V.L. "Nekotorye aspekty vnuternnikh etnicheskikh deportatsii na primere nemtskogo i koreiskogo naseleniia SSSR," in *Nachal'nyi period Velikoi Otechestvennoi voiny i deportatsiia rossiiskikh nemtsev: vzglaiady i otsenki cherez 70 let*, edited by A.A. German, 136-144. Moscow: MSNK – press, 2011.
- German, A.A. *Bolshevistskaia vlast' i nemetskaia avtonomiia na Volge (1918-1941)*. Saratov: Izdatel'stvo saratovskogo univerteta, 2004.
- German, A.A. "Sovetskie nemtsy v lageriakh NKVD v gody Velikoi Otechestvennoi voiny: vklad v pobedy," *Voенно-istoricheskie issledovaniia Povolzh'e*, Sb. Nauch. Saratov: Izd-vo: Nauchnaia kniga, 2006, issue no. 7.
- German, A.A. and A.N. Kurochkin. *Nemtsy SSSR v trudovoi armii (1941-1945)*. Moscow: Gotika, 1998.
- German, A.A. and O. Silant'evoi. "Vyselit 's treskom". *Ochevidtsy i issledovateli o tragedy i rossiiskikh nemtsev: Sb. Nauchn. Statei i vospominanii*. Moscow: MSNK – press, 2011 / "Fortjagen muss man sie". *Zeitungen und Forscher berichten ueber die Tragoedie der Russlanddeutschen*. Moscow: MSNK – press, 2011.

- Gheith, Jehanne and Katherine Jolluck. *Gulag Voices: Oral Histories of Soviet Incarceration and Exile*. Houndsmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2011.
- Gribanova, E. “K voprosy o trudovykh mobilizatsiakh nemtskoi natsional’nosti usloviakh lits nemtskoi natsional’nosti i usloviakh ikh truda byta v promyshlennosti Kazakhstana v 1940-x godakh (Na dokumentakh arkhiva presidenta Respubliki Kazakhstan).” In *Nemtsy SSSR v gody Velikoi Otechestvennoi voiny i v pervoe poslevoennoe desiatiletie 1941-1955 gg*, edited by A.A. German, 168-177. Moscow: Gotika, 2001.
- Khan, Valeriy. “Uzbekistani Koreans in the Labor Army during World War II,” *International Journal of Central Asian Studies* 11 (2006): 59-71.
- Kirillov, V.M. and N.V. Matveeva. “Trudmobilizovannye nemtsy na Urale: sostoianie i novye aspekty issledovaniia problem.” In *Nachal’nyi period Velikoi Otechestvennoi voiny i deportatsiia rossiiskikh nemtsev: vzglaiady i otsenki cherez 70 let*, edited by A.A. German, 627-655. Moscow: MSNK – press, 2011.
- Krieger, Viktor. “Patriots or Traitors? – The Soviet Government and the ‘German-Russians’ After the Attack on the USSR by National Socialist Germany.” In *Russian-German Special Relations in the Twentieth Century: A Closed Chapter*, edited by Karl Schloegel, 133-163. New York: Berg Publishers, 2006.
- Krieger, Viktor. *Bundesbuenger russlanddeutscher Herkunft: Historische Schluesselerfahrungen und kollektives Gedaechnis*. Muenster: Lit Verlag, 2013.
- Krongardt, G.K. *Nemtsy v Kyrgyzstane: 1880-1990 gg*. Bishkek: Ilim, 1997.
- Kurochkin, A.N. “Sotsial’no-politicheskoe polozhenie nemtskogo naseleniia SSSR, mobilizovannogo v “trudovuiu armii” v gody Velikoi Otechestvennoi voiny (1941-1945 gg.)” In *Nachal’nyi period Velikoi Otechestvennoi voiny i deportatsiia rossiiskikh nemtsev: vzglaiady i otsenki cherez 70 let*, edited by A.A. German, 181-193. Moscow: MSNK – press, 2011.

- Malamud, G. "Mobilizovannye sovetskie nemtsy na Urale v 1942-1948 gg." In *Nakazannyi narod: Repressii protiv rossiiskikh nemtsev*, edited by I.L. Shcherbakova, 128-145. Moscow: Zven'ia, 1999.
- Matley, Ian. "The Population and the Land" in *Central Asia: 130 Years of Russian Dominance, A Historical Overview* 3rd edition. Edited by Edward Allworth. Durham, NC: Duke University Press, 1994.
- Matveeva, N.V. "Vliianie uslovii truda i zhizni na vnutrennii mir rossiiskikh nemtse trudarmeitsev v gody Velikoi Otechestvennoi voiny." In *Grazhdanskaia identichnost' i vnutrennii mir rossiiskikh nemtsev v gody Velikoi Otechestvennoi voiny i v istoricheskoi pamiati potomkov*, edited by A.A. German, 145-154. Moscow: MSNK – press, 2011.
- Mel'nik, T.F. "Arkhangel'skaia oblast' v 1940-e gody, kak region po ispol'zovaniiu prinutl'nogo truda poliakov, esontsev, karelo-finnov, nemtsev." In *Nachal'nyi period Velikoi Otechestvennoi voiny i deportatsiia rossiiskikh nemtsev: vzglaiady i otsenki cherez 70 let*, edited by A.A. German, 562-582. Moscow: MSNK – press, 2011.
- Mukhina, Irina. "To Be Like All But Different: Germans in Soviet Trudarmee," *Europe-Asia Studies* 63, no. 5 (2011): 857-874.
- Pak, B.D. and N.F. Bugai. *140 let v Rossii: Ocherk istorii rossiiskikh koreitsev*. Moscow: IV RAN, 2004.
- Pohl, J. Otto. "Soviet Apartheid: Stalin's Ethnic Deportations, Special Settlement Restrictions, and the Labor Army: The Case of Ethnic Germans in the USSR," *Human Rights Review* 13, no. 2 (2012): 205-224.
- Shadt, A. "Pravoi status rossiiskikh nemtsev v SSSR (1940-1950-e gg.), *Nemtsy SSSR v gody Velikoi Otechestvennoi voiny i v pervoe poslevoennoe desiatiletie 1941-1955 gg*, edited by A.A. German. Moscow: Gotika, 2001.
- Polian, Pavel. *Against their Will: the History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. Budapest: Central European University Press, 2004.

**Forced Labor in a Socialist State: Ethnic Germans from
Kazakhstan and Central Asia in the Labor Army - 1941-1957**

Simon, Gerhard. *Nationalism and Policy toward the Nationalities in the Soviet Union: From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society*, trans. Karen and Oswald Forster. Westview Press: Boulder CO, 1991.

John B. Toews, ed. and trans., *Journeys: Mennonite Stories of Faith and Survival in Stalin's Russia*. Winnipeg, Man.: Kindred Productions, 1998.

Weitz, Eric. "Racial Politics without the Concept of Race: Reevaluating Soviet Ethnic and National Purges." *Slavic Review* 61, no. 1 (Spring 2002): 1-29.

Zemskov, Viktor. *Spetsposelentsyy v SSSR 1930-1960*. Moscow: Nauka, 2005.

KRESY WSCHODNIE OR THE PARTNER IN THE EASTERN NEIGHBORHOOD: MODERN POLISH POPULAR PERCEPTION OF UKRAINE

Roman BAIDUK

*Head of Department
Department of Legal Affairs and International Cooperation
Academy of Patrol Police in Kyiv, Ukraine*

Abstract: *This article analyzes modern Polish society's perception of Ukraine. Several traditional Polish spatial narratives can be identified, ranging from Kresy Wschodnie (i.e., Eastern Regions - the post(neo)colonialist geopolitical and cultural concept which regards lands of Ukraine, Belarus, and Lithuania that belonged to the Second Polish Republic in the interwar period as a "lost dominion of Poland") to the idea of Intermarium (the powerful regional political, military, and economic alliance of the nations between Black Sea and Baltic Sea). Poland has not avoided contemporary European tendency of the right populism's rise, though not without its own specific. The ruling Polish party Prawo i Sprawiedliwość or PiS (Law and Justice Party) masterfully exploits nationalistic sentiments of the electorate and appeals to the so called "traditional values," indirectly legitimizing the ultra-right-wing political movements, the presence of which on social and political landscape of Poland is becoming more and more noticeable. In fact, it is Poland's shift to the right of the political spectrum, which creates the conditions for the change of Polish public opinion towards Ukraine.*

Keywords: *Discourse, Intermarium, Kresy Wschodnie, Poland, Populism, Ukraine.*

KRESY WSCHODNIE YA DA DOĞUDAKİ ORTAK: POLONYA'DA MODERN POPÜLER UKRAYNA ALGISI

Öz: *Bu çalışma modern Leh toplumunun Ukrayna algısını incelemektedir. Bu çerçevede, Polonya'da, Kresy Wschodnie'den (Doğu Bölgeleri - Ukrayna, Belarus ve Litvanya'yı iki savaş arası dönemdeki İkinci Polonya Cumhuriyeti'ne dahil olan "Polonya'nın kaybettiği*

topraklar” olarak kodlayan post (neo) kolonyal jeopolitik ve kültürel kavram) ve Intermarium düşüncesi (Baltık Denizi ve Karadeniz arasında kalan bölgedeki ulusların siyasi, askeri ve ekonomik güçlü bölgesel ittifakı) arasında değişen geleneksel mekansal anlatıları tespit etmek mümkündür. Avrupa’daki çağdaş eğilimle paralel olarak, Polonya’da da, kendine has özellikleriyle birlikte, sağ popülizmin yükseliştir. Polonya’da iktidarda olan Prawo i Sprawiedliwość (PiS; Hukuk ve Adalet Partisi) toplumdaki milliyetçi duygu ve düşünceleri başarılı bir şekilde araçsallaştırarak ve “geleneksel değerlere” söylemine dayanarak, ülkedeki aşırı sağı meşrulaştıran bir pratik sergilemektedir. Nitekim, Polonya’da aşırı sağ her geçen gün daha da güç kazanmaktadır. Esasen, Leh toplumunun Ukrayna’ya dair görüşünü belirleyen şey, Polonya’da görülen sağ siyasete doğru kayıştır.

Anahtar Kelimeler: *Söylem, Intermarium, Kresy Wschodnie, Polonya, Popülizm, Ukrayna*

Introduction

All life for all of us is just a patchwork of thoughts, words, objects, events, actions, and interactions in Discourses.

James Paul Gee¹

The article aims to analyze modern Polish society's perception of Ukraine. As a main theoretical framework, this paper applies Discourse Analysis Method in order to examine selected media texts including social media, with the consideration of the connection between populism and on-line communication.² This article does not claim to absolute impartiality, keeping in mind, that "it is impossible for a discourse analyst to be neutral, because he/she is part of a social, cultural and historical context."³ As its theoretical background, this article holds to the definition of discourse as "broad patterns of talk - systems of statements - that are taken up in particular speeches and conversations. Thus, various discourses operate in a particular text; put differently, the text draws on, or is informed by, these discourses."⁴ It should be emphasized that, it is extremely important to focus not only on what is said but also how it is said, as discourses shape people's perception of the phenomena. To reflect on selected texts in such perspective one should apply discourse analysis as "a way of reading that is made possible by immersion in a particular culture, which provides us with a rich tapestry of 'ways of speaking' that one may recognize, 'read', and relate to in dialogue context."⁵

It is important to state that this article is neither all-encompassing nor exhaustive on the topic. The theme of the Polish-Ukrainian relations and, in particular, the Poles' perception of Ukraine and Ukrainians, is such a vast topic that it can hardly be fully disclosed even in a book-length study, not to mention an article.

Realizing that outside the borders of Poland and Ukraine the peculiarities of the historically established relationship between these two nations,

1 James Paul Gee, *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (London and New York: Routledge, 2005), 7.

2 Bruce Bimber, "The Internet and Political Transformation: Populism, Community, and Accelerated Pluralism," *Polity* 31, no. 1 (Autumn 1998): 133-160.

3 Corene de Wet, "A Media Discourse Analysis of Racism in South African Schools," *International Education Journal* 2, no. 5, (July 2001): 101.

4 Corene de Wet, "A Media Discourse," 100.

5 Corene de Wet, "A Media Discourse," 100.

which are influencing their perception of each other, are known to only a few specialists, the first part of the article is devoted to a short excursus into this problematic.

The second part of the article analyzes several texts illustrating the Poles' perception of Ukraine and Ukrainians. As the chronological limit of research, the article takes 2015-2017. In these years, *Prawo i Sprawiedliwość*, PiS, "a socially conservative, Eurosceptic and nationalist party,"⁶ won the power and actively reshaped the political landscape of Poland. In this way, the article considers selected statements of politicians representing the ruling party, as well as the opinions of common Internet users, which could be found on the social platform Quora, which allows people to interact by posing questions and/or suggesting answers on all possible topics, including the one of this paper. As the official statement says:

Quora's mission is to share and grow the world's knowledge. ... We want to connect the people who have knowledge to the people who need it, to bring together people with different perspectives so they can understand each other better, and to empower everyone to share their knowledge for the benefit of the rest of the world.⁷

A computer search on Google engine in above mentioned chronological limit with a combination of the words Poland and Ukraine provided the samples. The final section of the article is reserved for a brief conclusion from the results of the analysis.

"Radix Malorum," Grudges of the Past and the Way Out of Labyrinth

The Bible tells us to love our neighbors, and also to love our enemies; probably because generally they are the same people.

G.K. Chesterton⁸

6 Remi Adekoya, "Xenophobic, authoritarian – and generous on welfare: how Poland's right rules," *The Guardian*, accessed November 11, 2017, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/oct/25/poland-right-law-justice-party-europe>.

7 "About Quora," Quora, accessed October 30, 2017, <https://www.quora.com/about>.

8 "G.K. Chesterton, ILN, 7/16/10," *The American Chesterton Society*, accessed October 28, 2017, <https://www.chesterton.org/quotations-of-g-k-chesterton>.

These wise words of the epigraph to this chapter said by great British philosopher could be considered as a good advice to any nation in the world, but the European ones in particular, for the dramatic history of the continent. Indeed, the course of the history of Europe was largely determined by conflicts in which the immediate neighbors clashed, challenged each other's territories and attempted to shift their borders. For Western Europe, a textbook example of such confrontation, which has repeatedly shaken the whole European civilization, is the one between France and Germany. The defeat of the Second French Empire in the Franco-Prussian war resulted in a united German state and, at the same time, laid the foundation for a deep geopolitical rupture which led, one could argue, to two world wars. Historians and political thinkers of both sides set the ideological basis of the confrontation of these states, using, among other things, discourses that turned public opinion toward an allegedly existing primordial conflict between two civilizations or, using the terminology of those times, "races," Gallic and Teutonic,⁹ only one of which was to prevail in this geopolitical zero-sum game. It is no accident that after the catastrophe of the Second World War, which put all of Europe to the brink of destruction, one of the most important aspects of building a new postwar peace was the policy of Franco-German reconciliation,¹⁰ including the reconciliation of the reciprocal discourses by which two nations created a new narrative about each other, from hostile rivalry to peaceful cooperation and good-neighborliness.¹¹

In Central and Eastern Europe, hereinafter referred to as the CEE, perhaps the most striking example of such confrontation between neighboring nations, if we take out from the equation Russia, as only a partially European country, which has, moreover, some unique characteristics due to its size and geopolitical role and thus cannot be observed in the sole European context, is the relationship between Poland and Ukraine. Throughout the first half of the twentieth century, these two nations engaged in a bloody struggle, with the scale ranging from a full-fledged war to individual terrorist acts, which has caused numerous casualties on both sides, primarily among the civilian population, and left deep scars in the historical memory. The Polish-

9 J. W. Jackson, "On the Racial Aspects of the Franco-Prussian War," *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 1 (1872): 30-52.

10 Lily Gardner Feldman, "The Principle and Practice of Reconciliation in German Foreign Policy: Relations with France, Israel, Poland and the Czech Republic," *International Affairs* 75, no. 2 (1999): 333-356.

11 Alice Ackermann, "Reconciliation as a Peace-building Process in Postwar Europe: The Franco-German Case," *Peace&Change* 19, no. 3 (1994): 229-250.

Ukrainian conflict made its own significant contribution to the sum of events that gave historian Timothy Snyder the ground for naming this territory stretched from the Baltic to the Black Sea as “Bloodlands.”¹²

Discourses created in both societies for describing each other in this traumatic period were woven into already existing narratives that emerged over centuries of uneasy coexistence in adjacent territories. After the Second World War, Poland, the Polish People’s Republic, and Ukraine, the Ukrainian Soviet Socialist Republic within the USSR, received modern borders established by peace treaties. Both countries also found themselves inside the Communist bloc, behind the Iron Curtain, under the unshakable control of Stalin.¹³ Ironically, both the Ukrainians and the Poles, with all their mutual invectives, were unable to conduct independent national policies, as anything in their relations which went beyond what was approved by Moscow’s discourse of the “internationalist friendship among the brotherly peoples of the socialistic camp,” and were ruthlessly oppressed by the communist officials. Paradoxically, such “freezing” of the national life of both countries gave Poland and Ukraine time to heal the wounds, at least, partially, and, more importantly, to develop a new discourse with which Poles and Ukrainians could address each other, peacefully and constructively. As Timothy Snyder wrote:

Since the end of the Second World War, Lithuanians have believed that Poland would seize Vilnius if given the chance, while Poles recall Ukrainians (after the Germans) as the greatest and most vicious wartime enemy. Since 1989 Poland and its eastern neighbours Lithuania and Ukraine have successfully negotiated issues of past conflict, in large part because of awareness of the problems memory must pose for statesmen.¹⁴

The uniqueness of such a change in relations between Poland and its eastern neighbors is that it became possible thanks to the efforts of a cohort of intellectuals working not in Poland but abroad, the group of émigrés who did not accept the post-war communist regime and were free in their creativity from its ideological fetters. This is about the

12 Timothy Snyder, *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin* (New York: Random House, 2011), viii.

13 Georges Mink, *Vie et Mort du bloc soviétique* [Life and Death of the Soviet Bloc. In French] (Paris: Casterman, 1997).

14 Timothy Snyder, “Memory of sovereignty and sovereignty over memory: Poland, Lithuania and Ukraine, 1939–1999,” in *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past*, ed. Jan-Werner Müller (Cambridge University Press, 2002), 39.

magazine *Kultura* and, first of all, about its ideological inspirer and editor Jerzy Giedroyc.¹⁵ In post-war Europe, when the wounds of the bloody conflicts were still fresh, it was *Kultura* that “started carrying features dedicated to Ukraine, launching a broad scale campaign aimed at overcoming misconceptions in the relations between Poland and Ukraine.”¹⁶ Moreover, *Kultura* was not a uni-dimensional Polish movement. Giedroyc successfully managed to include representatives of Ukraine in the dialogue. He “did his utmost to convince liberally minded Ukrainian intellectuals (e.g., Yurii Sheveliov, Leonid Mosendz, Yevhen Malaniuk, Ivan Kedryn-Rudnytsky, Ivan Koshelivets, Yurii Lavrinenko, Borys Levytsky, Ivan Lysiak-Rudnytsky) to cooperate with *Kultura*.”¹⁷

Giedroyc and his team managed to rise above national stereotypes for strategic planning of the future truly independent Poland. Under his guidance *Kultura*,

sought sovereignty over memory: memory not as individual recollections, not as a collective phenomenon, nor as a reaction to communism, but as a political problem which could be addressed in a future independent Poland by political means. We Poles, their argument ran, may think it natural to reclaim the eastern territories stripped from us by the Soviet Union, but the interest of preserving the Polish state and thus the future of the nation demands that we recognise existing borders. We Poles might think it natural to assert our superiority as the bearers of Western culture in the east, but it would be more profitable to the Polish state to accept our eastern neighbours as equals. We should learn the histories of Lithuania, Belarus and Ukraine, understand that they treated episodes of their pasts with the same sorts of biases Poles applied to their own past, and even appreciate that the eastern neighbours’ views of past relations could check Polish prejudices.¹⁸

Against all odds, this project succeeded. With the collapse of the Soviet bloc the new truly democratic and independent Poland had managed to

15 Marek Suszko, “Kultura and European Unification, 1948-1953,” *The Polish Review* 45, no. 2 (2000), 183-195.

16 Yurii Shapoval, “The topical legacy of Jerzy Giedroyc,” *The Day*, accessed October 28, 2017, <https://day.kyiv.ua/en/article/society/topical-legacy-jerzy-giedroyc>.

17 Yurii Shapoval, “The topical legacy.”

18 Timothy Snyder, *Memory of Sovereignty*, 55.

establish constructive relations with its Eastern neighbors, including countries with the territories of former Second Polish Republic, or “*Kresy Wschodnie*” in old Polish discourse i.e. Ukraine, Lithuania, Belarus. The post-communist government of Poland turned out to be a diligent student of Giedroyc and built up its eastern policy in accordance with his doctrine. The government of independent Ukraine went in the process together with the Polish neighbors. President Kwaśniewski and President Kuchma made a symbolic step, the importance of which cannot be overestimated, as Tatiana Zhurzhenko stated:

in 1997 the ‘Common Declaration of the Presidents of Ukraine and Poland on Mutual Understanding and Reconciliation’ was signed in Kyiv. ... While in 2003 the Ukrainian and Polish parliaments got involved in the contentious debates on the interpretation of the Volhynian tragedy, both presidents met at the commemorative ceremony in the village of Pavlivka in Volhynia and made a joint statement on the need for reconciliation.¹⁹

It seemed that, despite all the difficulties involved in overcoming mutual historical grudges, both countries were moving in the direction of reconciliation and productive cooperation. Although in both states there were always forces, usually representatives of right-wing and ultra-right parties and movements, striving not for reconciliation, but for instrumentalising the tragic events of the past to accumulate political capital, in general one could say that never before in history the relations between independent Poland and independent Ukraine have been better. So what went wrong? This is exactly the question the prominent analyst of the European Council on Foreign Relations Joanna Hosa is asking.²⁰ Concerned by the mass manifestation in Warsaw on the Polish Independence Day, November 11, 2017, where xenophobic and racist slogans shouted by the right-wing groups were visibly present. Even more concern was caused by the absence of clear condemnation of such unacceptable behavior from the Polish government and the ruling party, as above mentioned analyst underlines that:

pictures from Poland, and the government’s non-reaction, left other Europeans nonplussed and alarmed. Has Poland gone completely fascist? What is this country? What is their problem?

19 Tatiana Zhurzhenko, “Memory Wars and Reconciliation in the Ukrainian–Polish Borderlands: Geopolitics of Memory from a Local Perspective,” in *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe*, ed. Georges Mink & Laure Neumayer (London: Palgrave Macmillan, 2013), 178.

20 Joanna Hosa, “Poland, what went wrong?”

Can I still travel there, or will someone punch me in the face?
This is happening in the EU?²¹

As another observer correctly noticed,

Saturday's march was not organized or officially promoted by the governing right-wing Law and Justice party. Yet, despite the extremist slogans and posters, officials refrained from condemning the march for days, and even publicly voiced support: in a statement on Monday, Poland's Foreign Ministry defended the march as a largely patriotic event and "a great celebration of Poles," although the ministry condemned racist, xenophobic and anti-Semitic remarks.²²

The Ukrainophobic sentiments which were raising in Polish society in the years 2015-2017 under the rule of PiS, with its appeal to the "traditional Polish values," is just one aspect of a general conservative and sometimes outright xenophobic and Eurosceptic attitude of the current Polish government, the attitude which disturbs both the liberal-minded Polish citizens and the institutions of the European Union. Without claiming that the blame for the sharp deterioration in relations between the two neighboring countries rests solely on Poland, as there are also enough political actors in Ukraine who commit reckless steps that can complicate mutual understanding between partners, it is vital to observe the rhetoric of the Polish officials representing PiS since its triumphant takeover of power in 2015 and how the discourse towards Ukraine and Ukrainians formed by such acts of speech resonates in the Polish society.

Space and Power, Polish Perception of the East Neighborhood

For the objective of this article, it is necessary to ask questions how and why a discourse of hostility between Ukraine and Poland has been (re)created by representatives of the Polish ruling party since 2015. Such task could be approached through a careful examination of the language,

21 Joanna Hosa, "Poland, what went wrong?".

22 Rick Noack, "How Poland became a breeding ground for Europe's far right," The Washington Post, accessed November 14, 2017, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/11/13/how-poland-became-a-breeding-ground-for-europes-far-right>.

which has been used by Polish political establishment recently with all its consequences in international relations between two nations.

But how did this political turn happen? The short answer: very fast. Just four years before the major shift to the right in 2011, the centrist Polish party Civic Platform celebrated a victory, leaving both the left and the right far behind and “this was a sixth successive loss in elections of varying kinds for the nationalist Law and Justice Party of Jarosław Kaczyński.”²³ Moderate pro-European forces rejoiced: it seemed like a decisive triumph of reasonable pragmatism over the reactionary realm of the right, dominated by

Law and Justice narrative, which affirmed that, despite all external appearances (15 plus years of democratic elections, frequent changes of government, the entry of Poland into NATO and the European Union), Poland continued to be ruled by a sinister crypto-communist *układ* (establishment) in active cahoots with Moscow.²⁴

Poland was remaining a reliable partner of Ukraine, even the best partner one could say, its “advocate” in the institutions of the European Union and NATO.

110

But, obviously, PiS swallowed this bitter pill, did its homework, and learned from its failure. Poland did not stay away from the pan-European tendency of the rise of the popularity of right-wing sentiments, boosted by an anti-migrant rhetoric. And, according to the leading journalist of Foreign Affairs Remi Adekoya, PiS used this political conjuncture to the full extent:

The right-wing populist party swept to power in Warsaw two years ago ... The government has found fertile ground for its portrayal of Western Europe as a place run by fanatical multiculturalists and militant secularists who are so obsessed with political correctness they have lost all sense of self-preservation—revealed most clearly, this story runs, by its acceptance of Muslim migrants who don’t assimilate to their new societies and are potential terrorists. Kaczyński maintains that the country can reach a level of economic development on par with the West while

23 John Besemeres, *A Difficult Neighbourhood* (ANU Press, 2016), 129.

24 John Besemeres, *A Difficult Neighbourhood*, 132.

keeping so-called traditional Polish values and maintaining its homogenous, Catholic, white demographic makeup. PiS should not be viewed as having somehow brainwashed Poles into the xenophobic views many now seem to subscribe to; rather, it simply tapped into underlying worldviews and emboldened the expression of them via the legitimizing power of the state. A nationalist genie has been let out of the bottle, and there are few forces that could help restrain it anytime soon.²⁵

There is a paradoxical situation when Poland, with a statistically insignificant number of Muslim population, acts as one of the most prominent heralds of the Islamic threat in the EU. The thinking of the besieged fortress spreads in the country, as people conduct massive religious ceremonies at the borders to “protect Poland from the invasion of Muslims.”²⁶ This is hardly a sound behavior, for the absence of a significant Muslim presence in the country, but supporters of so called “traditional values” do not appeal to reason, preferring to manipulate emotions and irrational fears, fear of hostile “others” in this case. An alarming signal for Ukrainians is that such a discourse began to include them as people who do not profess Catholicism and as the bearers of “anti-Polish beliefs” and even “deeply anti-human, anti-European values”²⁷ if we look at rhetoric some Polish politicians are using. An excellent example of the situation when the opposite discourses can bear the same name, as representative of Poland while talking about “European values” does not mean the tolerance and respect for the rights of minorities, but, rather, something from the realm of “white Christian Europe”. And he does not grant Ukraine a privilege of being a part of this “civilized world”.

One could argue, that the approach of the Polish government in this case is a typical example of the securitization which, as emphasized by security studies scholar Sébastien Loisel,

claims that the scope and content of security threats cannot be analyzed objectively but that they depend on a particular

25 Remi Adekoya, “Why Poland’s Law and Justice Party Remains So Popular,” *Foreign Affairs*, accessed November 3, 2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/central-europe/2017-11-03/why-polands-law-and-justice-party-remains-so-popular>.

26 “Poland Catholics hold controversial prayer day on borders,” *BBC News*, accessed October 15, 2017, <http://www.bbc.com/news/world-europe-41538260>.

27 “Warsaw not to disclose list of Ukrainians banned from entering Poland,” *The Kyiv Post*, accessed November 13, 2017, <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/warsaw-not-disclose-list-ukrainians-banned-entering-poland.html>.

discursive mechanism. A political actor addresses an audience about a lethal threat to a referent object (most often the survival of the State or the nation, and claims that ordinary rules need to be breached to grant him exceptional powers to prevent the threat and restore security.²⁸

At the same time Polish political establishment tries to use Ukrainian question in the dispute over refugees crisis with the EU authorities. “Prime Minister Beata Szydło and Jarosław Kaczyński, chairman of Prawo i Sprawiedliwość, have been trying to convince EU states that they cannot accept refugees from the Middle East because they are already burdened by those from Ukraine,”²⁹ while in reality:

since the events of EuroMaidan, just 20 Ukrainians have received refugee status (and 18 of them only after appeal). Even though many Ukrainians came to Poland directly or indirectly because of the war, being granted international protection verges on the impossible. Ukrainians do not benefit from Poland’s social care system, even though they contribute to the country’s economic development and pay their taxes.³⁰

Thus, more than one million Ukrainian workers in Poland by any means cannot be named “refugees” and by applying such terminology Polish government deliberately labels Ukrainians in Poland as a burden who must be grateful and should know their place, as people of second sort. Unfortunately, such perception of people with refugee status is quite common not only in Poland but in the CEE in general. This only exacerbates the traditional pejorative discourse describing the Ukrainians, which took shape in Poland for centuries and still lives in many strata of the population, as some Poles perceive their neighbors “either as a branch of the Polish nation or as primitives: *Cossacks*, *Haidamaks*, *rezuns*. [Haidamak: a Cossack paramilitary band from the 18th century. Rezun: an archaic Polish word meaning both a murderer and somebody of Ukrainian origin].”³¹

28 Sébastien Loisel, “Discourse Analysis and Foreign Policy Analysis: Introducing Speech Act Theory in European Foreign and Security Policy,” ECPR Joint Sessions of Workshops, accessed November 15, 2017, <https://pdfs.semanticscholar.org/0048/f56189eeb6ff8359c5d18a3a27d870d9b912.pdf>.

29 Kaja Puto, “Second-hand Europe: Ukrainian Immigrants in Poland,” Political Critique, accessed October 30, 2017, <http://politicalcritique.org/cee/poland/2017/ukrainian-immigrants-in-poland>.

30 Kaja Puto, “Second-hand Europe.”

31 Kaja Puto, “Second-hand Europe.”

It should also be recalled that, as the journalist and activist Kaja Puto writes,

the situation of Ukrainians in Poland under the PiS government has been impacted not only by anti-immigration policies and the “Poland first” approach typical of the populist right, but also by tensions in Polish-Ukrainian relations. Typically for the bloodlands of Central Europe, this is about memory conflicts.³²

One of the most critical points of clashing of Ukrainian and Polish historical narratives is the figure of Stepan Bandera,³³ one of the leaders of Ukrainian nationalist movement in the first half of XX century:

For some Ukrainians, particularly in western Ukraine, Bandera is a symbol of guerrilla warfare against Soviet and Polish hegemony, an example for some soldiers fighting today in Donbas. From the Polish perspective, Bandera is above all a symbol of the Volhynia massacre, the mass killings of Poles by Ukrainians (and, on a smaller scale, Polish retaliation), which took place in 1943–1944 under German occupation.³⁴

From this point, for Poles calling a Ukrainian *banderowiec*, supporter of Bandera, is the equivalent of calling him/her a murderer. It is curious that the very different historical narratives of Poland and Russia, often describing the same events in diametrically opposite tone, completely agree on the assessment of the national movement of Ukrainians and Bandera in particular. If one checks Polish version of Google search engine page www.google.pl for *ukraińcy + banderowcy*, Ukrainians + supporters of Bandera, that would result in about 64700 findings.³⁵ That result is only approximately ten times less than the one of the same algorithm in the Russian version www.google.ru *украинцы +*

32 Kaja Puto, “Second-hand Europe.”

33 Eleonora Narvselius, “The “Bandera Debate”: The Contentious Legacy of World War II and Liberalization of Collective Memory in Western Ukraine,” *Journal Canadian Slavonic Papers* 54, no. 3-4 (2012): 469-490.

34 Kaja Puto, “Second-hand Europe.”

35 “Polish version of Google search engine www.google.pl for *ukraińcy + banderowcy*,” accessed November 5, 2017, https://www.google.pl/search?source=hp&ei=YZMZWv3-OKnI6AS83buQAQ&q=ukrai%C5%84cy+banderowcy&oeq=ukrainiec+bandero&gs_l=psy-ab.3.1.0i22i10i30klj0i22i30k1.3189.35510.0.47722.17.16.0.0.0.157.1690.7j9.16.0....0...1.1.64.psy-ab..1.16.1684.0..0j35i39klj0i13i1klj0i10klj0i203k1.0.5dRd4JB1cTU.

бандеровцы, which results in 657000 findings.³⁶ And one should keep in mind size of Polish population comparatively to the Russian one.

To move the situation around Polish-Ukrainian memory battles from bad to worse, the movie *Wolny* (*Hatred*, in English translation) appeared on screens in 2016. The director of the movie, Wojciech Smarzowski, is far from being a right wing himself. According to the article by Kaja Puto, Smarzowski,

called the film a bridge leading to reconciliation ... He also publicly declared that he opposes the use of the film for the purpose of political conflict. Thus, he refused to accept a high financial prize that Jacek Kurski, the director of government-controlled public television, offered to grant him.³⁷

But all the same, the movie was instrumentalized. Its topic is too controversial and too painful. Apart from being a piece of art, this movie was doomed to be used by those Polish political actors who are actively applying anti-Ukrainian discourse, as “it solidifies Polish stereotypes about Ukrainians by portraying them as cruel and sadistic peasants.”³⁸ What is even more important, that this movie underlines the old Polish spatial discourse:

the post-colonial fantasy of Kresy – the Polish historical narrative of the multi-cultural, supposedly idyllic, eastern frontiers of the Rzeczpospolita – a territory (together with Volhynia) that was incorporated into the Soviet Union after 1945. For Ukrainians, Kresy is part of the history of Polish colonialism, as it represents centuries-long ethnic and class discrimination(s) when the Ruthenians were above all peasants, subjected to Polish or Polonised nobility, who were put under nationalist and minority rights’ movements after 19th century skids.³⁹

36 “Russian version of Google search engine www.google.ru for украинцы + бандеровцы,” accessed November 5, 2017, [37 Kaja Puto, “A Film That Divides Poles and Ukrainians,” *Political Critique*, accessed November 3, 2017, \[38 Kaja Puto, “A Film That Divides.”\]\(http://politicalcritique.org/cee/poland/2017/film-division-ukraine-poland.”</p></div><div data-bbox=\)](https://www.google.ru/search?newwindow=1&source=hp&ei=B5QZWvraBYmE6QS8-7DoCA&q=%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%86%D1%8B+%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%8B&oq=%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%86%D1%8B+%D0%B1%D0%B0&gs_l=psy-ab.3.0.0j0i22i30k1i9.7054.13816.0.15838.11.8.0.0.0.220.1047.4j2j2.8.0....0...1c.1.64.psy-ab.3.8.1041...0i131k1j0i3k1j0i10k1.0.BvbLbO-xm9E.”</p></div><div data-bbox=)

39 Kaja Puto, “A Film That Divides.”

Sadly, reactions from the both sides of the Polish-Ukrainian border demonstrated that both nations *en masse* are far from being able to conduct a mature dialogue on the topics of the tragic pages of their common history. Ukrainians as well as Poles often tend to portray the opponent with the black color while leaving for themselves a role of innocent victim and martyr.

Going to the topic of *Kresy*, it is necessary to point out the fact that two main discourses have been cohabiting for a long time in the Polish collective political consciousness for the lands lying in the east in the immediate vicinity of Poland. The concept of *Kresy* has already been described above. The second discourse is the so-called *Intermarium* (or *Intermarum* in some sources).

The idea of “Intermarium”, formulated in interwar Poland as a principle of foreign policy, rested on the notion of Poland as an intermediary between the Baltic Sea on the one hand and the Black and Aegean Seas on the other. While historical claims to the Baltic Sea connection seem more obvious, the link to the southern European seas was also not without historical background, as the catchphrase *Polska od morza do morza* (“Poland from one sea to the other”) exemplifies.⁴⁰

These two concepts correspond with two main political visions which were fully formed in the interwar Second Polish Republic but both have deep roots, going back for centuries. In both these visions Ukraine takes an important place as a crucial element of Polish geopolitical thinking, as the journalist Kaja Puto remarks:

The first (called *piłsudczykowska*, after Piłsudski, the leader of the independent left) assumes supporting Ukraine to counter the risk of expansion of Russian influence closer to Polish territory. The other one (called *endecka*, from the nationalist movement of National Democracy) treats Ukrainians as eternal historical enemies against whom even alliance with Russia is acceptable. Since Ukraine gained independence in 1991, the Polish political scene has been dominated by a Piłsudski-school consensus. But

⁴⁰ Marta Grzegnik, “Intermarium: The Baltic and the Black Seas on the Polish mental maps in the interwar period,” in *The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies* 6, no. 1 (April 2014), 82.

today, Poland's "National Democracy" tendency is also making itself heard.⁴¹

This can also be seen as a competition of the federalism and nationalism,⁴² where the discourse of deep interdependency of all nations inhabiting the lands between Baltic and Black sea, which should form a Federation, *Intermarium*, for the protection of their peace together,⁴³ clashes with the discourse of Polish domination over the *Kresy* that has been there once and should return again.

With the current tendency of the ruling party in Poland to appeal to the "glorious past" in order to gain public support by exploiting the feeling of national pride, the *Kresy* discourse is becoming more and more natural for many Poles, and such neocolonial vision as regards to their eastern neighbors portends nothing good in the future. It is not a coincidence that the major right-wing weekly news magazine in the country, *Gazeta Polska* (Polish Newspaper), which "offers a good representation of the sympathies of PiS supporters,"⁴⁴ proposes to its readers news from Ukraine, Belarus, and Lithuania not under the title *Kraj* (Country i.e. Poland, home news) or *Świat* (World, as world news), but *Kresy*,⁴⁵ as something in between. If turns again to some striking similarities in Polish and Russian perception of Ukraine, one could see an alarming analogy in the way many Russian news outlets propose news from Ukraine not under the title *World news* but rather under the *Former USSR* section, as if suggesting that former republics of the USSR are not real states and are in the Russian sphere of dominance.⁴⁶

It was this very newspaper, *Gazeta Polska*, which published an interview of Jarosław Kaczyński, the leader of PiS and a "gray cardinal" of the Polish politics, standing behind the nominal leaders of the state, the President and the Prime-Minister. In this interview Mr. Kaczyński

41 Kaja Puto, "Second-hand Europe: Ukrainian Immigrants in Poland," Political Critique, accessed October 30, 2017, <http://politicalcritique.org/cee/poland/2017/ukrainian-immigrants-in-poland>.

42 Timothy Snyder, "Federalism and Nationalism in Polish Eastern Policy," in *Georgetown Journal of International Affairs* 4, no. 1 (Winter/Spring 2003), 111-118.

43 Alexandros Petersen, *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West* (ABC-CLIO, 2011), 61.

44 Andrea Czepek, Melanie Hellwig, Eva Nowak, *Press Freedom and Pluralism in Europe* (Chicago: University of Chicago Press, 2006), 147.

45 "Gazeta Polska: Kresy," accessed November 12, 2017, <https://www.gazetapolska.pl/dzial/kresy>.

46 "Lenta.ru: USSR," accessed November 10, 2017, <https://lenta.ru/rubrics/ussr>.

reiterated his position on the memory of the conflict with Ukraine.⁴⁷ Without even trying to deescalate situation Mr. Kaczyński prefers to use the language of ultimatums, as his infamous catchphrase goes as *Ukraina z Banderą do Europy nie wejdzie*, “Ukraine will not enter Europe with Bandera.” Again, one could see how a Polish politician talks not about the European Union but rather about Europe in some civilization sense. In that Europe he does not include Ukraine, assuming that he has the “right” to decide who may be the part of this Europe and on what conditions. At the same time, it obviously does not occur to him that many representatives of Western Europe right now in their turn refuse Poland in being “true Europe,” in their understanding of this term, on the criterion of respect for the rights of minorities and rule of law.

It is possible to list a lot more symbolic acts of Polish officials in recent times that have been implemented in the mainstream of the *Kresy* discourse, where Ukrainians are considered as inferior. For example, Polish Foreign Minister Witold Waszczykowski, who was on an official visit to Ukraine, refused to visit the National Memorial Museum of Victims of Occupation Regimes,⁴⁸ because of the fact that there is a part of the museum’s exhibition about Ukrainian victims in Lviv. Vice-Consul of the Consulate General of Poland in Lutsk Marek Zapór called Lviv a Polish city.⁴⁹ The head of the municipal council in the village near Przemysl ordered to use the remnants of the memorial sign to the dead Ukrainians to pave the road.⁵⁰

Though PiS and its representatives on different levels of power are not proclaiming anti-Ukrainian discourse directly, such actions legitimize this way of thinking and allow marginal ultra-right and revisionist

47 Jagienka Wilczak, “Historia znów nas dopada” [The History is catching up with us again. In Polish], accessed November 10, 2017,

<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1693536,1,kaczynski-ukraina-z-bandera-do-europy-nie-wejdzie-na-kremlu-pewnie-otwieraja-szampana.read>.

48 “Глава МЗС Польщі відмовився відвідати музей у Львові через слова про окупацію” [The head of the Polish Foreign Ministry refused to visit the museum in Lviv because of the words of occupation. In Ukrainian], Європейська правда [European truth], accessed November 5, 2017, <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/5/7073210>.

49 “Львів – то є польське місто: у мережі обурені заявою віце-консула Польщі” [Lviv is a Polish city: people in Internet are outraged by the statement of the Polish Vice-Consul. In Ukrainian], Європейська правда [European truth], accessed November 5, 2017, <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/8/7073340>.

50 “У Польщі рештки демонтованого пам’ятника УПА використали для будівництва дороги” [In Poland, the remnants of the dismantled monument of the UPA were used for the construction of the road. In Ukrainian], Європейська правда [European truth], accessed November 22, 2017, <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/22/7074012>.

groups to gain more popularity and to act more boldly day by day. A Polish political thinker Andrzej Zapałowski while giving interview to another prominent Polish right-wing newspaper *Nasz Dziennik* talks about Ukraine in a way similar to that which was used by the ideologist of Russian imperialism⁵¹ Alexander Dugin.⁵²

The slogan *Śmierć Ukrainie* “Death to Ukraine” appeared in graffiti “greeting” the trains’ passengers entering Warsaw.⁵³ Maps of Poland with the territories of Ukraine, Lithuania, and Belarus included, i.e., *Kresy Wschodnie*, appeared in the Warsaw Airport for the bemusement of international guests.⁵⁴

Reading about these news related to the Ukrainian problematics on Polish news sites, one should also study comments section at which readers write their comments. Most of the comments in Polish contain next to nothing of constructive thoughts, but, often, some obscene language towards Ukrainians. In search for the opinions of educated Poles the article addresses the social service Quora, which was mentioned earlier. The research takes the recent questions asked about topics concerning Polish-Ukrainian relations and these are several selected answers as an interesting source for the purposes of this paper:

Question: ‘What do Polish people think about Lviv being a Ukrainian city rather than part of Poland?’

Answer by Piotr Szafranski:

‘Honest? Nobody in Poland was, or is happy with losing one of major centers of the Polish cultural life. Lviv was a very serious

51 Alan Ingram, “Alexander Dugin: geopolitics and neo-fascism in post-Soviet Russia,” *Political Geography* 20, no. 8 (November 2001): 1029-1051.

52 “Przed Ukrainą nie widać przyszłości” [There is no future for Ukraine. In Polish], accessed November 20, 2017, <http://naszdzienik.pl/polska-kraj/172259,przed-ukraina-nie-widac-przyszlosci.html>.

53 Warszawa [Warsaw]. “Śmierć Ukrainie. Tak stolica Polski wita pasażerów kolejowych ze Wschodu” [Death to Ukraine. This way the capital of Poland welcomes railway passengers from the East. In Polish], accessed November 16, 2017, <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,22656682,smierc-ukrainie-tak-stolica-polski-wita-pasazerow-kolejowych.html>.

54 Warszawa [Warsaw]. “Wicemarszałek Bogdan Borusewicz: Lotnisko Chopina zdjęło rewizjonistyczne plakaty” [Vice-Speaker Bogdan Borusewicz: Chopin Airport removed revisionist posters. In Polish], accessed November 21, 2017, <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,22675028,wicemarszalek-bogdan-borusewicz-lotnisko-chopina-zdjelo-rewizjonistyczne.html>.

issue. But what is past is past. Three generations of Poles and Ukrainians now (and Lithuanians, Belorussians, Germans, Czechs and Slovaks), live without fear and bloodshed due to the fact that we all decided to accept borders as they are today. Alternative? Look at Donbass. (Alas, I am wrong about Ukraine, they die on battlefields, today).

At the same time, everybody in Poland knows about centuries of strife between Poles and Ukrainians. Just now we in Poland deal with the full impact (memory) of slaughter (no other word) of Poles in Wolhynia region, 1943. That story is now being fully told, as before the communists suppressed this, too much trouble. About hundred thousands of victims, kids and all. I will spare you how they died, many cases.

At the same time, I (a Pole) often ask myself why impaling, European history, is associated with Vlad Dracula of Transylvania. I guess we Poles are lucky, Public Relations-wise. We Poles had impaled (literally) probably more Ukrainians, over time, than Vlad could dream of threading through. At some points we had been impaling them two to a stake, not enough trees for the stakes in whole counties. There was even a popular statement of friendship, among young Ukrainians, "I hope we end up on the same stake". Seriously.

Instead of paying for another movie theater installment of (fake story) "Texas chainsaw massacre", have some Pole or Ukrainian tell you about (true story) our common history. Often a family history. But a warning, "Texas chainsaw massacre" is PG-13, in comparison.

So, if losing Lwów (Polish name of today's Lviv) is a price for me, or my children, to never again to be woken up in the middle of the night to be slaughtered like pigs, illuminated by the fire of the burning village, or never to do the same, to the Ukrainians, well, I will pay.'

This answer received 4500 Views and 186 Upvotes.⁵⁵

55 "What do Polish people think about Lviv being a Ukrainian city rather than part of Poland?", Quora, accessed November 13, 2017, <https://www.quora.com/What-do-Polish-people-think-about-Lviv-being-a-Ukrainian-city-rather-than-part-of-Poland>.

Question: 'Should the west part of Ukraine be given back to Poland?'

Answer by Robert Dumnicki:

'No.

Most Poles naturally think it's now part of Ukraine and history cannot be brought back. What most Poles want (including myself) is to see Ukraine, especially Lviv city, prospering and well integrated with the rest of Europe, so that when they come to visit as tourists, they see no poverty, which breaks hearts, but good infrastructure and renovated old monuments, which are evidence of our common history.⁵⁶

Question: '*If, purely hypothetically, Poland wanted to recapture the city of Lviv and invaded Ukraine, who would win this Polish-Ukrainian war?*'

Answer by Piotr Szafranski:

'Sorry, but this has to be said very forcefully: if anyone in Poland tried to invade Ukraine, Ukraine response would be the lesser of the problems for the guy. Polish people would lynch such a madman.

Half of Ukraine is at the moment working in Poland. You do not need much of paperwork - you can stay/work legally 6 months out of 12. This means tons of quite personal relationships.

Also, nearly half of Polish territory is former German (yes, 500 years ago it was Polish). Few people are interested in moving Poland back East.

Also, Poland never was able to control effectively any piece of Ukraine. These guys like their freedom. And good for both them and us.

Last but not least - what would be so great in getting closer to Russia?⁵⁷

56 "Should the west part of Ukraine be given back to Poland?", Quora, accessed November 13, 2017, <https://www.quora.com/Should-the-west-part-of-Ukraine-be-given-back-to-Poland>.

57 "If purely hypothetically Poland wanted to recapture the city of Lviv and invaded Ukraine who would win this Polish Ukrainian war?", Quora, accessed November 13, 2017, <https://www.quora.com/If-purely-hypothetically-Poland-wanted-to-recapture-the-city-of-Lviv-and-invaded-Ukraine-who-would-win-this-Polish-Ukrainian-war>.

Conclusion

The above mentioned answers of the Poles to these fairly controversial questions allow adhering to the position of cautious optimism. This information confirms the conclusions made during the year of author's own field research in Poland in 2016-2017 while speaking with Polish citizens of various ages and social status. Many Poles are not enthusiastic about their country turning right and, especially, about the deterioration of relations with their closest neighbors. One cannot predict future, but one thing could be stated surely: *Prawo i Sprawiedliwość* is not Poland itself, and while the time of being at the power for this party will pass, both nations, Poles and Ukrainians, still will be living as neighbors. Even at the most intense moments, the dialogue between two countries has never been fully interrupted. The news from November 21, 2017 indicate that, despite everything, the voice of reason prevailed and two nations made small but steady steps towards reconciliation.⁵⁸ One of the achievements of this meeting between representatives of Ukraine and Poland was the decision to resume search and exhumation work in Ukraine of the burials of the Polish victims of the communist regime. Also, an agreement was reached on the restoration of Ukrainian places of memory on the territory of Poland, which became objects of acts of vandalism over the recent years.

As it was mentioned earlier, there are two main Polish discourses in relation to their eastern neighbors and, first of all, to Ukraine, and only one of them has a future. While *Kresy Wschodnie* are indeed deeply rooted in the Polish national consciousness and have treacherous appeal of the “glorious past,” there is no going back into this river, despite all phantom geopolitical pains. One cannot know whether the dream of the *Intermarium* as a single political and economic space for peace and prosperity of all nations of the CEE will be realized, at least speaking of the near future. But one can hope that the European integration processes will contribute to the constructive development of Polish-Ukrainian relations in the spirit of mutual respect.

58 “Польща погодилася на відновлення українських місць пам’яті, які було сплюндровано” [Poland agreed to the restoration of the Ukrainian places of memory, which were plundered. In Ukrainian], Європейська правда [European truth], accessed November 21, 2017, <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/21/7073983>.

Bibliography

- Ackermann, Alice. "Reconciliation as a Peace-building Process in Postwar Europe: The Franco-German Case." *Peace&Change* 19, no. 3 (July 1994): 229–250.
- Besemeres, John. *A Difficult Neighbourhood*. ANU Press, 2016.
- Bimber Bruce, "The Internet and Political Transformation: Populism, Community, and Accelerated Pluralism." *Polity* 31, no. 1 (Autumn 1998): 133-160.
- Czepek, Andrea, Melanie Hellwig, Eva Nowak. *Press Freedom and Pluralism in Europe*. Chicago: University of Chicago, 2006.
- Feldman, Lily Gardner. "The Principle and Practice of 'Reconciliation' in German Foreign Policy: Relations with France, Israel, Poland and the Czech Republic." *International Affairs* 75, no. 2, (April 1999): 333–356.
- Gee, James Paul. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. London and New York: Routledge, 2005.
- Grzegnik, Marta. "Intermarium: The Baltic and the Black Seas on the Polish mental maps in the interwar period." *The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies* 6, no. 1 (April 2014), 81-96.
- Jackson, J. W. "On the Racial Aspects of the Franco-Prussian War." *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 1 (1872): 30-52.
- Ingram, Alan. "Alexander Dugin: geopolitics and neo-fascism in post-Soviet Russia." *Political Geography* 20, no. 8 (November 2001): 1029-1051.
- Mink, Georges. *Vie et Mort du bloc soviétique* [Life and Death of the Soviet Bloc. In French]. Paris: Casterman, 1997.
- Narvselius, Eleonora. "The "Bandera Debate": The Contentious Legacy of World War II and Liberalization of Collective Memory in Western Ukraine," *Journal Canadian Slavonic Papers* 54, no. 3-4 (2012): 469-490.
- Petersen, Alexandros. *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*. ABC-CLIO, 2011.

Snyder, Timothy. "Federalism and Nationalism in Polish Eastern Policy." *Georgetown Journal of International Affairs* 4, no. 1 (Winter/Spring 2003): 111-118.

Snyder, Timothy. *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*. New York: Random House, 2011.

Snyder, Timothy. "Memory of sovereignty and sovereignty over memory: Poland, Lithuania and Ukraine, 1939–1999." In *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past*, edited by Jan-Werner Müller, 39-58. Cambridge University Press, 2002.

Suszko, Marek. "Kultura and European Unification, 1948-1953." *The Polish Review* 45, no. 2 (2000), 183-195.

de Wet, Corene. "A media discourse analysis of racism in South African schools." *International Education Journal* 2, no. 5 (July 2001): 98-112.

Zhurzhenko, Tatiana. "Memory Wars and Reconciliation in the Ukrainian–Polish Borderlands: Geopolitics of Memory from a Local Perspective." In *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe*, edited by Georges Mink and Laure Neumayer, 173-192. London: Palgrave Macmillan, 2013.

Internet Sources

Adekoya, Remi. "Why Poland's Law and Justice Party Remains So Popular?" *Foreign Affairs*. Accessed November 3, 2017.
<https://www.foreignaffairs.com/articles/central-europe/2017-11-03/why-polands-law-and-justice-party-remains-so-popular>.

Adekoya, Remi. "Xenophobic, authoritarian – and generous on welfare: how Poland's right rules." *The Guardian*. Accessed November 11, 2017.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/oct/25/poland-right-law-justice-party-europe>.

The American Chesterton Society. "G.K. Chesterton, ILN, 7/16/10." Accessed October 28, 2017. <https://www.chesterton.org/quotations-of-g-k-chesterton>.

BBC News. “Poland Catholics hold controversial prayer day on borders.” Accessed October 15, 2017.

<http://www.bbc.com/news/world-europe-41538260>.

Європейська правда [European truth]. “Глава МЗС Польщі відмовився відвідати музей у Львові через слова про окупацію” [The head of the Polish Foreign Ministry refused to visit the museum in Lviv because of the words of occupation. In Ukrainian]. Accessed November 5, 2017.

<http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/5/7073210>.

Європейська правда [European truth]. “Львів – то є польське місто: у мережі обурені заявою віце-консула Польщі” [Lviv is a Polish city: people in Internet are outraged by the statement of the Polish Vice-Consul. In Ukrainian]. Accessed November 5, 2017.

<http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/8/7073340>.

Європейська правда [European truth]. “Польща погодилася на відновлення українських місць пам’яті, які було сплюндровано” [Poland agreed to the restoration of the Ukrainian places of memory, which were plundered. In Ukrainian]. Accessed November 21, 2017.

<http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/21/7073983>.

Європейська правда [European truth]. “У Польщі рештки демонтованого пам’ятника УПА використали для будівництва дороги” [In Poland, the remnants of the dismantled monument of the UPA were used for the construction of the road. In Ukrainian]. Accessed November 22, 2017.

<http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/22/7074012>.

Gazeta Polska. “Kresy .” Accessed November 12, 2017.

<https://www.gazetapolska.pl/dzial/Kresy> .

Google. “Polish version of Google search engine www.google.pl for ukraińcy + banderowcy.” Accessed November 5, 2017.

https://www.google.pl/search?source=hp&ei=YZMZWv3-OKnI6AS83buQAQ&q=ukrai%C5%84cy+banderowcy&oq=ukrainiec+bandero&gs_l=psy-ab.3.1.0i22i10i30k1j0i22i30k1.3189.35510.0.47722.17.16.0.0.0.157.1690.7j9.16.0....0...1.1.64.psy-ab..1.16.1684.0..0j35i39k1j0i131k1j0i10k1j0i203k1.0.5dRd4JB1cTU.

Google. “Russian version of Google search engine www.google.ru for украинцы + бандеровцы.” Accessed November 5, 2017.

<https://www.google.ru/search?newwindow=1&source=hp&ei=B5QZWvraBYmE6QS8-7DoCA&q=%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%86%D1%8B+%D0%B1%D0%B0>

%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%8B&oq=%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%86%D1%8B+%D0%B1%D0%B0&gs_l=psy-ab.3.0.0j0i22i30k119.

7054.13816.0.15838.11.8.0.0.0.0.220.1047.4j2j2.8.0...0...1c.1.64.ps
y-ab..3.8.1041...0i131k1j0i3k1j0i10k1.0.BvbLbO-xm9E.

Hosa, Joanna. "Poland, what went wrong?" *The European Council on Foreign Relations*. Accessed November 11, 2017.

http://www.ecfr.eu/article/commentary_poland_what_went_wrong.

The Kyiv Post. "Warsaw not to disclose list of Ukrainians banned from entering Poland." Accessed November 13, 2017.

<https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/warsaw-not-disclose-list-ukrainians-banned-entering-poland.html>.

Lenta.ru. "USSR." Accessed November 10, 2017.

<https://lenta.ru/rubrics/ussr>.

Loisel, Sébastien. "Discourse Analysis and Foreign Policy Analysis: Introducing Speech Act Theory in European Foreign and Security Policy." *ECPR Joint Sessions of Workshops*. Accessed November 15, 2017.

<https://pdfs.semanticscholar.org/0048/f56189eeb6ff8359c5d18a3a27d870d9b912.pdf>.

Nasz Dziennik [Our Journal]. "Przed Ukrainą nie widać przyszłości" [There is no future for Ukraine. In Polish]. Accessed November 20, 2017. <http://naszdziennik.pl/polska-kraj/172259,przed-ukraina-nie-widac-przyszlosci.html>.

Noack, Rick. "How Poland became a breeding ground for Europe's far right." *The Washington Post*. Accessed November 14, 2017.

Puto, Kaja. "A Film That Divides Poles and Ukrainians." *Political Critique*. Accessed November 3, 2017.

<http://politicalcritique.org/cee/poland/2017/film-division-ukraine-poland>.

Puto, Kaja. "Second-hand Europe: Ukrainian Immigrants in Poland." *Political Critique*. Accessed October 30, 2017. <http://politicalcritique.org/cee/poland/2017/ukrainian-immigrants-in-poland>.

Quora. “About Quora.” Accessed October 30, 2017.
<https://www.quora.com/about>.

Quora. “If purely hypothetically Poland wanted to recapture the city of Lviv and invaded Ukraine who would win this Polish Ukrainian war?” Accessed November 13, 2017. <https://www.quora.com/If-purely-hypothetically-Poland-wanted-to-recapture-the-city-of-Lviv-and-invaded-Ukraine-who-would-win-this-Polish-Ukrainian-war>.

Quora. “Should the west part of Ukraine be given back to Poland?” Accessed November 13, 2017. <https://www.quora.com/Should-the-west-part-of-Ukraine-be-given-back-to-Poland>.

Quora. “What do Polish people think about Lviv being a Ukrainian city rather than part of Poland?” Accessed November 13, 2017. <https://www.quora.com/What-do-Polish-people-think-about-Lviv-being-a-Ukrainian-city-rather-than-part-of-Poland>.

Shapoval, Yurii . “The topical legacy of Jerzy Giedroyc.” *The Day*. Accessed October 28, 2017.
<https://day.kyiv.ua/en/article/society/topical-legacy-jerzy-giedroyc>.

Warszawa [Warsaw]. “Śmierć Ukrainie. Tak stolica Polski wita pasażerów kolejowych ze Wschodu” [Death to Ukraine. This way the capital of Poland welcomes railway passengers from the East. In Polish]. Accessed November 16, 2017.
<http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,22656682,smierc-ukrainie-tak-stolica-polski-wita-pasazerow-kolejowych.html>.

Warszawa [Warsaw]. “Wicemarszałek Bogdan Borusewicz: Lotnisko Chopina zdjęło rewizjonistyczne plakaty” [Vice-Speaker Bogdan Borusewicz: Chopin Airport removed revisionist posters. In Polish]. Accessed November 21, 2017.
<http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,22675028,wicemarszalek-bogdan-borusewicz-lotnisko-chopina-zdjelo-rewizjonistyczne.html>.

Wilczak, Jagienka. “Historia znów nas dopada” [The History is catching up with us again. In Polish]. *Polityka* [Politics]. Accessed November 10, 2017.
<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1693536,1,kaczynski-ukraina-z-bandera-do-europy-nie-wejdz-na-kremlu-pewnie-otwieraja-szampana.read>.

SEVR ANTLAŞMASI HAZIRLIK GÖRÜŞMELERİNDE 1915 OLAYLARI KONUSU VE BUGÜNKÜ ULUSLARARASI YARGI KARARLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Deniz AKÇAY

Doctorat d'Etat en Droit Public

Ortak Hükümet Ajansı

E. Uzman Hukukçu

Avrupa Konseyi Daimi Temsilciliği

Öz: 1920'de, Osmanlı Devleti temsilcisinin davet edilmediği ve Müttefik Devletlerin en üst düzeyde temsil edilmiş oldukları Sevr Antlaşması'nın hazırlık görüşmeleri, 1915 olaylarının soykırım oluşturduğu yolundaki iddiaları doğrulayacak verilerden yoksundur. Öte yandan, günümüzde, BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde sıralanan soykırımın maddi (actus reus) ve manevi (mens rea) unsurlarını incelemiş ve yorumlamış olan Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) kararları ve özellikle Bosna Hersek'in Sırbistan Montenegro aleyhindeki başvurusuna ilişkin kararında, BM Sözleşmesi'nin yorumlanması ve uygulanması çerçevesinde, "devletin sorumluluğu," manevi unsurun "özel kast" (dolus specialis) olarak soykırım tanımlanmasındaki belirleyici konumu ile ilgili uygulamış olduğu ilkeler, kıstaslar ve koşullar ışığında da 1915 olaylarını hukuken soykırım olarak tanımlamak mümkün görünmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sevr; Soykırım, Uluslararası Adalet Divanı, Dolus Specialis, Etkin Denetim.

THE HANDLING OF THE 1915 EVENTS AT PREPARATORY MEETINGS OF THE TREATY OF SEVRES AND ITS ASSESSMENT IN THE LIGHT OF THE CONTEMPORARY COURT RULINGS

Abstract: The preparatory meetings of the Treaty of Sevres that took place in 1920, in which the representatives of the Ottoman government were

not invited, whereas the Allied Powers were represented at the highest level are devoid of the parameters that would verify the claims that the 1915 events constituted a genocide. On the other hand, currently, it does not seem legally possible to characterize the 1915 events as a genocide in the light of the International Court of Justice (ICJ) judgments that have examined and interpreted the actus reus and mens rea components of the crime of genocide listed in the UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, especially in the decision regarding Bosnia Herzegovina's application against Serbia Montenegro, in the framework of the interpretation and application of the UN Convention and the principles, criteria and conditions applied regarding the indicative state of the "intent" element in characterizing a genocide as a dolus specialis.

Keywords: *Sevres, Genocide, International Court of Justice, Dolus Specialis, Effective Control.*

Giriş

Geçmişteki olayların tanımlanması ve devletler hukukuna uygunluğunun değerlendirilmesinde, önceden kestirilebilecek ve doktrin ile uluslararası kamuoyunun genel olarak katılabileceği bir yaklaşım belirlenmiş olduğu söylenemez. Bu noktada, *intertemporal law* hatta bazı kaynaklara göre “sözde *intertemporal law*” diye tanımlanan sorunsal çerçevesinde, genellikle, Uluslararası Hakem Mahkemesi’nin Hakemi Max Huber’in ABD ile Hollanda arasındaki Palmas Adası’nın egemenliğinin aidiyeti konusundaki 4 Nisan 1928 tarihli kararında atıfta bulunmaktadır. Bu karara göre:

As regards the question which of different legal systems prevailing at successive periods is to be applied in a particular case (the so-called intertemporal law), a distinction must be made between the creation of rights and the existence of rights. The same principle which subjects the act creative of a right to the law in force at the time the right arises, demands that the existence of the right, in other words its continued manifestation, shall follow the conditions required by the evolution of law.¹

Belirli bir dava için birbirini izleyen dönemlerde geçerli olan farklı hukuksal sistemlerden hangisinin uygulanacağı sorusuna gelince (zamanlararası hukuku olarak tanımlanan), hakların doğuşu ile bunların gerçekliği arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir. Hakkı doğuran eylemi, hakkın doğduğu anda yürürlükte olan hukuka tabi tutan ilke, aynı zamanda, hakkın sürekli biçimde kullanılmasının da hukuksal gelişmenin gerektirdiği koşulları izlemesini gerektirmektedir.

Görüldüğü üzere, söz konusu hakem kararı, belirli bir hak iddiası, sadece uyuşmazlığın yargıya intikal ettiği anda yürürlükte olan hukuk kuralına göre değil, iddia edilen hakkın etkinliğinin devam edip etmediğine göre de değerlendirilecektir.

Palmas Adası uyuşmazlığında da hakem Max Huber, belirlemiş olduğu bu hukuksal yaklaşımdan hareketle, ABD’nin Palmas Adası üzerindeki egemenliğinin uzun süre etkin biçimde kullanılmamış olduğunu dikkate alarak, adanın aktif egemenlik tasarruflarında bulunmuş olan Hollanda’ya ait olduğu sonucuna varmıştır. Palmas hakem kararı, hukuk

¹ Island of Palmas Case (Netherlands, USA), 4 April 1928, Reports of International Arbitral Awards vol. II, p. 845.

kurallarının uygulanmasında soyut/biçimsel parametreler yerine, ileri sürülen hak iddialarının dayandığı maddi olayların gerçekliği, boyutu, cereyan ettiği dönemdeki algılanma şekli ve “yoğunluğunun” da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu noktadan hareketle, bazı çevrelerce “Ermeni soykırımı” olarak nitelendirilen 1915 olaylarını izleyen yıllarda ne şekilde algılandığı ve hangi hukuksal çerçevede değerlendirilmiş olduğunun araştırılmasında yarar vardır. Bu çerçevede, zaman itibarıyla olaylara tarihsel bakımdan hem en yakın olan, hem de en üst siyasal düzeyde görüşülen ve özellikle Osmanlı Devleti’nin temsilcisinin davet dahi edilmediği Sevr Antlaşması’nın hazırlık çalışmalarının incelenmesi konunun anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.²

Birinci Dünya Savaşı’nın Müttefik Devletleri’nin Sevr Antlaşması hazırlık görüşmelerinde 1915 olaylarının ne ölçüde dikkate alındığı ve bu kapsamda belirli saptama/sonuçları olup olmadığı, soykırım iddialarının bazı çevrelerce yeniden gündeme getirildiği dikkate alınırsa zamanımızda da değerlendirilmesinde yarar bulunmaktadır.

Her önemli tarihsel aşamada bu tür bir algı değerlendirmesinin tekrarlanmasında büyük yarar görülmekle birlikte, bu çalışmada, Sevr Antlaşması’nın 12 Şubat 1920’den 12 Temmuz 1920 tarihine kadar süren altı hazırlık konferansında gerçekleştirilen görüşmeler üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım, ilk bakışta, kısmi veya keyfi olarak nitelendirilebilirse de, Sevr görüşmelerinin, soykırım iddialarının dayandırılmaya çalışıldığı 1915 olaylarına nispeten yakın tarihlerde, Müttefik Devletlerin en üst siyasi seviyede temsil edilmiş oldukları ve ayrıca, Osmanlı Devleti temsilcisinin davet dahi edilmediği bir seri toplantıda cereyan etmiş olması açısından da önem taşımaktadır.³

Ayrıca, 1915 olaylarının ne ölçüde ve hangi yaklaşımla Sevr Konferansı hazırlık görüşmelerindeki “konumunun” araştırılması, sadece, pasif tarihsel bir algısal saptamada bulunma ihtiyacına yönelik değildir.

2 Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981).

Konferans hazırlıkları çerçevesinde düzenlenen hazırlayıcı konferanslar şunlardır: 1. Londra Konferansı (12 Şubat-10 Mart 1920), 2. Londra Konferansı’nın son toplantıları (11 Mart-10 Nisan 1920), 3. San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920), 4. II. Hythe Konferansı (20 Haziran 1920), 5. Boulogne Konferansı (21 Haziran 1920), 6. Spa Konferansı (11 Temmuz 1920).

3 Örneğin İngiltere’yi Başbakan Lloyd George ve daha sonra Lozan Konferansında belirleyici rolü olan Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransa’yı Konsey Başkanı ve Dışişleri Bakanı Millerand, İtalya’yı Başbakan Nitti temsil etmiştir

“Olayların” tutanaklara yansıyan kapsam ve boyutlarının, günümüzde de, en üst düzey uluslararası yargının “soykırım” kavramına uygulamış olduğu hukuksal ve yargısal kıstasları da kapsayabilecek daha geniş bir değerlendirme için önemli ipuçları taşıyabileceği kabul edilmelidir.

Bu çerçevede, Sevr hazırlık görüşmelerinde, “kırım,” “kıyım” gibi sözcüklerle ifade edilen 1915 olaylarının gerçek konumunun belirlenmesi, bu olaylarla bağlantılı olarak belirli bir sorumluluğun öngörülüp öngörülmediği ve sonuçta yürürlüğe girmemiş Sevr Antlaşması’nda ne ölçüde ve hangi içerikle yansıtılmış olduğunun araştırılmasının önemi günümüzde de devam etmektedir.

Öte yandan, özellikle uluslararası yargının BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ni ne şekilde uygulamış olduğunun ve aynı yargının soykırım kurallarıyla bağlantılı başka uluslararası hukuk kategorilerinin soykırımı göre hiyerarşisini ne şekilde belirlemiş olduğunun incelenmesinde de yarar görülmektedir.

Sevr Antlaşması Görüşmelerinde 1915 Olaylarının Konumu

1. Sevr Antlaşması görüşmelerinde 1915 olayları ayrı bir başlık altında incelenmemiştir.

Görüşmelere ilişkin tutanakların incelenmesinden, Müttefik Devletlerin 1915 olaylarını ayrı bir başlık altında incelemeye gerek görmedikleri anlaşılmaktadır. Bu olaylara yapılan genel nitelikli kısa göndermeler çok az olduğu gibi “olayların” anlatılması, belirli sayıların ortaya konulması, sorumlulukların tahlil edilmesi gibi bir çabanın sarf edilmesine de gerek görülmediği söylenebilir.

Hazırlık konferanslarında 1915 olaylarına yapılan dolaylı atıflar, bu olayların aydınlatılması amacı veya beklentisiyle değil, konferansların gündemindeki iki konuyla bağlantılıdır. Bunlardan biri, Maraş bölgesindeki olaylarla ilişkin iddialar, diğeri ise Müttefik Devletlerin üzerinde farklı görüşler sergiledikleri ve stratejik hedef olarak belirledikleri Erzurum’un Ermenistan’a verilmesi gerekip gerekmediği tartışması üzerinde odaklanmaktadır. Bu iki konu kapsamında 1915 olaylarına yapılan atıflar ise genel, yüzeysel ve spekülatif düzeyde kalmaktadır. Olayların herhangi bir sistematizasyonu ve değerlendirilmesi yapılmadığı gibi, tartışmalar sırasında nadiren ortaya atılan sayılar da istatistiki değerlere dayandırılmamaktadır.

Örneğin, Lloyd George, “...Türkiye topraklarının Müttefik kuvvetlerce işgalinin giderlerinin, hiç değilse işgal masraflarının bir bölümünün Türkiye tarafından üstlenilmesi” gerektiğini düşündüğünü belirttiği konuşmasında, “geçmişte Ermeniler kıyıma uğrarken” koşulların farklı olduğunu ileri sürmekte, artık “İstanbul’un yazgısı[nın] kesin olarak Müttefiklerin elinde” olduğunu vurgulamakta ve bu yeni durumu Boğazların İngiliz kontrolü altına geçmesiyle izah etmektedir.⁴

Fransız Temsilci Berthelot, Doğu Anadolu’yu “yeniden Ermenileştirmek için” ABD ve başka ülkelerde yerleşmiş olan Ermenilerden sayısı “300.000 ya da 500.000”i bulabilecek üçte biri ya da üçte ikisinin “Türkiye Ermenistan”ına yeni nüfus oluşturmak üzere gelmesi olasılığına değinmekte, ‘denenmeye değer’ bu yerleşimin ötesinde, Ermenilerin uğradıkları ‘kıyım’lara karşı ‘ödenec’ vermek için elden gelenin yapılması gerektiğine de işaret etmektedir”.⁵

Aynı temsilci, bir başka çerçevede de Mustafa Kemal’in İstanbuldaki “Ulusçu liderlerle doğrudan doğruya ilişkiler içinde olduğunu kuvvetle” sandığını, ancak Büyük Devletlerin “Ulusçulara karşı savaşa girmeye hiçbir zaman” karar veremedikleri için İstanbul’un “Türklerin elinde” bırakılmış olduğunu iddia etmektedir.⁶

İtalyan Temsilci Imperiali Markisi ise, “ birkaç yıl önce üç gün süre ile Ermeniler toplu olarak öldürülürken, İstanbul’daki Büyük Devletler Büyükelçilerinin durumu tartışmakla vakit geçirmiş olduklarını” iddia etmekte, ancak “Üçüncü gün, bir karara varılıp karar Babıâliye bildirildiğinde kırım birden bire kesilmişti”⁷ şeklindeki çıkışıyla Osmanlı Hükümeti’nin olayları durdurabilecek konumda olduğunu ima etmeye çalışmaktadır. Ancak, İtalya Temsilcisi’nin bu ifadelerinin, olayların Hükümet tarafından örgütlendiği ve yönlendirildiği anlamını da taşımadığı açıktır.

Temsilciler arasındaki maksimalist bir yarışın yansıtan bu tartışmanın esas konusu, 1915 olaylarına, yani geçmişe, yönelik olmayıp, Müttefik Devletlerin, özellikle Sykes- Picot anlaşmalarıyla Türkiye’nin doğusu ve güneydoğusu için öngörmüş oldukları ülkesel hedeflerin elde edilip, yeni bir siyasal dağılım ve daha geniş anlamda siyasal etki alanları

4 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 16-17.

5 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 26-27.

6 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 140.

7 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 140.

belirlemeye odaklanmaktadır. Bu bağlantıda 1915 olayları toplantılarda arada bir ek “haklılık” argümanı olarak kullanılmış olmakla birlikte, bu konuda hiçbir zaman olayların cereyan şeklini ve boyutlarını belirleme ve derinleştirme ya da araştırılması konuları gündeme gelmemiştir.

Öte yandan, konferans toplantılarına katılmış olan Ermeni temsilcileri Avetis Aharonyan ve Boğos Nubar Paşa'nın da 1915 olayları hakkında ayrıntılı bir anlatımda bulunmamaları, bu konuda belirli ve daha önemlisi günümüzde ileri sürülen sayıları andıracak herhangi bir mağdur sayısı iddiasında bulunmamaları da en azından ilginç olgulardır.

2. Maraş (Kilikya) bölgesi ile bağlantılı iddialar

1915 olayları bakımından “suskun” olarak tanımlanabilmesine karşılık, Sevr hazırlık görüşmelerinin cereyan ettiği tarihlerde meydana gelen Maraş olayları üzerinde oldukça ayrıntılı biçimde durulmuş olduğu görülmektedir. Görüşmeler sırasında, 20 Şubat 1920’de Lord Curzon, Fransız kuvvetlerinin Maraş’tan (Kilikya) ayrılmalarından sonra meydana gelen olaylar sonucunda 3000 Ermeni’nin öldürüldüğüne ilişkin Times gazetesinde yayınlanan bir haber⁸ üzerine, Fransızlardan ivedi olarak açıklamada bulunmalarını istemekte, makamlarının “Ermenileri korumak ve kıyımlardan sorumlu olanları cezalandırmak için ne gibi önlemler alındığını” öğrenmek isteyeceklerine dikkat çekmektedir.⁹

İngiliz delegenin Maraş olayları konusunda, dolaylı olarak Fransız makamlarının olası sorumluluklarını da gündeme getiren bu çıkışı üzerine, Fransız delege Cambon, olaylar hakkında bilgisi olmadığını, “iki gün” önce görüşmüş olduğu Boğos Nubar Paşa'nın ise, “şimdi bildirilen olaylara hiç değinmemiş” olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰

Buna karşılık, aynı toplantıda diğer Fransız temsilci Berthelot ise, bir yandan, bölgenin “çok dağlık ve engebeli” ve Fransız kıtalarının “genç ve eğitimsiz” olduğunu ileri sürerek savunmada bulunmakta, öte yandan, bölgede “olan bitenlerden Mustafa Kemal’in sorumluluğu”nun “son derece büyük” olduğunu iddia etmekte ve ortaya atılan sayıların da abartılı olduğuna dikkat çekmek gereğini duymaktadır.¹¹

8 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 135.

9 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 136.

10 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 136.

11 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 137.

Lord Curzon ise hazırlanmakta olan antlaşma tasarısına göre de, Fransızların Maraş bölgesi ile bağlantılı olarak Ermenilere karşı “özel yükümlülükler” taşıdıklarına dikkat çekerek, Fransızları, bu bölgede cereyan ettiğini iddia ettiği “kıyım”ı durduracak hiçbir önlem önermemekle suçlamakta, bu durumda kendisinin Maraş Ermenileri’ne “bir askerî kuvvetin koruması biçiminde doğrudan doğruya bir güvence” verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹²

Fransız Temsilci Berthelot ise, Lord Curzon’un bir hayli suçlayıcı çıkışına cevaben, Fransa’nın “Kilikya’daki Ermenilerin yazgısının Fransa için ciddi bir kaygı konusu olduğundan Lord Curzon’un emin olabileceğini” vurgulayarak, Fransa’nın “Kilikya’yı sürekli olarak elinde tutmak niyetini taşıdığı biçiminde yorumlanmayacak namuslu ve kesinkes bir formül” arayışı içinde olduğu yolunda savunmada bulunmaktadır.¹³

Öte yandan, 28 Şubat 1920 tarihli Müttefik Devletler toplantısında Lord Curzon’un, Maraş yakınlarında “15-20.000 Ermeni’nin öldürüldüğünü doğrulayan İngiliz Akdeniz Başkomutanlığı’nın telgraf örneğinin kendisine” iletildiğini açıkladıktan sonra, konunun “salt bir Fransız sorunu” olmadığını ileri sürerek, önerilebilecek önlemler konusunda İstanbul’da “birinci sınıf” olmayan “tek” bir savaş gemisi bulunduran Fransızları dolaylı olarak eleştirmek suretiyle bu konuda izlenebilecek stratejinin belirlenmesindeki inisiyatifi İngiltere lehine çekmeye çalıştığı söylenebilir.¹⁴

Maraş olayları, Sevr Antlaşması’nın hazırlık görüşmelerinde, gerek olayların gerçekliği ya da en azından cereyan şekli ve mağdur sayısı bakımından, İngiltere’nin Dışişleri Bakanlığı ile “sahadaki” Fransız kuvvetlerini savunmak durumunda olan Fransa Dışişleri Bakanlığı arasında ciddi bir polemige yol açmıştır. Ancak iki devletin temsilcileri arasındaki bu polemik sonucunda Maraş olayları hakkında da belirli bir durum değerlendirmesi yapılması yolunda herhangi bir karar alınmamıştır.

12 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 85.

13 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 86.

14 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 142. Lord Curzon ayrıca, konuşmasında konuyu Berthelot ile görüştüğünü, ancak Fransız temsilcinin bu konuda bilgisi olmadığı şeklinde yanıt verdiği de dikkat çekmektedir. İbid., s.141.

3. Ermeni temsilcilerinin hazırlık görüşmelerindeki tutumu

Tutanakların incelenmesinden ortaya çıkan diğer bir sonuç da, konferansa katılan iki Ermeni temsilcinin- Ermeni Cumhuriyeti Temsilci Heyeti Başkanı Avetis Aharonyan ve Ermeni Ulusal Temsilci Heyeti Başkanı Boğos Nubar Paşa- hazırlık görüşmelerinde 1915 olaylarıyla ilgili olarak ayrıntılı ve içerikli bir izahatta bulunmadıkları gibi mağdur sayısı hakkında da ikisinin de belirli bir sayı ileri süremedikleri, “korkunç deney,” “çok sayıda Ermeni öldürüldüğü” gibi genel ifadelerle yetindikleri görülmektedir.¹⁵ Hatta daha da ileri gidilerek, Boğos Nubar Paşa’nın aşağıdaki ifadelerinin 1915 olayları ile değil Maraş olayları ile ilgili olabileceğini de düşündürmektedir:

Boğos Nubar Paşa çok sayıda Ermeni’nin öldürüldüğünü, kıyıma uğradığını ya da göçe zorlandığını söyledi. Ama yarın Erzurum yeniden Ermeni olsun, Kilikya’daki tüm Ermeniler, ya da sürgün edilen ya da göç ettirilenler derhal geri dönerler.¹⁶

Görüşmelerde, Ermeni temsilcilerinin esas ve hatta tek amacı Erzurum’un Ermenistan’a bağlanmasını sağlamaktan ibarettir. Bu yoldaki stratejik siyasi hedeflerini vurgulamış olan Ermeni temsilcilerinin, hedefe ulaşma olanaklarına da sahip olduklarını kanıtlamaya özel önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Boğos Nubar Paşa, “şu anda 15.000 kişilik bir orduları” olduğunu, Müttefiklerin “kendilerine mühimmat ve gereç sağlamağa hazır oldukları takdirde hiç zorluk çekmeden daha 40.000 kişiyi silah altına” alabileceklerini açıklayabilmektedir.¹⁷ Daha da ileri giderek, kimsenin Ermeni askerlerinin değerlerini söz konusu edemeyeceğini, askerlerinin Fransız Yabancılar Lejyonu’na, Fransa’da ve Filistin’de savaşmış bir tabur vermiş olduklarını, Fransız Dışişleri Bakanı ile Mareşal Lord Allenby’den “en yüksek övgüleri” kazanmış olduklarını, ayrıca güçlü ve deneyimli olduklarını kanıtlamak için “Rus ordusu ile birlikte de savaşmış” olduklarını da vurgulamaktadır.¹⁸

Hatta Lloyd George’un Türklerin Erzurum’u “teslim etmeyi reddettikleri varsayımında” Ermenilerin Müttefiklerin yardımını beklemek zorunda olup olmayacakları yolundaki sorusunu da, Boğos Nubar Paşa, açıkça

15 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 520-521.

16 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 521.

17 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 520.

18 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 520.

“Müttefiklerden askeri destek görmeyi çok ister idiyse de, bu yardımın zorunlu olduğu kanısında” olmadığını da açıkça belirtebilmektedir.¹⁹ Görüşmelerde, Erzurum’un Ermenistan’a verilmesinden yana olan Fransızlar ile şehrin Türkler’de kalmasını savunan İngilizler arasında oldukça ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Fransız Mareşal Foch’a göre, “güçlü bir kale ve önemli bir berkitilmiş nokta” olarak Ermenilerin elinden kolaylıkla alınamayacağı argümanı ile onlara verilmesini savunmaktadır.²⁰ Ancak aynı konuda, Lloyd George’e göre, nüfusunun çoğunluğu Türk ve Müslüman’lardan oluşan “bu yerin Ermenilere bırakılması Müttefik devletlerin ileri sürdükleri hiç bir ilke ile savunulamaz.”²¹

Öte yandan, Ermenistan’ın gerçek başkentinin Erivan olmayıp, Erzurum olduğu yolundaki iddiasını gündeme getiren Aharonyan, Lloyd George’un sorusu üzerine, Erzurum nüfusunun 240.000 Türk ve etnik kökenini belirtmediği 230.000 Hıristiyan’dan oluştuğunu ileri sürmekte, Türkler lehindeki “ufak” çoğunluğu ise şehirdeki 40.000 kişilik Türk askeri garnizonla izah etmeye çalışmaktadır.²² İtalya temsilcisi Nitti’ye göre ise, şehrin Ermeni nüfusu 135.000’dir.²³ Lloyd George da Türk istatistiklerine dayanarak Erzurum İli nüfusunun 800.000’in çok üstünde olduğuna dikkat çekmektedir.²⁴

Ancak, bu çerçevede, üzerinde önemle durulması gereken husus, görüşmelere aktif ve iddialı biçimde katılmış olan Ermeni temsilcilerin başka konularda, doğruluğu kesin olmamakla birlikte, çeşitli sayılar ileri sürmüş oldukları halde, 1915 olayları ile ilgili olarak günümüzde ileri sürülen sayılara uzaktan, yakından yaklaşacak bir sayıdan söz etmedikleridir. Ayrıca zikrettikleri sayıların 1915 olaylarıyla mı, yoksa

19 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 520.

Aynı çerçevede Ermeni temsilci, Mustafa Kemal’in önemli sayıda askeri olduğunu kabul etmekle birlikte, bu güçlerin “ne savaşçılık değeri ne de sayı bakımından Ermenistan’ın cepheye sürebileceği askerlere eşiti olabileceğine” inanmadığını ve “Erzurumsuz bir Ermenistan”ı düşünebilmenin olanaksız olduğunu iddia etmektedir (bkz. Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 520-521).

20 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 524.

21 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 511.

Nitekim, Lloyd George konuşmasının devamında “Müttefik Devletler self-determination ilkesini kabul ettiklerine göre, Türklerin imzalamayı reddetmelerinin doğuracağı kötülöklere karşı koymayı kendisi göze” alamayacağını vurgulamaktadır (bkz. Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 512).

22 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 523.

23 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 497.

24 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 523.

1920’de cereyan eden Maraş olaylarıyla bağlantılı olup olmadığı da açık değildir.

Sonuçta, Ermeni temsilcilerin Ermeni toplumunun, yok edilmek için katledilen ve/veya tehciye zorlanan mağdur grup olarak değil, azimli ve deneyimli bir askeri güce sahip olan, belirli jeostratejik hedefleri olan önemli bir siyasi faktör olarak algılanmasını istedikleri söylenebilir.

4. Hazırlık görüşmelerinde “sorumluluk” kavramı

Sevr görüşmelerinde Ermenistan’ın sınırlarının belirlenmesi meselesi kapsamında “sorumluluk,” “sorumlu olmak” gibi sözcükler kullanılmış olmakla birlikte, bunlara belirli bir hukuksal içerik izafe edilmemiş, hatta daha genel sistematik bir yaklaşım uygulanmamıştır. Dahası, bu kavram yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, örneğin Maraş olaylarıyla bağlantılı olarak Müttefikler arasındaki siyasal sorumluluk paylaşımı tartışması çerçevesinde kullanılmıştır.²⁵

Erzurum’un Ermenistan’a verilip verilmemesi konusunda bazı temsilcilerin dolaylı olarak “tarihsel sorumluluk” anlayışından hareketle şehrin Ermenistan’a bağlanması gerektiğini savundukları görülmektedir. Örneğin, Fransız temsilci Berthelot, şehrin Ermenistan’a verilmesinde “sağlam ahlaki” nedenlerinin bulunduğunu ileri sürmektedir.²⁶ Lord Curzon da, Londra’da kurulan özel bir komitenin “Erzurum’un Ermenilere verilmesini öğütlediğini,” bu tercihin “ahlaki olmaktan çok stratejik” nitelikte olduğunu, bu çerçevede Ermenilere “söz verme anlamına gelen bazı güvenceler” verilmiş olduğunu belirtmektedir.²⁷ Lloyd George ise, tam aksine, açıkça “Ermenilerin haklı gösterilemeyecek umutlara kapılmağa hakları olmadığını” vurgulamaktadır. Ancak, Başbakanı’ndan sonra söz alan Lord Curzon “Yüce Kurulun görüşü bu ise bunun Ermeniler için çok acı bir darbe olacağını” iddia etmektedir.²⁸ Müttefikler arasındaki, hatta İngiliz temsilciler arasındaki, bu birbirinden farklı görüşler de 1915 olaylarının hukuksal anlamda ciddi bir sorumluluk temeli oluşturabileceğine inanılmadığını, özellikle Anadolu’nun doğu ve güney doğusunun hangi müttefikin etki/denetim alanına girebileceği kaygısının ağır bastığını ortaya koymaktadır.

25 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 137-142.

26 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 512.

27 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 513.

28 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 513-514.

Öte yandan, özellikle, İngiltere'nin toplantılar sırasındaki açıklamalarından Osmanlı Devleti'nin antlaşma tasarısını imzalamaması olasılığından tedirgin olduğu da anlaşılmaktadır. Lord Curzon, Antlaşmanın imzalanmaması halinde Fransızların zorlayıcı önlemler almayı düşündüklerini ileri sürmektedir.²⁹ Lloyd George ise, daha net bir şekilde, Erzurum'un Ermenilere verilmesi halinde Antlaşma'nın Türkler tarafından imzalanmaması tehlikesine dikkat çekmektedir.³⁰

Bir yandan, 1915 olaylarına ilişkin belirli bir sorumluluk senaryosu oluşturulmasını "sağlayacak" yeterli verilerin bulunmaması, öte yandan, Müttefik Devletlerin doğu ve güneydoğu Anadolu hakkında tasarladıkları yeni siyasi dağılımı geciktirebileceği ya da imkansızlaştıracağı kaygısıyla Sevr Antlaşması'nda öngörülecek "Cezalar" başlığı altında Lloyd George, Avusturya ile yapılacak Barış Antlaşmasının maddelerinden uyarılma yapılmasını önermesine karşılık, Lord Curzon, yine Başbakanı'ndan farklı bir yaklaşımla, o antlaşmada öngörülen yazımın "Ermeni kırımını kapsayamayacağını öğrenmiş olduğunu" iddia etmektedir.³¹

Sonuçta, aşağıda da belirtileceği üzere, Sevr Antlaşması'nın "Cezalar" başlıklı bölümünde de Ermeni kırım terimi kullanılmamış, "topluya öldürmeler" gibi yer, hedef, sayı ve nitelik bakımından belirsiz bir deyim tercih edilmiştir. Sevr Antlaşması'nın hazırlık görüşmelerinde, günümüzde soykırım tezlerinin dayandırıldığı 1915 olaylarının ayrı ve kapsamlı biçimde incelendiğini, en azından dikkate alınması gereken bir siyasal veri olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyacak ipuçlarına rastlanmamaktadır. Olayların Osmanlı Devleti'nin doğu ve güneydoğu illerinin Müttefik Devletlerce ne şekilde paylaşılacağı tartışmasının tamamen geri planında kalan, kesinlikle derinleştirilmeyen, ancak gündemdeki başka konuların kapsamında sığınan ve güçlü olacağı düşünülen yüzeysel, ancak dramatik ve spekülatif bir ek argüman olarak kullanıldığı söylenebilir.

5. Sevr Antlaşması ve 1915 olayları

Sevr Antlaşması'nın gerek giriş bölümünde, gerek Ermenistan sınırı ile ilgili maddelerinde 1915 olaylarına herhangi bir atıfta bulunulmamıştır.

29 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 375; benzer bir kaygıyı Llod George de ifade etmektedir. (bkz. Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 451).

30 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 541.

31 Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 100.

Antlaşma bu açıdan Almanya ve Avusturya ile yapılan Versay ve Saint Germain antlaşmalarında benimsenmiş olan yazım modelini tekrarlamaktadır.

Sevr Antlaşması'nın "Yaptırımlar" (*Penalties/Sanctions*) başlıklı bölümündeki 230. maddesiyle Almanya açısından kaleme alınmış olan Versay Antlaşması'nın aynı başlığındaki 227 ve sonraki maddeleri ile karşılaştırmada yarar bulunmaktadır.

Sevr Antlaşması'nın 230. Maddesi şu şekildedir:

Osmanlı Hükümeti, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen topluca öldürmelerden sorumlu olan Müttefik Devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir.

Müttefik Devletler, bu nedenle suçlanan kişileri yargılamada görevlendirilecek mahkemeyi göstermek hakkını saklı tutarlar ve Osmanlı Hükümeti bu Mahkemeyi tanımayı yükümlenir..

Uygun bir süre içinde, Milletler Cemiyeti, sözü edilen topluca öldürmeleri yargılamaya yetkili bir mahkeme kurarsa, Müttefik Devletler, sözügeçen sanıkları bu mahkemeye vermek haklarını saklı tutarlar ve Osmanlı Hükümeti bu mahkemeyi tanımayı da yükümlenir.

228. Madde hükümleri, bu maddede öngörülen durumlara da uygulanır.

Versay Antlaşması'nın yine "Yaptırımlar" (*Penalties*) başlıklı 227. maddesi'ne göre ise:

The Allied and Associated Powers publicly arraign William II of Hohenzollern, formerly German Emperor, for a supreme offence against international morality and the sanctity of treaties.

A special tribunal will be constituted to try the accused, thereby assuring him the guarantees essential to the right of defence...³²

32 Bu maddenin devamında da kurulacak mahkemenin ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya tarafından atanacak birer yargıç tarafından oluşacağı belirtilmektedir

Müttefik ve İlişkili Devletler eski Alman İmparatoru Hohenzollern'in II. William'ı uluslararası ahlaka ve antlaşmaların kutsallığına karşı yüce suçtan dolayı alenen suçlamaktadırlar.

Suçlananları dava etmek için özel bir mahkeme kurulacaktır, dolayısıyla savunma hakkı için gerekli olan garantiler ona temin edilecektir...

Bireysel sorumluluklarla ilgili olarak Versay Antlaşması'nın 228. ve 229. maddeleri şöyledir:

Madde 228:

The German Government recognises the right of the Allied and Associated Powers to bring before military tribunals accused of having committed acts in violation of the laws and customs of war.

The German Government shall hand over to the Allied and Associated all persons accused for having committed an act in violation of the laws and customs of war...

Almanya Hükümeti Müttefik ve İlişkili Devletlerin savaş yasalarını çiğneyen eylemlerde bulunmakla suçlanan kişileri askeri mahkemeler karşısına çıkarma hakkını tanımaktadır.

Almanya Hükümeti Müttefik ve İlişkili Devletlere savaş yasalarını ve örflerini çiğneyen eylem gerçekleştirmekle suçlanan kişilerin hepsini teslim edecektir...

Madde 229:

Persons guilty of criminal acts against the nationals of one of the Allied and Associated Powers will be brought before the military tribunals of that Power...

Müttefikler ve İlişkili Güçlerden birinin vatandaşlarına karşı cezai eylemden suçlu bulunan kişiler o Devletin askeri mahkemelerin karşısına çıkarılacaklardır...

Avusturya ile ilgili Saint Germain-en- Laye Antlaşması'nın yine "Yaptırımlar" (*Penalties*) başlıklı bölümündeki özellikle 173 ve 174. maddelerine göre:

Madde 173

The Austrian Government recognises the right of Allied and Associated Powers to bring before military tribunals persons accused of having committed acts in violation of the laws of war...

Avusturya Hükümeti Müttefik ve İlişkili Devletlerin savaş yasalarını çiğneyen eylemlerde bulunmakla suçlanan kişileri askeri mahkemeler karşısına çıkarma hakkını tanımaktadır...

Madde 174

Persons guilty of criminal acts against the nationals of one of the Allied and Associated Powers will be brought before the military tribunals of that Power...

Müttefik ve İlişkili Devletlerden birinin vatandaşlarına karşı cezai eylemden suçlu bulunan kişiler o Devletin askeri mahkemeleri karşısına çıkarılacaklardır...

Devletin sorumluluğunun niteliği ve kapsamı açısından, özellikle Versay Antlaşması, Saint Germain ve Sevr Antlaşması'nın yaptırımlarla ilgili hükümleri karşılaştırıldığında, Müttefik Devletlerin Osmanlı Devleti için öngördükleri sorumluluğun hukuksal niteliğinin Almanya açısından öngörülmüş sorumluluk niteliği açısından farklı olduğu, Avusturya'ya uygulanmış olan modele daha yakın olduğu söylenebilir. Versay Antlaşması, İmparator II. Wilhelm'in yargılanmasını öngörmekle doğrudan Alman Devleti'nin uluslararası sorumluluğunu ortaya koyacak bir yargılama süreci öngörmektedir. Buna karşılık, Sevr Antlaşması, "toplucu öldürmeler"den sorumlu olan kişilerin cezai sorumluluklarının araştırılması suretiyle bireysel bir cezai sorumluluk arayışını tercih etmiştir.

Bu noktada, üzerinde önemle durulması gereken diğer bir husus da, "toplucu öldürmeler" gibi ciddi bir iddianın ortaya atıldığı bir maddede, bir yandan, "savaş durumu sırasında" gibi bir parametreye yer verilirken, diğer yandan, günümüze kadar devam eden soykırım iddiaları açısından belirleyici önem taşıyabilecek bir husus olan etnik, dinsel, dilsel köken gibi bir kıstasa yer verilmemiş olmasıdır. Tam aksine, "toplucu öldürmeler"in "savaş durumu sırasında" işlenmiş olduğuna da dikkat çekilmesi suretiyle daha çok bir savaş suçu işlendiği iddiasına yer verildiği açıktır.

İngiltere ve Fransa temsilcilerinin daha önce aralarında 1916 ‘da kabul etmiş oldukları Sykes-Picot anlaşması ile özellikle Türkiye’nin doğu ve güneydoğusu açısından aralarında paylaşmak üzere belirlemiş oldukları bölge ve etki alanları doğrultusunda şekillendirmiş oldukları Sevr Antlaşması’nın yürürlüğe giriş koşullarını belirleyen 433. maddesindeki yürürlük koşulu sadece Türkiye açısından değil, Müttefik Devletler açısından da gerçekleşmemiştir. Maddeye göre:

Antlaşma, bir yandan Türkiye ile, öte yandan, Başlıca Müttefik Devletlerden üçünce onaylanır onaylanmaz, onama belgelerinin bir ilk sunuş tutanağı düzenlenecektir.

Bu tutanak tarihinden başlayarak, Antlaşma, onu böylece onaylamış olacak Bağlı Yüksek Taraflar arasında yürürlüğe girecektir.

Sonuçta, Sevr Antlaşması sürecinde, 1915 olaylarının gerek Antlaşma metnindeki hükümler düzeyinde, gerek, Müttefik Devletlerin görüşmeler sürecindeki ifadelerinin yansıttığı sübjektif algıları açısından - günümüzdeki katı normatif koşullarına başvurmaya gerek kalmaksızın-soykırım olarak değerlendirildiğini ortaya koyacak unsurlardan yoksun olduğu açıktır.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve Uluslararası Adalet Divanı İçtihadında Soykırım Suçu

1. 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ne göre soykırım suçunun tanımı ve UAD uygulaması

a) Sözleşmeye göre soykırım suçunun unsurları

9 Aralık 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme³³ soykırım suçunu, biri maddi unsur (*actus reus*), diğeri de manevi (*mens rea*) unsur olarak özel kast (*dolus specialis*) unsuruyla tanımlamıştır. Sözleşme’nin 2. maddesi şu şekildedir:

33 Türkiye, bu sözleşmeyi 23 Mart 1950’de onaylamıştır. 5630 sayılı Onay kanunu 29 Mart 1950 tarihli ve 7469 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

Bu Sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur:

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracığı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek;
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;
- e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek.

b) Uluslararası Adalet Divanı'nın Sözleşme çerçevesindeki yetkisi

Uluslararası Adalet Divanı (UAD) soykırım iddialarını incelerken Sözleşme'nin yukarıdaki 2. maddesinde sayılan maddi ve manevi unsurlarla bağlı olduğunu, bunun dışına çıkarak herhangi bir örf ve adet kuralı çerçevesinde soykırım iddialarını incelemeye yetkili olmadığını da açıkça vurgulamıştır.

Lahey Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) Hırvatistan'ın Sırbistan aleyhindeki başvurusuyla ilgili 3 Şubat 2015 tarihli kararının yargısal yetkisinin incelendiği bölümünde, soykırımın suç niteliğinin BM Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nden önce de örf ve adet hukukunda (*customary law*) bir kural olarak kabul edilmiş olduğuna, ancak bu hususun BM Sözleşmesi'nin 10. maddesindeki tahkim (*compromissory clause*) hükmünün işletilebileceği anlamına gelmediğine dikkat çekmiştir.³⁴ Diğer bir deyişle UAD, Sözleşme'nin ötesinde yer alabilecek örf ve adet niteliğindeki kuralları uygulayamayacağını, soykırım suçu açısından yargısal yetkisinin tek temelini Sözleşme olduğunu vurgulamış bulunmaktadır.

Öte yandan UAD, maddi hukuk bakımından yetki alanını örf ve adet hukukunu dışlayacak biçimde BM Sözleşmesi ile sınırlandırmakla, bir

34 *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Judgment, I.C.J. Reports 2015, para.88.*

verde, diğer uluslararası mahkemelerin de bu Sözleşme ile bağlantılı olarak bir devleti soykırım suçu açısından yargılayabilme konusunda yetkili olamayacaklarını varsaymış olduğunu kabul etmiş bulunmaktadır. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) İsviçre aleyhindeki 15 Ekim 2015 tarihli Perinçek kararında, Büyük Daire düzeyinde, soykırım iddialarını yargılama konusunda yetkili olmadığını şu kesin ifadelerle vurgulamıştır:

...the Court is not only, as noted by the Chamber in paragraph 111 of its judgment, not required to determine whether the massacres and mass deportations suffered by the Armenian people at the hands of the Ottoman Empire from 1915 onwards can be characterised as genocide within the meaning to make legally binding pronouncements on one way or the other on this point.³⁵

...bu noktada Daire'nin kararındaki 111. paragrafında not ettiği gibi, mahkeme Osmanlı İmparatorluğu tarafından Ermenilerin 1915'ten ileriye yaşadığı katliamların ve kitlesel göçlerin hukuki olarak bağlayıcı olacak şekilde soykırım olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini tespit etmek zorunda değildir.

Görüldüğü üzere, sonuçta AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamındaki diğer başvurulardan farklı olarak, şahıs itibarıyla (*ratione personae*), zaman itibarıyla (*ratione temporis*), yer itibarıyla (*ratione loci*) görev alanı dahilinde (*jurisdiction*) yer alıp almadığını incelemek durumunda olmadığı sonucuna varmış, AİHM'in yetki alanını (*competence*) belirleyen 19. maddesinin kapsamında algılamış bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, AİHM soykırım iddiasını, madde, şahıs, zaman ve yer itibarıyla yetkisi dahilinde olup olmadığını dahi incelemeye yetkili olmadığına dikkat çekmek istemiştir. Bu şekilde, AİHM, yetki alanının dış sınırlarını belirleyen AİHS'nin 19. maddesi *competence* kavramı ile yetkisi dahilindeki görev alanını belirleyen AİHS'nin 1. maddesindeki *jurisdiction* (görev alanı) kavramı arasındaki farkı vurgulayarak, bir devlet aleyhindeki soykırım iddialarının AİHM prosedüründe bir "ön mesele" ya da "bekletici mesele" olarak incelenmesini dahi mümkün görmemiştir.

³⁵ *Perinçek v. Switzerland*, (No.27510),[GC], Judgment of 15 October 2015, para. 102.

2. BM Soykırım Sözleşmesi'ne göre devletin sorumluluğu

BM Sözleşmesi'ne göre devletlerin yükümlülükleri soykırımı önleme ve cezalandırma olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık, Sözleşme, bizzat devletin tüzel kişiliği itibarıyla soykırım suçunun sorumlusu olup olmayacağı konusuna açıklık getirmemektedir. Ancak, uluslararası hukuk kavramları ve kategorileri açısından merkezi konumdaki “devlet” in soykırım işleme yasağına tabi olup olmayacağına açık biçimde belirlenmesi önem taşımaktadır.

Bosna-Hersek'in Sırbistan Montenegro aleyhindeki başvurusuna ilişkin kararında UAD, Sözleşme'nin 1. maddesini yorumlamak suretiyle (*actus reus*), soykırımı önleme ve cezalandırma yükümlülüğünü taşıyan devletin de soykırım işleme yasağına tabi tutulması gerektiğine ve bunun aksinin mantığa aykırı olacağına işaret etmiştir.³⁶

Öte yandan, yukarıda belirtilmiş olduğu üzere, soykırım suçunu oluşturabilecek fiiller beş grupta sıralanmış olmakla birlikte, bu fiillerden her birinin soykırım suçunu oluşturabilmesi için özel kast (*dolus specialis*) şartının da gerçekleşmiş olması gerekir. Hatta bu koşulun belirleyici rolü olduğu kabul edilmelidir. Özel kastın kanıtlanamadığı durumlarda Sözleşme'nin 2. maddesindeki fiillerin işlenmiş olması soykırım suçunu oluşturamayacağı açıktır.

Ayrıca, 2. maddedeki fiiller arasında açıkça zikredilmediği halde, başka fiillerin de “ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu , “kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak” kastıyla işlenmiş olduğunun kanıtlanması koşuluyla soykırım suçu olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı konusu açık değildir.

Bosna Hersek'in Sırbistan aleyhindeki başvurusuna ilişkin UAD kararındaki özel kastın dört olumsuz kıstasa karşı sadece bir olumlu kıstas içeren klasikleşmiş tanımlaması şöyledir:

Neither the intent, as a matter of policy, to render an area “ethnically homogenous”, nor the operations that may be carried out to implement such policy, can as such be designated a genocide: the intent that characterises genocide is “to destroy, in

36 *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* Judgment of 26 February 2007, para. 166 ; Pierre-Marie Dupuy, “Crime sans châtement ou mission accomplie?,” *European University Institute Working Papers Law* (2007): 2-3.

*whole or in part”, a particular group, and deportation or displacement of the members of the group, even be effected by force is not necessarily equivalent to destruction of that group, nor is such destruction an automatic consequence of the displacement.*³⁷

Ne bir politikanın parçası olarak bir bölgeyi “etniksel olarak homojen” hale getirme kastı, ne de böyle bir politikayı uygulamak için girişilecek operasyonlar bir soykırım olarak tanımlanabilir: Bir soykırımı belirleyen kast, belirli bir grubu “tamamen veya kısmen imha etmek kastı” olup, grubun üyelerinin güç kullanarak bile sürülmesi veya yerlerinden edilmesi zorunlu olarak bu grubun yok edilmesi anlamına gelmediği gibi, yok olma durumu da yerinden edilmenin otomatik sonucu değildir.

UAD’nin kast unsuru anlayışına göre, ne bir bölgenin etnik açıdan homojenleştirilmesi amacının güdülmesi, ne bu politikayı gerçekleştirmeye yönelik olarak eylemlerde bulunulması, ne de korunması öngörülen grubun zorla yaşadığı bölgeden uzaklaştırılması soykırım sayılabilecektir. Zira UAD, bu tür fiiller sonucunda grubun mutlaka yok olacağı ya da grubun yok olmasıyla geleneksel olarak yerleşmiş olduğu yerden uzaklaştırılması arasında zorunlu bir nedensellik bağı kurmamaktadır.

Bütün bu ihtimallerde, soykırım suçunun gerektirdiği kast unsuru koşulunun gerçekleşmiş sayılması için, maddi unsuru oluşturan fiillerin ötesinde, belirli bir grubu tamamen veya kısmen yok etmek amacının güdülmüş olduğunun saptanması gerekmektedir.

Bu çerçevede, UAD, Hırvatistan’ın Sırbistan aleyhindeki başvurusuna ilişkin kararında, daha önce de Bosna Hersek’in Sırbistan Montenegro aleyhindeki kararında, BM Sözleşmesi’nde soykırım olarak tanımlanan maddi olaylar (*actus reus*) arasında yer almayan “etnik temizlik” uygulamasının bir soykırım planının unsurlarından biri olabileceğine, ancak soykırım suçu kapsamına girmediğine işaret ederek, soykırım suçu olarak kabul edilebilmesi için bir halkın grup niteliğini fiziki olarak kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla hareket edilmiş olması gerektiğini, yoksa sadece o grubu belirli bir bölgeden sürmek arzusunun yeterli olmadığını “...*the intent physically to destroy, in whole or in part,*

37 *Case Concerning the Application of the Convention of the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) Judgment of 26 February 2007, par. 190.*

a human group as such, and not merely a desire to expel it from a specific territory”³⁸ (...fiziksel olarak tamamen veya kısmen bir insan grubunu yok etme niyetinin olması ve o grubu yalnızca belirli bir bölgeden atma isteğinin olmaması) şeklindeki ifadeyle belirtmiştir. Bu şekilde UAD, etnik temizliği “tiksindirici politika” (*abhorrent policy*) olarak nitelendiren ve, özellikle, etnik temizliğin savaşın sonucu değil, savaşın amacı olduğu yolundaki BM Genel Kurulu’nun A/RES/47/121 sayılı kararı açısından da soykırım suçunun kavramsal sınırlarına önemli bir yorum getirmiştir.

UAD’nin üzerinde durduğu diğer önemli bir husus da BM Sözleşmesinin devletlere sonuç elde etme edimi değil, soykırımı önleme edimi yüklediğidir. Diğer bir deyişle, UAD, devletin aldığı önlemlerin soykırımı engelleyemeyebileceği varsayımının geçerliliğini de kabul edebilmektedir. Nitekim, Sırbistan Montenegro kararında devletin soykırımı önleme yeterliğini (*capacity*) değerlendirirken, UAD, Devletin merkezi otoriteleri ile soykırımı önlemek üzere müdahalede bulunulması gereken bölgeler arasındaki mesafenin uzunluğunun da başka faktörler arasında dikkate alınması gerektiğine işaret etmiştir.³⁹ Bu şekilde, Sözleşme’de öngörülen maddi ve manevi unsurların ötesinde, UAD, coğrafi ve maddi koşulların da devletlerin soykırım suçunun işlenmesini önleme yükümlülüklerini görelileştirebileceğini, dolayısıyla BM Sözleşmesi’nin esas konusunu oluşturan bu yükümlülüğün de kayıtsız şartsız olmayabileceğini kabul etmiş olmaktadır.

Öte yandan UAD, devletin müdahale kapasitesinin soykırım tehlikesinin bulunduğu bölgenin uluslararası hukuk statüsünün de dikkate alınması gerektiğine dikkat çekmiş olmakla birlikte,⁴⁰ bu konudaki AİHM içtihadınınkinden farklı olarak, kişilerin haklarını etkin biçimde koruyacak nitelikte bir seri koruyucu önlem (*positive obligations*) alınıp alınmadığının araştırılmasına lüzum görmemiştir. Bununla birlikte, bu tür koruyucu önlemlerin soykırım suçunun önlenmesi bakımından yararlı olacağını da kabul etmiştir.⁴¹ BM Sözleşmesi’nin soykırımı önleme ve suçlularını cezalandırma ile yükümlü devletin, tüm olanaklarını kullanarak suçun işlenmesini engellemesi beklenebilir. Bu şekilde, devletin alacağı kapsamlı önlemlerin, suçun işlenmesini tamamen engellemese bile sonuçlarını sınırlandırabileceği ve kendi

38 Croatia v. Serbia par.510; Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, par. 190.

39 Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, para. 431.

40 Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, para. 431.

41 Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, para. 432.

önleme sorumluluğunu da hafifletebileceği kabul edilmelidir. AIHM bu konuda kapsamlı bir içtihat geliştirmiş bulunmaktadır.⁴²

3. Uluslararası hukuk ve uluslararası ceza hukuku

Uzun yıllar süren bir prosedür sonucunda UAD, soykırım suçunun belirli olaylar açısından maddi unsurlarının gerçekleştiğini saptayabildiği halde, özel kast kıstasının sadece Srebrenica katliamı açısından gerçekleştiğini saptayabilmiştir.⁴³ Oysa, kararının başka bir paragrafına göre:

On the basis of the facts set out above, the Court finds that it is established by overwhelming evidence that massive killings in specific areas and detention camps throughout the territory of Bosnia and Herzegovina were perpetrated during the conflict. Furthermore, the evidence presented shows that the victims were in large majority members of the protected group, which suggests that they may have been systematically targeted by the killings.⁴⁴

Yukarıda belirtilen olaylar temelinde, Mahkeme, çatışma sırasında, Bosna Hersek bölgesindeki belirli alanlarda ve tecrit kamplarında topluca öldürmeler işlendiğinin çok kuvvetli kanıtlarla saptanmış olduğu kanaatindedir. Ayrıca, ibraz edilen kanıtların, mağdurların büyük çoğunlukla korunan gruba mensup olduğunu ortaya koyması da topluca öldürmelerde bunların sistematik biçimde hedef olarak alınmış oldukları izlenimini uyandırmaktadır.

Bu paragrafta korunması gereken gruba karşı işlenen suçlarla ilgili olarak kullanılan “toplucu öldürmeler,” “çok kuvvetli kanıtlar,” “sistematik biçimde,” “hedef olarak” yolundaki ifadeler, UAD’nin

42 *Osman v. the United Kingdom*, no. 87/1997/781/1083, Judgment of 28 October 1998, para. 115; *Kontrova v. Slovakia*, no. 7510/04, Judgment of 31 May 2007 para. 49; *Opuz v. Turkey*, Application no. 33401/02, Judgment of 9 June 2009, paras. 145 ve 150. Bu konuya dikkat çeken bir yazara göre, UAD’nin tazminat konusunda ilgili devletin bu tür etkin önleyici önlemleri alması gerektiğine değinmemiş olması, önündeki dava çerçevesinde devletin soykırımı önleme yükümlülüğünün ihlal edildiği anın belirlenmesinde karşılaştığı kavramsal sorunlarla izah edilebilir. Bkz. Andrea Gattini, “Breach of the Obligation to Prevent and Reparation Thereof in the ICJ’s Genocide Judgment,” *EJIL* 18, no. 4 (2007): 702. Aynı konuda bkz. Marko Milanovic, “State Responsibility for Genocide: A Follow-Up,” *EJIL* 18, no. 4 (2007), p. 689.

43 *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, *ibid.*, para. 370.

44 *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, para. 276.

benzer olayların Yugoslavya'nın başka bölgelerinde de meydana geldiğini açıkça kaydetmiş olduğunu, ancak, sonuçta, özel kastın sadece Srebrenica katliamı açısından gerçekleşmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Dupuy'e göre, Srebrenica ile sınırlı olarak vardığı bu kısmi sonuçla UAD, Sırbistan'ın sorumluluğunun soykırımı önleme yükümlülüğünün ihlalinin ötesinde, doğrudan soykırımdan sorumluluğunun bulunup bulunmadığının yeterince araştırmadığı izlenimini uyandırmaktadır.⁴⁵ Buna karşılık, Corten'e göre, BM Sözleşmesi'nin amacı soykırımın önlenmesi ve cezalandırılması doğrultusunda alınacak önlemlerden ibaret olduğu, dolayısıyla Sözleşme'yi soykırımın tamamen engellenmesi gibi belirli bir sonuç elde etme yükümlülüğü şeklinde algılamak mümkün değildir.⁴⁶

Gerek BM Sözleşmesi, gerek uluslararası hukuk ve uluslararası yargılama kuralları çerçevesinde, Bosna Hersek'in tüm taleplerini karşılayabilecek bir soykırım saptamasında bulunamayan UAD'nin, Srebrenica açısından soykırım sonucuna varmasında, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia- ICTY*) sanıkların soykırım suçunu işlemiş olduklarını saptayan *Krstic ve Blagojevic*⁴⁷ kararlarının belirleyici rolü olmuştur.⁴⁸ Yargı yetkisi, uluslararası hukuka ve özellikle soykırım suçu açısından BM Sözleşmesi'ne dayanan UAD'nin, bir devletin sorumluluğunu belirlemek için Sözleşme yerine, uluslararası hukuktan tamamen farklı ilkelere dayanan bir uluslararası ceza mahkemesinin uygulamasına başvurması çeşitli eleştirilere yol açmıştır.

Kress'e göre, UAD, bireysel cezai sorumlulukları belirlemekle görevli bir ceza mahkemesinin vardığı sonuçları benimsemekle bireysel kastın ötesinde bir "toplu kast" (*collective intent*) durumunun oluşup oluşmadığını araştırma fırsatını kaçırmıştır.⁴⁹ Gaeta'ya göre ise, bireysel cezai sorumluluğun devlet sorumluluğunu tamamlayabilmesi (*complement*) ancak bireysel kastları örgütleyecek, hoş görecektir ya da

45 Dupuy, "Crime sans châtimeant", *ibid.*, p. 5.

46 Olivier Corten, "L'arrêt rendu par la CIJ dans l'Affaire du Crime de Génocide (*Bosnie-Herzégovine c. Serbie*): Vers un assouplissement des conditions permettant d'engager la responsabilité d'un Etat pour génocide," *AFDI* 53 (2007), p. 271.

47 *Case Krstic* (ICTY, IT-98-33-T, Trial Chamber Judgment, 2 August 2001, pp. 10189-90; *Blagojevic*, ICTY, IT-02-60, Judgment of 17 January 2005, para. 674.

48 "The Court sees no reason to disagree with the concordant findings of the Trial Chamber and the Appeals Chamber" (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*), para.296).

49 Claus Kress, "The International Court of Justice and the Elements of the Crime of Genocide," *EJIL* 18, no. 4 (2007), p. 622.

onlara göz yumacak bir suçluluk şemasının (*pattern of criminality*) söz konusu olduğu durumlarda mümkün olabilecektir.⁵⁰

4. UAD'nin soykırım kararında tazminat "sorunu"

Soykırım suçunun işlenmesini önleyecek gerekli önlemleri almadığı için Srebrenica katliamından dolayı Sırbistan'ın sorumlu olduğu sonucuna varan UAD, bu ağır ihlalin sonuçlarını giderecek herhangi bir maddi/manevi tazminat olanağı öngörmemiştir. UAD, bu konudaki görüşünü saptanan ihlalin ihtiyati tedbirler konusundaki UAD kararlarına uyulmamış olmasıyla şu şekilde izah etmeye çalışmaktadır:

...The Court however considers that, for purposes of reparation, the Respondent's non-compliance with the provisional measures ordered is an aspect of, or merges with, its breaches of the substantive obligation of prevention and punishment laid upon it by the Convention. The Court does not therefore find it appropriate to give effect to the Applicant's request for an euro for symbolic compensation in this respect. The Court will however include in the operative clause of the present Judgment, by way of satisfaction, a declaration that the Respondent has failed to comply with the Court's Orders indicating provisional measures.⁵¹

Ancak Mahkeme, tazminat konusu açısından, Dâvalı'nın, ihtiyati tedbir kararlarına uymamış olması, Sözleşme'nin öngörmüş olduğu esasa ilişkin önleme ve cezalandırma yükümlülüğünün ihlalinin bir veçhesini oluşturduğu ya da o yükümlülükte mündemiç olduğu kanaatindedir. Dolayısıyla Mahkeme, tazminat olarak 1 Euro'luk sembolik bir tazminata hükmedilmesi yolundaki Başvuranın talebini kabul etmeyi uygun görmemektedir. Bununla birlikte, Mahkeme, tazminat kapsamında, Davalı'nın Mahkeme'nin aldığı ihtiyati tedbir kararlarına uymamış olduğu yolunda Karar'ın işlemsel bölümüne bir beyan ekleyecektir.

UAD kararında, BM Sözleşmesi'nin gerekli önlemler alınmadığı için ihlal edilmesi sonucunda önlenemeyen Srebrenica katliamı açısından herhangi bir maddi ve/veya manevi bir tazminata öngörülmemiş olması

50 Paola Gaeta, "On What Conditions can a State be Held Responsible for Genocide," *EJIL* 18, no. 4 (2007): 636.

51 (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*) *ibid.*, para. 469.

çeşitli yorumlara konu olmuştur. Özellikle, Christian Tomuschat, UAD kararının tazminata ilişkin bölümünde UAD'nin, 7000 kişinin öldürülmesini bir "hiç" olarak (İngilizce metinde, Fransızca olarak *un petit rien*) değerlendirilerek tazminata hükmetmemesini sert bir dille eleştirmektedir.⁵² Buna karşılık, bir başka yazara göre, UAD'nin tazminat konusundaki tutumunun tarafların barışabilmesi açısından en "akıllıca" çıkışı (*the wisest thing*) yolu olarak kabul edilmelidir.⁵³

Ancak bu eleştirilerin ötesinde, UAD kararının tazminata hükmedilip edilmeyeceği konusu açısından bir başka özelliğinin de bulunduğu göz ardı edilmemesinde yarar bulunmaktadır: Şöyle ki, UAD bu davada tazminata hükmedilmesine gerek olmadığı sonucuna vardığı paragrafın⁵⁴ başında, davalı devletin, UAD'nin 13 Eylül 1993'te almış olduğu ihtiyati tedbirlere uymadığına (*failed to take measures which would have satisfied the requirements of...*) işaret ettiği halde, bu yan ihlali de bir ağırlatıcı sebep olarak değerlendireceğine, bunu soykırımı önleme yükümlülüğünün adeta biçimsel bir unsuru olarak algılayarak tazminata mahal olmadığına karar vermesi ilginçtir. Oysa, bu aşamada artık sadece Sözleşme'yi ihlal etmek söz konusu değil, UAD'nin, özellikle, alınmasını istediği önlemlerin alınmamasının ayrı ve hatta saptanmış olan -sınırlı da olsa- ihlal kadar ağır bir ihlal oluşturup oluşturmadığını incelemesi gerekirdi.

5.UAD kararının "soykırım"BM Sözleşmesi'nin uygulaması açısından değerlendirilmesi

On dört yıl süren bir yargısal prosedür sonucunda, BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ni en üst uluslararası hukuk yargı organı sıfatıyla yorumlamak ve uygulamak durumunda olan UAD'nin Bosna Hersek'in Sırbistan Montenegro aleyhindeki kararı, Sözleşme'nin çeşitli maddelerinin uygulanması konusunda belirli bir açıklık sağlamış olmakla birlikte, soykırım suçunun gerçekleşip gerçekleşmediği konusunu yeterince derinleştirmedeği söylenebilir. Nitekim, yukarıda da belirtildiği üzere, karar, çeşitli bakımlardan önemli yorum ve eleştirilere konu olmuştur.

52 Christian Tomuschat, "Reparations in Cases of Genocide," *Journal of International Criminal Justice* 5 (2007): 905. Bir başka yazara göre ise tazminat konusu UAD kararının tek savunulamayacak bölümüdür: ".the only part of its judgment which appears to be indefensible.." (Milanovic, "State Responsibility for Genocide," *ibid.*,s.689).

53 Terry D. Gill, "The 'Genocide' Case: Reactions on the ICJ's Decision: *Bosnia and Herzegovina v. Serbia*," *Hague Justice Journal* 2 (2007): 47.

54 *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, *ibid.*, par. 469.

1990'lı yılların başlarından itibaren Yugoslavya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra ardılı olarak Sırbistan ve Montenegro'yu kapsayan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (YFC) Bosna Hersek aleyhinde başlattığı saldırı (*aggression*) operasyonları Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) ve Güvenlik Konseyi'nin çok sayıda kararına konu olmuştur. Örneğin, BMGK'nın 25 Ağustos 1992 tarihli 46/242 sayılı kararın gerekçeleri, YFC'nin, Yugoslavya'nın Bosna Hersek ve özellikle oradaki Müslüman halka yönelik eylemleri hakkındaki BM'in ciddi kaygılarını çok ayrıntılı bir şekilde vurgulamıştır. Özellikle, aşağıdaki ifadeler, Bosna Hersek'teki durumun kaygı verici olduğunu ortaya koymaktadır:

Deploring the grave situation in Bosnia and Herzegovina and the serious deterioration of the living conditions of the people there, especially the Muslim and Croat populations arising from the aggression against the territory of the Republic of Bosnia and Herzegovina,

Bosna Hersek'teki ciddi durumdan ve orada yaşayan halkın ve, özellikle, Müslüman ve Hırvat halkının Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin ülkesi aleyhine yöneltilen saldırı nedeniyle yaşam koşullarının ciddi surette kötüleşmesinden müteessir olarak,

reports of mass forcible deportation of civilians,

sivillerin kitlesel tehciri raporları.

grave and serious violation of international humanitarian law,

uluslararası insani hukukunun vahim ve ciddi şekilde ihlali.

abhorrent practice of ethnic cleansing,

etnik temizliğin tiksindirici biçimde uygulanması

all international observers agree that what is happening is a concerted effort by the Serbs of Bosnia and Herzegovina, with the acquiescence of, and at least some support from the Yugoslav Peoples Army to create "ethnically pure regions,

bütün uluslararası gözlemciler, olanların Bosna Hersek Sırlarının, Yugoslav Halk Ordusu'nun muvafakati ve en azından

kısmi desteği ile “etnik olarak saf bölgeler” yaratmaya yönelik planlanmış çabalarından kaynaklandığını kabul etmektedirler,

reports of summary and arbitrary executions, forced disappearances, torture, rape and other cruel, inhuman or degrading treatment, as well as arbitrary arrest and detention.

yargısız ve keyfi infazlar, cebri kaybolmalar, işkence, tecavüz ve başka zalimane, insanlıkdışı veya aşağılayıcı muamelenin yanı sıra keyfi tutuklama ve gözaltına ilişkin raporlar.

Expressing grave alarm at continuing reports of widespread violations of international humanitarian law occurring especially within the territory of the former Yugoslavia and especially in Bosnia and Herzegovina, including reports of mass forcible expulsion and deportation of civilians.

Sivillerin kitlesel zorla sınırışı edilmesi ve tehcir edilmesi raporları dahil olmak üzere, eski Yugoslavya ve özellikle Bosna Hersek toprakları içerisinde uluslararası insani hukukunun geniş çapta ihlallerinin devam eden raporlarının ciddi şekilde tartışılması.

Benzer kaygılar BM Güvenlik Konseyi'nin de neredeyse tamamının oybirliğiyle kabul edilen kararlarında da yansıtılmış bulunmaktadır. Örneğin, 17 Nisan 1993 tarihli oybirliğiyle alınan S/RES/819 (1993) sayılı üç sayfalık Konsey kararının gerekçe ve ana metnindeki özellikle aşağıdaki ibarelerinin UAD tarafından gereğince değerlendirilmediğini düşündürtebilir:

Deeply alarmed at the information provided by the Secretary General to the Security Council on 16 April 1993 on the rapid deterioration of the situation in Srebrenica and its surrounding areas, as a result of the continued deliberate armed attacks and shelling of the innocent civilian population by Bosnian Serb paramilitary units...

Bosnalı Sırp paramiliter birimlerin devamlı ve kasıtlı şekilde masum sivil nüfusa karşı silahlı saldırılar ve bombardımanında bulunmaları sonucu olarak, Srebrenica ve çevresindeki bölgelerdeki durumun hızlı bir şekilde bozulduğu yolunda Genel Sekreter'in 16 Nisan 1993'te Güvenlik Konseyi'ne verdiği bilgilerden derin kaygı duyarak...

Aware that a tragic humanitarian emergency has already developed in Srebrenica and surrounding areas as a direct consequence of the brutal actions of Bosnia Serb paramilitary units...

Srebrenica ve çevresindeki Bosnalı Sırp paramiliter birimlerin acımasız eylemlerinin doğrudan bir sonucu olarak bir trajik insani acil durumun zaten oluşmuş olduğunun farkında olarak...

Demands...the immediate cessation of armed attacks by Bosnian paramilitary units...

Bosnalı paramiliter birimlerin silahlı saldırılarının derhal durdurulmasını...talep etmektedir...

Demands that the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) immediately the supply of military arms, equipment and services to the Bosnian Serb paramilitary units in the Republic of Bosnia and Montenegro...

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (Sırbistan ve Karadağ) Bosna ve Karadağ Cumhuriyeti'ndeki Bosnalı Sırp paramiliter birimlere askeri silahlar, teçhizat ve hizmet tedarikini derhal durdurmasını talep etmektedir...

Başvuran Bosna Hersek vatandaşlarının doksanlı yılların başlarından itibaren maruz kaldıkları çeşitli baskı ve saldırılar BM organlarının kararları da dahil olmak üzere en üst uluslararası düzeyde yaygın biçimde bilinmekte ve kaygı ile izlenmekteydi. UAD, davanın esası açısından soykırımın maddi ve manevi kıstaslarının incelenmesinde YFC ile Bosna Hersek'teki *Republika Srpska* arasındaki örgütsel bağların gerçeklik ve yoğunluğunu ortaya koymak için, daha önce Nicaragua kararında kullandığı "etkin denetim" (*effective control*) kıstasını uygulamıştır.⁵⁵ UAD, daha katı uygulama koşullarına tabi olan bu kriter yerine tam/genel denetim (*overall control*) kıstasını kullanmamış olmasını, bu tür bir denetim standardının devletin sorumluluğunu genişleteceği (*broadening the scope of the State responsibility*) gerekçesiyle izah etmiştir.⁵⁶

55 *Military and paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment., ICJ Reports 1986 p 65, para. 115.*

56 "...the 'overall control' has the major drawback of broadening the scope of the responsibility" (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, para. 406).

Soykırım gibi ağır bir iddianın söz konusu olduğu bir davada, uygulanacak sorumluluk testinin, devletin sorumluluğunu genişletip genişletmediği ön varsayımıyla seçilmesi, bir yerde, önceden davalı devleti mümkün olduğu kadar daha az maddi, manevi ve siyasi zarara uğratmak niyetiyle hareket edildiği yolunda bir kuşku uyandırabileceği riski de küçümsenmemelidir.⁵⁷ Nesnel sayılamayacak bu gerekçe yerine, uluslararası uygulamada Nicaragua kararındaki “etkin denetim” (*effective control*) testinin devletler hukukunda yerleşik bir kurala tekabül edip etmediğinin araştırılması daha uygun olurdu. Kaldı ki, BM kararlarının da üzerinde durduğu YFC ile Bosna’daki Sırlar arasındaki ilişkinin talimat, yönlendirme, bağımlılık gibi kavramlar çerçevesinde derinleştirilmesi beklenebilirdi. Buna karşılık, UAD sorumluluğu fazla genişletmeyen “etkin denetim” kıstasını seçmekle kendi yargı yetkisine baştan bir sınırlama getirmiş bulunmaktadır.

Öte yandan, UAD bu birinci sınırlama ile yetinmeyerek, usuli bakımdan da ikinci bir sınırlama getirmiş bulunmaktadır. Şöyle ki, UAD, Bosna Hersek’in, iddialarını kanıtlayabileceği gerekçesiyle YFC makamlarıyla Bosna’daki Sırlar ve özellikle *Republica Srpska* arasındaki bağları ortaya koyabileceğini değerlendirdiği belgelerin ibraz edilmesi yolundaki taleplerini de reddetmiştir. Oysa, soykırımın maddi ve manevi unsurlarının açıklığa kavuşturulması açısından tarafların yargı organıyla işbirliğinde bulunmaları yargısal prosedürün usuli yükümlülükleri arasında yer almaktadır.⁵⁸

UAD, ayrıca sonuçta, yakınlarının, soykırıma uğradıklarına karar verdiği ailelerin değil maddi-manevi mağduriyetlerini giderecek veya bir yerde azaltacak bir tazminata hükmetmediği gibi, bir Euroluk sembolik bir tazminatın dahi kararında yer almasını reddetmiştir. Bu şekilde, bir soykırım suçunun işlenmesinin ve/veya BM Sözleşmesi’nin soykırım suçunu önleme yükümlülüğünün ihlal edilmiş olmasının tazminatı gerektirmediği yolunda adeta ilkesel bir tutum içinde olduğu izlenimini yaratmıştır.

57 Loizidou kararında, Türkiye, UAD’nin Nicaragua kararında uygulamış olduğu “etkin denetim” kıstasını savunmuş olmasına rağmen, AİHM, başvuranın ve GKRY’nin, Türkiyenin Kıbrıs’ta KKTC makamları üzerinde geniş bir denetim yetkisi kullandığının saptanması gerektiği yolundaki talebini bile dikkate almaksızın, Türkiye’nin Ada’da bulundurduğu asker sayısından hareketle KKTC makamları üzerinde tam denetim (*overall control*) yetkisi kullandığı sonucuna varmıştır. *Loizidou v. Turkey*, no.15318/89,[GC], Judgment of 18 December 1996, para. 56.

58 UAD’nin bu usuli yaklaşımı doktrinde de eleştirilere yol açmıştır: Paola Gaeta, “On What Conditions,” s. 646; Marko Milanovic, “State Responsibility for Genocide,” *ibid.*, s. 677.

Uluslararası Yargının Soykırım Anlayışı ve Sevr Görüşmelerindeki 1915 Olayları Konusu: Algıdan Kavrama

Sevr Antlaşması hazırlık görüşmeleri sırasında 1915 olaylarına yapılan atıfların bugünkü soykırım suçu anlayışı ile yakından uzaktan bir uygunluk ya da sadece bir paralellik ortaya koyabilecek nitelikte görünmemektedir. Hatta, yirminci yüzyılın başlarındaki savaş suçları kategorisine dahil edilmesini mümkün kılacak belirli bir askeri plan, sayısal veriler, operasyon koşulları, merkezi güçlerle yerel paramiliter güçler arasındaki ilişkiler, hatta yukarıda belirtilen UAD'nin Bosna Hersek kararında dikkate alınan merkezi organlarla operasyon alanlarındaki birimler arasındaki uzaklık faktörü⁵⁹ gibi veçheleri de aydınlatacak içerikten yoksundur. Hiçbir zaman yürürlüğe girmeyen Sevr Antlaşması'nın metnindeki yaptırımlar başlığı altında ise “topluca öldürmeler” gibi genel bir ifade kullanılmış, bu kapsamdaki diğer maddelerde de Versay ve Saint Germain antlaşmalarına benzer bir yaklaşım benimsenmiştir.

Öte yandan, yukarıda da vurgulandığı üzere, Türkiye temsilcisinin davet edilmediği hazırlık konferanslarında ve sonuçta ortaya çıkan antlaşma metninde, soykırım suçunu, diğer savaş suçlarından ve insanlık aleyhindeki suçlardan ayıran özelliği olan “ulusal, etnik, ırksal veya dinsel” olarak tanımlanabilecek bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi kastına ilişkin herhangi bir somut, maddi, hatta teorik bir ipucuna rastlanmamaktadır. Kaldı ki, Sevr Antlaşması'ndan üç yıl sonra Türkiye ile Müttefik Devletler arasında aktolunan Lozan Antlaşması'nda 1915 olaylarıyla bağlantılı olabilecek herhangi bir hükme rastlanmadığı gibi, daha geniş anlamında da yaptırım başlıklı herhangi bir düzenlemeye de yer verilmemiştir. Bu aşamada, artık, 1915 olaylarının Müttefik Devletlerce ne şekilde “algılandığı” ve metinlere yansıtıldığı konusunun da gündemden düştüğü kabul edilmelidir.

Öte yandan, soykırım suçunu tanımlayan BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ni doğrudan veya dolaylı olarak uygulamak durumunda olan uluslararası yargı organlarının, bu alandaki yaklaşımlarının ihtiyatlı olarak nitelendirilebileceği düşünülmektedir. Örneğin, UAD'nin Bosna Hersek başvurusunda “aktivist” sayılabilecek bir yaklaşımdan çok, adeta, eylemsizlik teorisini andıran bir yargısal çizgi izlemiş olduğu söylenebilir:

59 Bkz, 42. dipnot.

**Sevr Antlaşması Hazırlık Görüşmelerinde 1915 Olayları Konusu ve
Bugünkü Uluslararası Yargı Kararlarına Göre Değerlendirilmesi**

- Davalı Devletin sorumluluğunu “ağırlaştırmayacak” bir kıstas arayışı çerçevesinde “*overall control*” yerine “*effective*” *control*” kıstasını benimseyişi,
- Bosna’daki Sırların Sırbistan ile doğrudan veya dolaylı olarak belirli bir emir komuta zinciri içinde yer alıp almadıklarını ortaya koyabilecek belgelerin başvuran devletin talebine rağmen davalı devletten istenmemesi,
- Devletin Sözleşme’den doğan yükümlülüğünün ihlal edilmiş olduğunu, ancak, kişilerin cezai sorumluluklarını araştırmakla yetkili bir başka uluslararası yargı organının kararlarına dayandırmış olması,
- Herhangi bir tazminata hükmedilmemiş olması.

UAD’nin yukarıda sayılan usul ve esasa ilişkin tercihleri, soykırım kavramının mümkün olduğu kadar dar bir çerçevede yorumlayıp uygulayarak kavramın spekülatif biçimde kullanılmasını önleme yolundaki bir çabası olarak da değerlendirilebilir. Aynı ihtiyatlı yaklaşım, UAD’nin soykırım iddialarıyla bağlantılı Bosna Hersek-Sırbistan kararını izleyen iki kararında da sürdürülmüştür. Hırvatistan’ın Sırbistan aleyhindeki soykırım iddialarına dayalı başvurusunu inceleyen UAD, Sırbistan’ın tüm iddialarını reddetmiş olduğu gibi, aynı prosedür çerçevesinde Sırbistan’ın da bir çeşit karşı dava (*requête reconventionnelle*) çerçevesinde ileri sürdüğü iddiaları da tamamen reddetmiştir.⁶⁰

Ayrıca, bir grup İtalya vatandaşının II. Dünya Savaşı sırasında, Alman askerlerinin savaş suçu ve/veya insanlık aleyhindeki suç niteliğindeki operasyonları sonucunda uğradıkları maddi ve manevi zararın tazmin edilmesi yolundaki taleplerini inceleyip kabul eden İtalyan mahkemelerinin tazminat kararlarının Almanya tarafından icra edilmesi aşamasında, Almanya’nın İtalya aleyhindeki başvurusunu inceleyen UAD, uluslararası hukukta yerleşik bir kural olan devletin yargı muafiyeti kuralının soykırım iddialarıyla da bağlantılı olsa üstün bir kural sayılması gerektiği sonucuna varmıştır.⁶¹

⁶⁰ *Case Concerning the Application of the Convention of Prevention and Punishment of the Genocide Convention (Croatia v. Serbia)*, Judgment of 3 February 2015, paras. 441-442.

⁶¹ *Jurisdictional Immunities of the State (Germay v. Italy) (Greece intervening)*, ICJ Reports, 2012.

AİHM de yine Alman askerlerinin II. Dünya Savaşı sırasındaki Yunanistan'daki eylemleri ile bağlantılı olarak bir grup Yunanistan vatandaşının tazminat taleplerine ilişkin mahkeme kararlarının icra edilmesi talebi ile Almanya ve müdahil olarak başvuruya katılan Yunanistan aleyhindeki başvurularını, yine devletin yargı muafiyeti ilkesine dayandırarak, başvurunun esasına girmeye lüzum görmeksizin, soykırım suçlarının devletlerin yargı muafiyeti ilkesinin bir istisnasını oluşturduğu yolunda yerleşik bir kuralın bulunmadığı (*non établi*) gerekçesiyle davalı Almanya açısından oybirliğiyle kabul edilebilirlik (*admissibility*) aşamasında reddetmiştir.⁶²

UAD'nin devletlerin yargı muafiyeti kuralı açısından soykırım suçlarının dahi bir istisna oluşturmadığı yolundaki saptaması doktrin tarafından da genellikle kabul görmüştür. Bunu, örneğin Krajewski ve Singer "UAD uluslararası teamül hukukunun pozitivist analizine istinad etmiştir ve İtalyan görüşünü desteklemek için yeteri kadar devlet uygulamasının adeta olmadığını sonucuna varmıştır" şeklinde ifade etmektedir.⁶³ Yukarıdaki uluslararası yargı içtihatları, devletler hukukunun yüzyıllar boyunca oluşan ceza yargılaması muafiyeti gibi temel ilkelerin her olayda uyulması gereken kurallar olduğunu, maddi hukuk ilkeleri emredici hukuk kuralı niteliğinde de olsa, uluslararası hukuk yargısının temel usuli kurallarına uyması gerektiğini kabul ettiğini ortaya koymaktadır.

Soykırımı ilişkin uluslararası mahkemelerin son içtihatları ışığında, 1915 olaylarının, özellikle, Sevr Antlaşması hazırlık görüşmeleri ışığında, normatif ve usuli kuralların zaman itibarıyla (*ratione temporis*)

62 *Calogeropoulou v. Germany (Greece intervening)* [Dec], No. 59021, 12 Decembre 2012, pp 9- 10.

63 Markus Krajewski ve Christopher Singer, "Should Judges be Front-Runners ? The ICJ, State Immunity and Protection of Fundamental Human Rights," *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 16 (2012): 4. Ayrıca aynı makaledeki bu değerlendirme de ilginçtir: "Bu dava ayrıca uluslararası teamül hukukunun belirlenmesindeki metodolojik açmazı vurgulamaktadır. Bunun temel değer seçimlerinden ayrıştırılmayacak bir uygulama olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) kararı çok-tabakalı ve merkezi olmayan bir sistemdeki uluslararası hukukun gelişiminde yerel ile uluslararası mahkemeler arasındaki işbirliği potansiyelini etkilemektedir."

Bir başka yazara göre de, UAD'nin taraflar arasında konuya ilişkin anlaşmaların bulunmaması nedeniyle uluslararası örf ve adet hukuku (*international customary law*) kurallarını uygulamak zorunda olduğuna işaret etmektedir. Daniel Scherr, "Jurisdictional Immunities of the State (*Germany v. Italy*)," *New Zealand Yearbook of International Law* 10 (2012), p.147.

Öte yandan, UAD, ceza hukuku muafiyetini sadece devletler açısından değil, resmi görevleri çerçevesinde hareket eden devlet temsilcileri açısından da tanımaktadır: *Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000, (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, *Judgment of 14 February 2002*, paras. 70-75; Marina SPINEDI, *State Responsibility v. Individual Responsibility*, *EJIL* (2002), Vol. 13, No. 4, s.895-.

uygulanıp uygulanamayacağı sorunsalının ötesinde, bir soykırım iddiasının dayanması gereken maddi unsurlar (*actus reus*) ve manevi unsur (*mens rea*) bakımından savunulabilir bir tez oluşturamayacağı açıktır.

Bir yandan, Bosna Hersek kararıyla 1948 BM Soykırım Suçu'nun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin bir *a minima* (asgari boyut) yorumlanması ve uygulanması stratejisini benimsemiş olan UAD, diğer yandan da, İtalya aleyhindeki Almanya başvurusunda da II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgalinde uğranılan zararların devletin yargısal muafiyeti ilkesinin normatif önceliği gerekçesiyle Almanya aleyhine dermeyeran edilemeyeceği sonucuna varmıştır.

UAD, Bosna Hersek, Hırvatistan ve İtalya aleyhindeki Almanya kararları ile BM Sözleşmesi'nin belirlemiş olduğu kavramsal sınırları aşmamaya özen göstermiş ve bu çerçevede özellikle, Sözleşme'ye göre devletin sorumluluğunun ne şekilde belirlenebileceği konusuna açıklık getirmeye çalışmış bir uluslararası yargı organı olarak da tarafların görüşleri ötesinde, tanık dinleme, konu ile ilgili olabilecek dosya ve talimatların ibraz edilmesini talep etmek gibi klasik tahkikat yöntemlerini zorlamaktan kaçınmıştır. Ayrıca, tazminata hükmetme konusunun BM Sözleşmesi'nin ihlal edilmiş olmasının soykırım açısından zorunlu bir sonuç olmadığı yolunda bir yaklaşım da benimsemiş olmakla, UAD, ulaştığı ihlal sonucunun bir "ceza" olarak algılanmasını istememiş olduğu da kabul edilmelidir. UAD içtihadının diğer önemli bir özelliği de, soykırım iddialarının, yargı muafiyeti gibi devletler hukukunun yerleşik diplomatik kategorilerinin de hiyerarşisini zedeleyebilecek bir yaklaşımdan kaçınmaya önem vermiş olmasıdır.

UAD'nin izlemiş olduğu yargısal çizgiyi tutucu olarak vasıflandırmaktan çok gerçekçi ve ihtiyatlı olarak nitelendirmek gerekir. UAD'nin içtihadından hareketle ve Sevr Antlaşması'nın hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş olmasından da soyutlayarak, Sevr görüşmelerinin 1915 olayları açısından yansıttığı tablonun, gerek maddi unsuru, gerek günümüz soykırım tanımının belirleyici unsurunu oluşturan özel kast (*dolus specialis*) açısından soykırım iddiasını destekleyebilecek bir içeriği bulunmadığı açıktır.

Bu kapsamda, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'su hakkında daha önce belirlemiş oldukları paylaşım ve etki alanlarının taşıdığı siyasi, ekonomik ve genel olarak, stratejik önem bakımından Müttefik Devletlerin elinde güçlü ve inandırıcı kanıtlar olsaydı 1915 olaylarını

ayrı bir başlık altında inceleyip, somut suçlayıcı ifadelerle çerçeveleyip güçlü bir baskı aracı olarak kullanabilirlerdi. Sevr tutanakları, bu tür bir algının veya değerlendirmenin oluşmadığını ortaya koyduğu gibi, Antlaşma metninde de 1915 olaylarına herhangi özel bir vurguya rastlanmamaktadır.

Günümüzdeki soykırım kavramının uygulanması konusunda ise, yukarıda dikkat çekilen eleştirilere rağmen, UAD'nin soykırım kararlarıyla, bir yandan, klasik uluslararası hukuku aşan bu atipik kavrama BM Sözleşmesi'ne aykırı olmayacak bir içerik kazandırdığı, diğer yandan da, kavramın bayağılaştırılmasını önleyecek bir ihtiyatla gerekli sınırları da öngörmüş olduğu da söylenebilir. Ayrıca, soykırımın uluslararası hukuk kavramları arasındaki adeta bir sınırötesi uç pozisyonunun yine uluslararası hukuk kurallarının temel usulî kategorilerinin hiyerarşisini zedelemeyeceği yönündeki UAD anlayışı da soykırım iddialarının gereksiz ve temelsiz biçimde yayılmaması açısından önemli bir usul garantisi getirmektedir. Bu bakımdan da UAD kararları, Hakem Max Huber'in uluslararası hak iddialarının değerlendirilmesinde uluslararası hukuktaki gelişmelerin de dikkate alınması gerektiği yolundaki görüşü doğrultusunda, soyut iddialar ve sınırsız bir soykırım kavramı yerine uluslararası yargının BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin uygulanması çerçevesindeki saptama ve değerlendirmelerinin dikkatle incelenmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Başlıca Müttefik Devletler tarafından bile onaylanmamış olan Sevr Antlaşması'nın hazırlık görüşmelerinin devletler hukuku bakımından herhangi bir bağlayıcılığı ve hatta hukuki değeri bulunmadığı açıktır. Ancak, Müttefik Devletlerin başkan, başbakan ya da bakan düzeyinde temsil edilmiş oldukları bir toplantı dizisinde yapılan açıklamaların, kullanılan argümanların, hatta sıradan ifadelerin tarihsel önemi azımsanamaz. Bu bakımdan, Antlaşma, hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş olmakla birlikte, Sevr görüşmeleri, Müttefik Devletlerin Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Türkiye hakkındaki siyasal yaklaşımları, değişik, hatta birbiriyle çatışan çıkar beklentileri açısından tarihsel –ve dolayısıyla siyasal- düzeyde önemli bir değerlendirme kaynağı sayılmalıdır.

Görüşmeler sırasında Müttefik Devletlerin başka başlıklar altında 1915 olaylarına yaptıkları genel, çok kısa ve “arızı” olarak nitelendirilebilecek atıflarla yetinildiği ve, ayrıca, bu olayların hazırlanmakta olan Sevr Antlaşması’na da yansıtılmamış olduğu da dikkate alınarak, sözkonusu olayların bugünkü anlamıyla “soykırım” olarak algılanmasını imkânsızlaştırmaktadır. 1915 olayları, 1920’de Müttefik Devletlerin Türkiye’nin doğusunu yeniden şekillendirmek projeleri çerçevesinde bir hukuksal argüman yoğunluğunu taşımayan oportünist bir “atıf” olarak kullanılmıştır.

Öte yandan, soykırım iddiaları açısından tamamen temelsiz sayılması gereken bu birinci tarihsel eksene paralel olarak, iddiaların, zamanlararası hukuk (*intertemporal law*) ilkelerine tabi olarak, soykırım kavramının, BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’nin uluslararası yargının uygulaması çerçevesinde belirlenen hukuksal içeriğine göre de değerlendirilmesi gerekecektir.

UAD’nin, özellikle, Bosna Hersek kararındaki, soykırımın maddi unsuru (*actus reus*) ve manevi unsuruna (*dolus specialis*) ilişkin ayrıntılı analizi ve ayrıca, izlemiş olduğu son derece ihtiyatlı yargılama usulü çizgisi de, bir devlete yönelik soykırım iddialarının gelişigüzel ileri sürülemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia). Judgment. I.C.J. Reports 2015.

Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). Judgment. I.C.J. Reports 2007.

Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium). Judgment. I.C.J. Reports 2002.

Case of Loizidou v. Turkey. Application No. 15318/ 89. Judgment. 18 Aralık 1996.

Corten, Olivier. "L'arrêt rendu par la CIJ dans l' Affaire du Crime de Génocide (*Bosnie-Herzégovine c. Serbie*): Vers un assouplissement des conditions permettant d'engager la responsabilité d'un Etat pour génocide." *AFDI* 53 (2007): 249-279.

Dupuy, Pierre-Marie. "Crime sans châtime ou mission accomplie?" *European University Institute Working Papers Law* 2007/09 (2007).

Gaeta, Paola. "On What Conditions can a State be Held Responsible for Genocide." *EJIL* 18, no. 4 (2007): 631-648.

Gattini, Andrea. "Breach of the Obligation to Prevent and Reparation Thereof in the ICJ's Genocide Judgment." *EJIL* 18, no. 4 (2007): 695-713.

Gill, Terry D. "The 'Genocide' Case: Reactions on the ICJ's Decision: *Bosnia and Herzegovina v. Serbia*." *Hague Justice Journal* 2 (2007): 43-47.

Island of Palmas Case (Netherlands, USA). 4 April 1928. Reports of International Arbitral Awards vol. II.

Jurisdictional Immunities of the State, Germany v. Italy, (Greece Intervening). Judgment. I.C.J. Reports, 2012.

Kontrova v. Slovakia. (App. No. 7510/04). Judgment of the ECHR of 31 May 2007.

- Krajewski, Markus ve Christopher Singer. "Should Judges be Front-Runners? The ICJ, State Immunity and Protection of Fundamental Human Rights." *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 16 (2012): 1-34.
- Kress, Claus. "The International Court of Justice and the Elements of the Crime of Genocide." *EJIL* 18, no. 4 (2007): 619-629.
- Milanovic, Marko. "State Responsibility for Genocide: A Follow-Up." *EJIL* 18, no. 4 (2007): 669-694
- Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits. Judgment. I.C.J., Reports, 1986.
- Olçay, Osman. *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanaqları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Opuz v. Turkey. (App. No. 33401/02). Judgment of the ECtHR of 9 June 2009.
- Osman v. the United Kingdom. no. 87/1997/781/1083. Judgment of the ECtHR of 28 October 1998.
- Perinçek v. Switzerland. no. 27510. Judgment of the ECtHR of 15 October 2015.
- Prosecutor v. Blagojevic. Case No.IT-02-60-T. Trial Chamber Judgement. 17 Ocak 2005.
- Prosecutor v. Krstic. Case No. IT-98-33-T. Judgement of the Int'l Crim. Trib. Former Yugo. Tr. Chamber. 2 Ağustos 2001.
- Scherr, Daniel. "Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy)." *New Zealand Yearbook of International Law* 10 (2012): 139-152.
- Spinedi, Marina. "State Responsibility v. Individual Responsibility." *EJIL* 13, no. 4 (2002): 895-899.
- Tomuschat, Christian. "Reparations in Cases of Genocide." *Journal of International Criminal Justice* 5 (2007): 905-912.

Kitap İncelemesi / Book Review

Tutku DİLAVER

Misafir Araştırmacı
Avrasya İncelemeleri Merkezi

KIRIM ATEŞİ: BİR İŞGALİN ANATOMİSİ

(THE CRIMEAN EMBER: ANATOMY OF AN OCCUPATION)

Yazar: Gönül Şamilkızı

Başlık: Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi

Yayınevi: Ötüken Yayınları

Yayın yılı: 2017

Yayın yeri: İstanbul

Dil: Türkçe

Sayfa sayısı: 238

ISBN: 9786051556390

2014 yılında 26 Şubat'ı 27 Şubat'a bağlayan gece, silahlı kişilerin Kırım Parlamentosu'nu zapt etmesi ve ardından Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından işgal ve yasadışı ilhakı, tüm dünyada büyük bir yankı uyandırmıştı. 2014 yılında aniden ortaya çıkmış gibi görünen bu krizin ardında aslında uzun bir tarihi süreç bulunmaktadır. Konu üzerine bugüne kadar yapılan pek çok araştırma ve akademik incelemeye bakıldığında işgal süreci ele alınırken bu tarihsel arka planın da incelendiği görülmektedir. Örneğin, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa'nın editörlüğünde yayımlanan *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives* adlı çalışmaları işgale giden süreci pek çok açıdan ele alırken, tarihi süreci de anlatmaktadır. Buna ek olarak Ivan Katchanovski'nin *Crimea: People and Territory Before and After Annexation* makalesi de örnekler arasında gösterilebilir.

Gönül Şamilkızı ise Ukrayna'da Kasım 2013'te patlak veren Ukrayna'daki krizi de yerinde gözlemlemiş ve işgal ve yasadışı ilhak esnasında Kırım'da bulunmuş bir gazeteci olarak,¹ bu süreçte yaşananları birebir izlemiştir. Şamilkızı'nın bir gazeteci hassasiyetiyle kaleme aldığı *Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi* başlıklı çalışması, sahada yaptığı gözlemleri ve deneyimlerini gazeteci hassasiyetiyle okuyucuya aktardığı araştırma-belgesel niteliğinde önemli bir çalışmadır.²

Şamilkızı, *Kırım Ateşi* adlı kitabında, Kırım'ı, Kırım Tatarlarının süreç içerisinde yaşadıklarını ve işgal nedeniyle Kırım'da ortaya çıkan durumu betimlemekte, böylece okuyucunun burada yaşananları daha iyi kavramasına olanak sağlamaktadır. Kitap içerisinde, Kırım'ın işgal edildiği günlerde çekilen fotoğrafların yer alması ve altındaki kısa açıklamalarla fotoğrafların hikâyelerinin anlatılması da okuyucunun kafasında işgale dair daha açık bir resmin oluşmasına yardımcı olmaktadır.

Kitabın türü, yayınevi tarafından, akademik çalışma olarak nitelendirilmişse de, *Kırım Ateşi*, araştırma-inceleme türü içerisine dâhil edilebilecek, belgesel niteliği bulunan bir gazetecilik çalışması özelliği taşımaktadır. Bu haliyle, konu üzerine yapılmış olan akademik çalışmaları tamamlayıcı, bunlar için veri sağlayıcı bir vasfa sahiptir.

Şamilkızı, *Kırım Ateşi* adlı çalışmasında Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından işgal ve yasadışı ilhakinin geleneksel yayımcı Rus politikalarının bir yansıması olduğunu, Rus siyasal elitinin Kırım'ı her zaman arka bahçe olarak gördüğünü ve Kırım halkının bu durumdan her zaman en fazla zarar gören halk olduğu görüşünü dile getirmektedir. Daha önce öz yurtlarından dalgalar halinde kopartılan Kırım Tatarlarının, 2014 yılında Kırım işgal ve yasadışı ilhak olunduktan sonra da en çok zarar görenlerden olduğunu belirtmektedir.

Dört bölümden oluşan kitabın ilk bölümü, Kırım Hanlığı döneminden 2017 yılına kadar uzanan uzun bir dönemin özetini vermektedir. Bu bölümde, Kırım'ın önce Altın Orda Devleti'nin hâkimiyeti altına

1 Gönül Şamilkızı, 1998-2010 yılları arasında Azerbaycan'daki çeşitli medya kuruluşlarında muhabirlik yapmıştır. Şamilkızı, 2010 yılından bu yana gazetecilik mesleğine TRT'de devam etmektedir.

2 Gönül Şamilkızı, *Kırım Ateşi*'nden önce yayınladığı *Büyük Savaşın Kurbanı Kırım* (Ankara: EPAMAT Basın Yayın, 2016) başlıklı kitapçıkta da Kırım'ın işgal ve yasadışı ilhaki sürecinde yaşadıklarını okuyucuya sunmuştur. *Kırım Ateşi*, Şamilkızı'nın 2016 tarihli bu çalışmasının genişletilmiş hali olarak da görülebilir.

girmesi, ardından Çarlık Rusya'nın bu bölgeye hâkim olması, Kırım Tatarlarının maruz kaldığı sürgün, Kırım Tatar Milli İstiklal Hareketinin doğuşu, Sovyetler Birliği'nin Kırım'da uyguladığı sürgün politikası ve Sovyetlerin ardından Kırım Tatarlarının yurtlarına dönüşü anlatılmaktadır. Bu bölüm, kapsadığı tarihi dönemin oldukça geniş olması nedeniyle, önemli isimler ve olaylar üzerinden genel bir çerçeveye çizmektedir. Bu, Kırım'ın tarihini merak eden okuyucunun konu hakkında yapılmış daha kapsamlı çalışmalara yönelme hevesi doğurabilecek bir nedendir.

İkinci kısım, Sovyetler Birliği'nin dağılışının ardından büyük ölçüde Ruslaştırılmış bir durumda bulunan Kırım'da Moskova etkisinin ne şekilde devam ettiğini, bunun işgal ve yasadışı ilhaktan önce Kırım ile Ukrayna'da meydana gelen olaylar üzerinde nasıl etkileri olduğunu anlatmaktadır.³ Şamilkızı, yaşanan süreçte Ukrayna'nın Batılı ülkeler ile ilişkilerini yoğunlaştırmasından Moskova'nın duyduğu rahatsızlık ve Kırım'a müdahalesini anlattığı bu bölümde daha çok Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasındaki ikili ilişkilere odaklanmakta, "Kremlin kuklaları"⁴ tarafından yaratılan huzursuzluk ortamının işgal için zemin hazırladığını söylemektedir. Her ne kadar bu yöndeki argümanlar Kırım'da yaşanan durumun bir yönünü ortaya koysa da, meseleye dair daha derin bir kavrayışın işgal ve yasadışı ilhakın daha geniş jeopolitik bağlam içinde değerlendirilmesi ile mümkün olacağı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, işgalin ve yasadışı ilhakın ve Rusya Federasyonu'nun yayılmacı politikalarının daha iyi anlaşılabilmesi için 2006 ve 2008 yıllarında yaşanan Ukrayna-Rusya Doğalgaz Krizi ve Rusya- Batı çekişmesi gibi konular göz ardı edilmemelidir. Öyle ki, Batılı ülkelerin Ukrayna üzerinden siyaset yürütmesi ve özellikle son dönemde enerji alanında tedarikçi ülke olarak Rusya Federasyonu'na alternatif bulma çabalarının Kırım'ın ilhakını hızlandıran sebepler arasında sayıldığı göz ardı edilmemelidir.

Kitabın esasını oluşturan ve Kırım'ın "öz savunma gücü" adı verilen, kimliği belirsiz kişilerce ele geçirilişini anlatan "İşgal" başlıklı üçüncü kısım, yazarın birinci elden gözlemlerini içermektedir. Kırım'da yaşananları bir tiyatroya benzeten yazar, bir yandan olayları kendi perspektifinden gün gün değerlendirirken, konu bağlamında önemli şahsiyetlerden edindiği bilgileri aktarmaktadır. İşgalin ardında Rusya Federasyonu'nun olduğunun açıklanmadığı günlerde, abluka altındaki

3 Şamilkızı, *Kırım Ateşi*, 33-53.

4 Şamilkızı, *Kırım Ateşi*, 33-53.

Kırım'a Rus siyasetçilerin rahatlıkla girip çıkabilmesinden, Rusya Federasyonu'nun işgaldeki rolünü tahmin edebildiğini belirten yazar, Kırım Tatarlarının işgal sırasında karşı karşıya kaldıkları çok olumsuz koşulları betimlemekte ve Rusya Federasyonu'nun özellikle yasadışı referandum sırasında Kırım Tatarlarına sözler vererek onları yanına çekmeye çalıştığını aktarmaktadır. Tüm sürecin toplu olarak ele alınmış olması ve bir gazeteci olarak yazarın topladığı tüm bilgileri bir arada vermesi, kitabın en güçlü yanlarından biridir.

Yazar, dördüncü bölümde işgalden sonra Kırım'da yaşananları anlatmaktadır. Kırım'ın işgal ve yasadışı ilhak edilişinden sonra, Rusya Federasyonu tarafından vaat edilen refah ortamının oluşmadığı ve Kırım Tatarlarına uygulanan baskılar bu bölümde bahsi geçen olgulardandır. İşgal ve yasadışı ilhakı meşrulaştırmak için yapılan referandum sırasında Kırım Tatarlarını yanına çekmeye çalışan Rusya Federasyonu'nun, yasadışı ilhaktan sonra Kırım Tatarları üzerindeki baskısını artırdığı da bu bölümde yer alan gözlemlerden biridir. Kırım Tatar Milli Meclisi'nin terör örgütü olarak ilan edilmesi ve kaçırılan Kırım Tatarlarına dikkat çeken yazar, Kırım yarımadasında yaratılan bu atmosferde, Kırım Tatarlarının bu kez de gönüllü sürgüne teşvik edildiğini söylemektedir. Topladığı bilgiler ışığında, işgal ve ilhak sonrasında kaybedilen ve öldürülenlerin bir kısmıyla ilgili bilgiler paylaşan Şamilkızı, daha çok Kırım Tatarları üzerinden bir örneklem kurmuş olsa da, Kırım Tatarı olmayan işgal karşıtı muhalifler arasından kaybolan ve öldürülenlerin hikâyelerine de kısaca yer vermektedir.

Kitabın sonuç kısmı ayrı bir bölüm olarak ele alınmamış, bunun yerine dördüncü bölümün sonunda bir alt başlık altında verilmiştir. Kırım'da işgal ve ilhak sonrası ile ilgili gözlemler aktarılırken belirtilirken, yarımada yaşayanların Rusça kullanılmasının dayatıldığı vurgusu bu bölümde dikkat çeken bilgilerden biridir. Kırım'daki işgalin kısa vadede son bulmayacağı görüşünü aktaran yazar, kitap içerisinde belirtilen konulara dair genel bir değerlendirme yapmayarak değerlendirmeyi okuyucunun kendisine bırakmaktadır.

Kırım Ateşi'nde, bazı teknik eksiklikler dikkat çekmektedir. Örneğin, kitap içerisinde dipnotlarda gösterilen kaynakların erişim tarihi, web sitesi başlığı gibi bilgileri içermediği ve kaynakça kısmında da atıf yapılan kaynaklar hakkındaki bilgiler eksiktir. Bu durum okuyucunun ana kaynaklara erişimini güçleştiren bir durum oluşturabilecek niteliktedir. Öte yandan, Kırım'ın tarihinden bahsedilen kitabın ilk bölümünün çok uzun bir dönemi oldukça özet bir şekilde vermesi de

okuyucunun sonraki kısımlarda anlatılan dönemler ile aradaki bağlantıyı kurmakta zorlanmasına neden olabilmektedir.

Bunlara rağmen, Gönül Şamilkızı'nın *Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi* adlı kitabı, Kırım'ın işgal ve yasadışı ilhakını ve Kırım Tatarları üzerinde yarattığı olumsuz sonuçları, olayları yaşayan bir gazetecinin gözünden aktarması açısından dikkate değer bir çalışmadır. *Kırım Ateşi*, Kırım'ın işgali ve yasadışı ilhakı üzerine yapılan akademik çalışmalardan farklı olarak, konuya ilgi duyan ve yarımada yaşayanları merak eden her tipte okuyucunun okuyabileceği araştırma-inceleme niteliğinde bir kitaptır. Bir gazeteci olan yazarın, mesleği gereği Kırım olaylarını günü gününe takip etmiş olması ve olaylar yaşanırken o coğrafyada bulunması anlatılanların güçlü bir betimlemesinin okuyucuya aktarılabilmesini sağlamaktadır. Kitap okuyucunun, Kırım'ın işgal ve ilhak edilmesine adım adım şahitlik edebilmesine olanak sağlamaktadır. Sonuç olarak, bazı teknik eksiklikleri bulunmasına rağmen, Kırım'ın işgal ve yasadışı ilhakını akademik çalışmalardan farklı bir yaklaşımla ele almış olması ve Türkçe' de kendi türündeki tek çalışma olması; konuyla ilgili kesimlerin mutlaka okuması gereken özgün ve aydınlatıcı bir çalışma olarak değerlendirilebilmesini mümkün kılmaktadır.

ULUSLARARASI SUÇLAR ve TARİH

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST), yılda bir kez yayınlanan hakemli akademik bir dergidir. Dili, İngilizce ve Türkçe'dir. Yayın hayatına 2006 senesinde başlamıştır. UST'nin inceleme alanları Balkanlar, Kafkasya, Avrasya ve Orta Doğu'da toplumlar arasındaki, etnik gruplar arasındaki, dini gruplar arasındaki ve uluslar arasındaki anlaşmazlıklar, çatışmalar ve işlenen suçlardır. UST, TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından taranmaktadır.

Makale Gönderme Kuralları

- Makaleler, e-posta yolu ile UST Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Dr. Turgut Kerem Tuncel'e iletilmelidir (tuncel@avim.org.tr).
- Makaleler, Türkçe veya İngilizce dillerinde olmalıdır.
- Makaleler, Microsoft Word Programında yazılmış olmalıdır.
- Makaleler, 12 punto büyüklüğünde *Times New Roman* karakterleri kullanılarak, 1.5 satır aralığıyla ve yeterli kenar boşlukları bırakılarak (1-1/2 inch) yazılmalıdır. Makalenin sayfaları, 1'den başlayarak numaralandırılmalıdır.
- Makalelerde, Chicago Referans Sistemi kullanılmalıdır. Referanslar metin içerisinde değil dipnotlarda belirtilmelidir.
- Gönderilen dosyalarda, yazar(lar)a dair aşağıdaki bilgiler bulunmalıdır:
 - Ad ve soyad(lar)ı
 - Yazar(lar) hakkında kısa biyografik bilgi
 - Halihazırdaki akademik ünvan(lar)ı
 - Halihazırda mensubu buldukları kurum(lar) veya üniversite ve bölüm(ler)
 - E-post adres(ler)i
 - Açık posta adres(ler)i, cep telefon numara(lar)sı ve faks numara(lar)sı
- UST'de yalnızca akademik **makale** ve **kitap incelemeleri** yayınlanmaktadır.

- **Makaleler**, dipnotlar ve bibliyografyayı da kapsayacak şekilde 7000-9000 kelime arasında olmalıdır. Tüm makalelerin, 150-200 kelime arasında değişen özleri ve 4-6 adet alfabetik sıraya göre yazılmış ve indeksleme için uygun anahtar kelimeleri olmalıdır (ideal şartlarda, anahtar kelimeler makalelerin başlıklarında geçmemelidir).
 - Başlık ve alt başlıklar arasında açıkça anlaşılacak bir hiyerarşi olmalıdır.
 - 40 kelimedenden uzun alıntılar, metin içinde sağ ve sol kenar boşlukları metinden daha geniş olacak şekilde ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
 - **Kitap İncelemeleri**, UST'nin ilgi alanları dahilinde olan konularla ilgili yayınlanmış yeni eserler hakkında ve dipnotlar dahil 3000-4000 kelime uzunluğunda olmalıdır. İncelemesi yapılan eser hakkındaki aşağıdaki bilgiler belirtilmelidir.
 - Yazar(lar)ın veya editor(ler)ün ad ve soyad(lar)ı
 - Eserin başlığı
 - Yayın yılı
 - Yayın yeri
 - Yayınevi
 - Sayfa sayısı
 - Eserin dili
 - ISBN numarası
- UST Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, gönderilen makale ve kitap incelemelerinin en kısa sürede hakemler tarafından değerlendirilmesini sağlayacaktır. E-posta yoluyla gönderilen makaleler Sorumlu Yazı İşleri Müdürü'ne ulaştığında yazar(lar) e-posta yolu ile bilgilendirilecek(ler)dir.

INTERNATIONAL CRIMES and HISTORY

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (ICH) is an annual peer-reviewed bilingual (Turkish and English) academic journal dedicated to the study of inter-communal, inter-ethnic, inter-religious and international conflicts and crimes. First published in 2006, the ICH has been a platform for the scholarly investigation of conflicts and crimes registered in the Balkans, the Caucasus, the Eurasia Region, and the Middle East. The ICH is indexed in the Scientific and Technological Research Council of Turkey-Turkish Academic Network and Information Center (TUBİTAK-ULAKBİM).

Notes for Contributors

- Manuscripts should be submitted via email to the Managing Editor of the ICH Dr. Turgut Kerem Tuncel (tuncel@avim.org.tr).
- Manuscripts should be in English or in Turkish.
- Manuscripts should be word processed using Microsoft Word.
- Manuscripts should be 12 point font, Times New Roman, and 1,5 spaced throughout allowing good (1-1/2 inch) margins. Pages should be numbered sequentially.
- International Crimes and History adheres to the Chicago reference style. References should be given in footnotes.
- All manuscript submissions should include
 - Full name(s) of the author(s)
 - Short biographical note(s) about the author(s)
 - Professional position(s) of the author(s)
 - Current department and institutional affiliation(s) of the author(s)
 - Email(s) of the author(s)
 - Full address(es)/phone(s)/fax details of the author(s)
- The Editors welcome the submission of manuscripts as **Main Articles** and **Book Reviews**.

- **Main Articles** should be 7,000–9,000 words including footnotes and bibliography. They should include an abstract between 150–200 words and 4–6 keywords (in alphabetical order, suitable for indexing. Ideally, these words should not have appeared in the title).
- There should be a clear hierarchy of headings and subheadings.
- Quotations more than 40 words should be indented from both the left and right margins and single-spaced.
- **Book Reviews** should be 3,000–4,000 words including footnotes on recently published books on related subjects. The details of the book under review should be listed with the following details:
 - Author(s) or Editor(s) first and last name(s) of the book under review.
 - Title of book
 - Year of publication
 - Place of publication
 - Publisher
 - Number of pages
 - Language of the book
 - ISBN number
- The editorial office will make every effort to deal with manuscript submissions as quickly as possible. All papers will be acknowledged on receipt by email.

SİPARİŞ FORMU

Adı : Adres :

Soyadı :

Telefon :

E-mail :

Aboneliklerimiz

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi - 4 Aylık	Yıllık 45 TL 51
☐ Review of Armenian Studies Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 30 TL 34
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi - Yılda Bir Sayı	Yıllık 17 TL

Tek Sayı Siparişi

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi – Son Sayısı (sayı 58)	17 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi – Son Sayısı (sayı 36)	17 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi – Son Sayısı (sayı 18)	17 TL

Eski Sayı Sipariş

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları	Adedi 9 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları	Adedi 9 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları	Adedi 9 TL

Kitaplar

☐ Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler Kitabı
(Genişletilmiş 2. Baskı)	15 TL
☐ Armenian Diaspora / Turgut Kerem TUNCEL	35 TL
☐ Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri
Kırımlar - Kıyımlar - Göçler (1821-1913) / Bilâl N. ŞİMŞİR	25 TL
☐ 'AZA BEAST' Savaşın Köklerine İnmek / Colum MURPHY	30 TL
☐ Turkish-Russian Academics / A Historical Study on the Caucasus	20 TL
☐ Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar / Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset	30 TL
☐ Ermeni Konferansları 2016 / Der: Ömer Engin LÜTEM	25 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

Adres: Süleyman Nazif Sokak No: 12 Daire: 4 06550 Çankaya / ANKARA

Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26

E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası:

Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181 /6296007 IBAN No: TR960006200018100006296007

Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

The screenshot displays the AVİM website interface. At the top, there is a navigation bar with the AVİM logo and the text "AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ" and "CENTER FOR EURASIAN STUDIES". Below the navigation bar, there is a search bar and a "ARA" button. The main content area features a large banner for "Gürcistan'daki Müslüman Toplulukları" with a sub-headline "AVİM DEN YENİ BİR KİTAP: GÜRCİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN TOPLULUKLARI HAKINDA BİR İNCELEME". Below the banner, there are several news articles under the heading "YORUMLAR".

YORUMLAR

- DEMİRGİZEKİ DEĞİŞİMLER DİNİ DÜŞÜNÜŞÜNE VE SİYASİ ETKİSİ**
Prof. Dr. Mustafa ARIK. 15.07.2016
- ŞARİYAT İSRAİLİN SAKINIYORSA SON KIRIMI ANMAĞI HAKKINDA YAPILMIŞ BİR İNCELEME**
15.07.2016
- YAKOVA 2016 NATU ZİYARETİ VE DİĞERLEŞTİRİLMİŞ KARARLAR**
15.07.2016
- 1 TEMMUZ TARİHLİ FRANZİS YAKA TERKİSİ VE OLASI SONUÇLARI**
15.07.2016
- PAPA FRANZİSVA EKİMLERİNİN İÇİN BASTIRILAN**
15.07.2016

ETKİNLİKLER

- CIVILIAN VICTIMS OF WAR IN THE OTTOMAN EMPIRE 1878-1918: WHAT HISTORY DOES NOT TELL IN (OSMANLI İMPARATORLUĞUNDAKİ SAVAŞLARIN İÇİNDE KURBANLARI 1878-1918: TARİHİ HİZE NE ANLATMIYORUZ) - JEREMY SALT**
15.07.2016
- GÜNCEL GELİŞMELER İÇİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ - DR. ÖZKAN FARIK LOGOĞLU**
15.07.2016
- YENİ DÜNYANIN İNSANI YARDIMLARI - PROF. DR. HİSMET ÖZDEMİR**
15.07.2016

YORUMLAR

- 15 TEMMUZ 2016 TARİHLİNDE ERZURUM'DA YAPILAN İNCELEME VE SONUÇLARI**
15.07.2016

ANALİZLER

- LOZAN BARİS**
15.07.2016
- VAZİRLER YAKIN DEĞİŞİMLERİ**
15.07.2016
- FUSTIN MC CARTHY'NİN YAKIN DEĞİŞİMLERİ**
15.07.2016
- BARİS - KONFERANS KİTAPLARI**
15.07.2016
- MONGOLIA ON THE EVE OF THE 11TH ASIA**
15.07.2016
- 11 ASIA - AVRUPA ZİYARETİ**
15.07.2016
- PROJECTIONS FOR THE FUTURE OF TURKISH**
15.07.2016

AVİM İBLOG

- KRİM TATARLARININ İZLENİMLERİ**
15.07.2016
- ALMANYANIN AMACI NERİ - TÜRKİYE GAZETESİ**
15.07.2016
- THE GENOCIDE IDEALISM IN GERMANY AND TURKEY - AN OBJECTIVE PERSPECTIVE - NEW ERA (Nürnberg) - 24.06.2016**
15.07.2016
- ALMAN PARLAMENTİNİN TÜRKİYEYİ SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMIYLA İÇİMLAMA HAZIRLANIYOR ... (3)**
15.07.2016
- ALMAN PARLAMENTİNİN TÜRKİYEYİ SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMIYLA İÇİMLAMA HAZIRLANIYOR ... (2)**
15.07.2016

DÜYÜRÜLER

- 15 TEMMUZ 2016 TARİHLİNDE ERZURUM'DA YAPILAN İNCELEME VE SONUÇLARI**
15.07.2016

AVİM İZLEMLERİ

- AVİM İZLEMLERİ**
15.07.2016

AVİM İZLEMLERİ

- AVİM İZLEMLERİ**
15.07.2016